

NAGY FERENC
IBRÁNY

EGY RÉTKÖZI TELEPÜLÉS
TÁRSADALOMTÖRTÉNETE
A XX. SZÁZADIG

Nyíregyháza
1987

NAGY FERENC

IBRÁNY

EGY RÉTKÖZI TELEPÜLÉS
TÁRSADALOMTÖRTÉNETE
A XX. SZÁZADIG

Nyíregyháza, 1987.

Kiadvány szerzője: Dr. Nagy Ferenc
Lektorok: Dr. Mező András
Dr. Németh Péter

ISSN 0133-8110.

Készült a Grafik Nyomdában Nyíregyháza 1987.

8 ív terjedelemben, 1000 példányban

Felelős kiadó: Dr. Németh Péter

Felelős vezető: Molnár Béla

Tartalom

Bevezető
I. A település régészeti emlékei	..
II. A település keletkezése, a népesség alakulása a jobbágyszabadításig
III. Az Ibrányi család és az ibrányi vár
IV. Településtörténet
V. Gazdálkodás és életmód a jobbágyszabadítás előtt
VI. Gazdasági-társadalmi és ökológiai változások a XIX. század második felében
VII. Földosztó mozgalom a XIX. század végén
VIII. Összegzés, pillantás Ibrány legújabbkori történetére
Jegyzetek
Irodalom

„Nem csaphat be Ithaka, ha szegény is:
a szerzett tudásból, tapasztalatból
megtudhatod, mit jelent”¹
(Konsztantinosz Kavafisz)

A kötődés, az egy településhez, közösséghez való tartozás tudata természetes része életünknek. Hová való vagy? – kérdezik gyakran tőlünk, s a kérdésre egy község, egy város vagy egy kisebb tájegység nevével válaszolunk. Egy névvel, melyet akarva, akaratlan magunkkal viszünk, kerüljünk bárhová is a világon. Egy névvel, mely talán otthont adott az ifjúkor gondtalanabb világának, mely sokaknak egy egész életre is a lakóhely, a szűkebb haza marad.

Ahogy az éveink száma gyarapodik, ez a név úgy válik egyre fontosabbá számunkra. Ki büszkén, ki tartózkodóan, ki harsányan, ki halkán emlegeti. Ki a tornyosuló emlékek gazdag tárházával, ki csak annak foszlányaival, halvány sejtésekkel a tudatában. Bárhol is van, gyengébb vagy erősebb a kapocs, létezése tagadhatatlan.

Ibrány Tisza menti nagyközség. Egy a Rétköz települései közül. Múltja, jelene a kívülálló számára csak kevés érdekességet tartogat. A környező községekhez hasonlóan századokon át küzdött az árral, a kapzsi tőkével, a földesúri önkénnyel. A felszabadulás óta lehetőségeihez képest gazdagodott, gyarapodott.

Az itt élők, az innen indultak számára azonban Ibrány több ennél. Olyan település, mely minden korban a hovatartozás biztos tudatát nyújtotta. Ember és lakóhelye között időtálló érzelmi kapcsolatot teremtett, pótolhatatlan útravalót adott.

Aki elkerült innen, nem tájainak szépsége, kanyargós, poros utcáinak alkonyati csendje után vágyódott. Itt mindig a közösség volt a legfőbb megtartó erő. Az a sajátos emberi közösség, mely századunk viharában is át tudott menteni valamit azokból az erkölcsi normákból, szokásokból, amelyek a kezdetek óta igazgatnak bennünket.

Mint nyitott tenyéren, úgy éltek itt az emberek. Örömről, bánatról ezerfelé oszlott, kevés teret engedve gögnek és árvaságnak egyaránt. Nemzedékről nemzedékre szálló örökség ez, amelynek őrzésében a község múltjának ismerete is segítségünkre lehet.

Bevezető

IBRÁNY hétezer lakosú nagyközség Szabolcs-Szatmár megye északnyugati részén, a Rétköz peremén. Központja, melyet hajdan csak csónakon lehetett megközelíteni, ma öt kilométerre van a Tiszától.

Lakossága elsősorban földművelésből él, de a település az 1970-es évektől egyre bővülő iparral is rendelkezik. 300 főt foglalkoztat a Taurus Gumiipari Vállalat ibrányi üzeme. Igaz, sokkal több munkahelyre lenne szükség, mivel csaknem ezren eljárnak a településről dolgozni. Van gimnáziuma és közel ezer gyermeket oktató általános iskolája. Úthálózata, közlekedése elmaradott. Hajnalonként még mindig a századeleji kisvasút zötyögteti itt az ingázó dolgozókat.

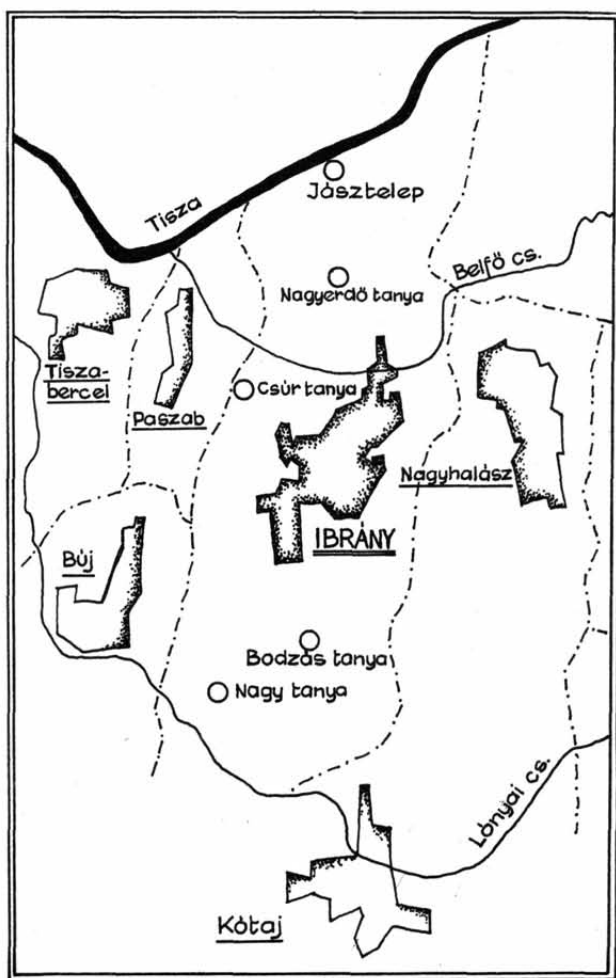
Északról a Tisza, délről Kótaj, keletről Nagyhalász, nyugatról Paszab és Buj községek határolják. Termelőszövetkezete több mint 6000 hektáros területen gazdálkodik. Aszályos években öntözni kényszerül azokat a határrészeket is, amelyeken alig több mint száz éve még a Tisza vize hullámozott.

Tulajdonképpen a település alig különbözik a többi rétközi falutól. Csak a sok híd, átereszt, csatorna és vízlevezető árok ad neki némi sajátos arculatot. Lakóit általában szorgalmas, a település múltjához ragaszkodó és jövőjében bízó embereknek ismerik, akiknek talán az átlagosnál hamarabb nyílik ki a bicskájuk, ha szóváltásra kerül a sor. Ezért is csúfolták korábban „bicskásoknak” az ibrányiakat. Természetesen a szomszéd falvaknak is megvolt a maguk állandó jelzője! Egy ismeretlen rímfaragó ilyen falucsúfoló „útikalauzt” állított össze belőlük:

Akit Kótajban meg nem lopnak,
Ibrányban meg nem szúrnak,
Halászbán el nem szeretnek,
Bujon el nem temetnek,
az kimehet a világból!

Ma már bizony csak kevesen hiszik, hogy milyen indulatokat kavart fel ez a rigmus még a felszabadulás előtt is! Talán csak egy-egy labdarúgó mérkőzés „csatazaja” emlékeztet néha rá.

A rétközi falvak faluvégi új házsorai egyre közelednek egymáshoz, egymás felé nyújtogatják kezeiket. A falucsúfoló rigmusok eltűnnek, és a szomszédos falvak kezét fognak egymással. Jónéhány település (Tiszabercel–Paszab, Gáva–Vencsellő) már össze is ölekezett, egy-másba olvadt.

Ibrány területe M = 1:100 000

I. A település régészeti emlékei

Napjainkban, amikor a modern technika segítségével a legzordabb természeti környezetben is képesek vagyunk városokat építeni, lassan elfeledkezünk arról, hogy a megtelepedés szempontjából mennyire fontos volt korábban az embernek tetsző, az életfeltételeket biztosítani tudó táj.

A Rétköz területe a Tisza szabályozásáig különösen kedvező életfeltételeket kínált. A vizek, tavak, lápok melléke mindig is vonzotta az embert a megtelepedésre. Bőséges zsákmányt, jó ivóvizet, szükség esetén biztos menedéket nyújtott.

Ibrány község mai területe a honfoglalás óta bizonyíthatóan lakott volt. A régészeti leletek azonban az ezt megelőző időszakra vonatkozóan is kínálnak néhány fogódzót. A község határában lévő homokdombokról neolit (i. e. 5–3 ezer év) kőeszközök kerültek a helytörténeti gyűjteménybe. Ezek a település legrégebbi régészeti emlékei. Az obszidiánból pattintott nyílhegyekből, pengékből és a kovakőből készült kőbaltákból, bőrkikészítő eszközökből különösen sok került elő a Szőlő-homok nevű határrész legmagasabb dombján. Az eszközök bősége tartósabb megtelepedésre, feltehetően telephelyre utal,² melyet bizonyítani csak a domb teljes régészeti feltárásával lehetne. Az obszidiánból készült eszközök és töredékek egyébként igen gyakori leletek a Rétköz dombjain. Nem véletlenül, hiszen Magyarországon csak Tokaj környékén található obszidián, az a kőzetfélése, amelyből a neolit kor embere szívesen készítette eszközeit.

A bronzkornak is (i. e. 1900–800) viszonylag gazdag leletanyaga került elő a rétközi településeken. A szomszédos községekből 15–20 darabos leletegyüttesek találhatók a Jósa András Múzeumban.³

Ibrányban a mélyen szántó eke 1977-ben lelt kora-bronzkori településre. A telep a Tiszától alig egy kilométerre a termelőszővetkezeti gyümölcsös területén került elő, de az éjszaka is szántó traktorok teljesen szétműlták. A Jósa András Múzeum munkatársai az általános iskola honismereti szakkörének segítségével próbálták menteni a menthetőt. A gyűjtés – hiszen szakszerű feltárásról már szó sem lehetett – hozott is némi eredményt. Az összegyűjtött anyag alapján közelebről is megismerhettük azokat az embereket, akik i. e. 2000 táján itt éltek. Elsősorban halászattal foglalkoztak, ezt bizonyítja

több, csomóban megtalált nagymennyiségű halpikkely. A kilenc csomó talán egy-egy ház „udvarát” jelzi, hiszen a kifogott halat ott tisztították meg, így évek alatt a pikkelyek felhalmozódtak. A telep-től távolabb sírokat is találtunk. A sírok mellékletei – ha egyáltalán voltak –, a 70–80 cm mély szántás után lehetetlen volt megállapítani. Környezetükből feltűnően kevés szerszám került elő. Vékonyfalú agyagedényeiket gazdagon díszítették.

Időszámításunk kezdetétől a honfoglalásig hosszabb-rövidebb időre több népcsoport is megtelepedett a község területén. 1976-ban *Éles Miklós* udvarán 1,8 m mélységből hét darab agyagedény került elő. Anyaguk, formájuk és az egyiken látható besimított díszítés alapján valószínű, hogy az V. században a szarmaták készítették és használták azokat. A szarmata népcsoportnak a község más területéről is került elő emlékeanyaga. A Kis-erdő nevű falurészen 1975-ben *Oláh Benjámin* portáján hasonló mélységben egy sírt találtak. Egyetlen melléklete egy csésze formájú kis edény, mely szintén a szarmata néphez köthető.

De kerültek elő szarmata edénytöredékek a Szőlő-homokon, az Esbó-halmon, sőt a kora bronzkori telep területén is. Mindez azt látszik bizonyítani, hogy az V. században a község mai területén viszonylag nagy létszámú szarmata népesség élt.

A szarmaták az I. században telepedtek meg a Duna–Tisza köze északi részén, majd a római-dák háborút követően szállták meg a megye területének egy részét. Északi szomszédjuk itt a vandálok voltak. A két nép közötti határnál húzódik a Csörsz-ároként ismert védmű egy szakasza, amelynek helynévi bizonyítéka Nagyhalászbán az Ördög-árok határrész.⁴

A III. század végén, a IV. század elején a Felső-Tisza vidékén, Erdély északnyugati peremén és a Szamos alsó folyásának vidékén a gótokkal közeli rokon nyelvet beszélő gepida nép telepedett meg. Uralmukat fokozatosan kiterjesztették a Kárpát-medence más területeire is. A hun fennhatóság alatt katonailag-gazdaságilag megerősödtek, és az avarok megjelenéséig a Tiszántúl és Erdély vezető hatalmának számítottak. Szállásterületük északi határvonala érintette a Rétköz területét.

1974-ben a termelőszövetkezet új istállójának alapozása közben, a község déli részén, az Espántova nevű határrész peremén 1,5–1,8 m mélységben sírokat találtak a munkások. Sajnos, csak pár nap múlva értesültem a leletről. A munkások elbeszélése alapján a sírok

szabályos rendben, sorosan kerültek elő. Az egyik sírban a koponya tájékán duplasoros csontfésű volt, geometrikus vésett díszítéssel. Összesen hét sírt találtak, a hetediket, melyben ha szétdúlva is, de még benne voltak a csontok, alaposan átvizsgáltam. A boka tájékán övzáró üvegpaszta gyöngyöt találtam. Mind az ún. „sűrűfésű”, mind az övzáró gyöngy a gepida női sírok melléklete is. A halottat fejfelé északnak temették el. Feltételezhető, hogy a temető többi sírja az istálló és a hozzátartozó építmények alatt van, itt tovább kutatni ezért lehetetlen.

Az Espántova nevű határrész és annak környéke az Esbó-halom és a Sacc-part a község régészeti emlékekben leggazdagabb területe. Északról egy nagy tömeder határolja – ez maga az Espántova, melyet valaha a Képere-ér táplált –, délről és nyugatról magas homokdombok veszik körül, melyek az itt élő embereknek természetes védelmet nyújtottak.

A területről folyamatosan kerültek szórványleletek a községi gyűjteménybe. Edénytöredékek, amelyek a római kor és a hun kor népeihöz köthetők. Szemes gyöngyök, a népvándorlás korának emlékei. Egy nagyméretű őrlőkö és egy kézi malomkö, melyek kopásukból ítélve hosszú időt szolgáltak. Egy apró ezüstveret indás díszítéssel, mely már a honfoglalás korát idézi.

Az 1985-ben megkezdett ásátás bizonyította, hogy az Esbó-halom honfoglalók temetkezési helye. Az Istvánovits Eszter régész irányításával folyó feltáró munka eddigi eredménye 75 sír. A mellékletekből megállapítható, hogy a lelőhely szegény köznépi temetőt rejt, melyet a X. századtól a XI. század második feléig használtak elődeink. Bár a feltáró munka még nem ért véget, az eddigi eredmények bizonyítják, hogy az a feltevés, mely a szórványleletekre és a környező földrajzi nevek etimológiájára alapozva honfoglaláskori települést sejtett ezen a területen, helyes volt.

Az Esbó-halom lábánál lévő Espántova a nagy vízszabályozási munkák előtt valóságos tó volt. A honfoglalás és az államalapítás korában más határrészekkel együtt a szabolcsi várispánsághoz tartozott. Az „ispán tava” volt, tehát vármegyei, állami földterület a Királyréttel együtt.⁵ Az Espántovától északnyugatra van a Megyer-halom, amely valószínűleg a honfoglaló törzs nevét őrzi. A területen további, a honfoglalás időszakához köthető helyneveket találunk:

Őr-hegy, Kapus-hegy, Vaskapu.⁶

Feltételezzük, hogy az Esbó-halom temetőjében Szócs nevű, honfoglaláskori település lakói pihennek. A település helyét a rendelkezésre álló források alapján azonosíthatjuk. A temetőtől délre a „Sacc” nevű határrész van, melyet egy 1807-ben kelt feljegyzés még „Szócs”-nak nevez, és hogy minden kétséget eloszlasson, megnevezi a környező területeket is: Tormás oldal, keresztúti út (kótaji út).⁷

A települést a XIV. századi források még említik,⁸ a feltételezéseink szerint hozzátartozó temető eddig előkerült legkésőbbi leletanyaga azonban csak XI. századi. Egy terepbejárás tisztázhatja majd Szócs falu helyét, a környező dombok szondázó ásatása pedig feloldhatja ezt az ellentétet.

A község mai területén Szócson kívül a XIV–XV. századig még több falu volt. Ezek vagy beolvadtak Ibrányba, vagy pedig elnéptelenedtek, elpusztultak. (Ub, Nemél, Esztár, Belcsúr, Csúr, Szent Péter telke, Filep)⁹ Az Esbó halmon megtalált X–XI. századi temető mellett további két Árpád-kori temető van.

Az egyik a falu központjában, az általános iskola udvarán van. 1983-ban útépités közben, alig 50 cm mélyen egy sír került itt elő. A sírban bronz hajfonatkarikák voltak, ezekből három darab a helytörténeti gyűjteményben található.

A másik temető a község északi részén, közel a Tiszához, a termelőszövetkezet gyümölcsösében van. 1986-ban leletmentő ásatás után Istvánovits Eszter Árpád-korinak határozta meg.

A középkori falvak XIV. századi pusztulásának az okát csupán találgatni lehet. Az emberiség legnagyobb pestisjárványa 1347–1352 között Európa lakosságának egyharmadát elpusztította. Ub, Nemél és Szócs falvakról az 1330–40-es években hallunk utoljára. Ezért talán nem tűnik egészen alaptalannak a kapcsolat járvány és a települések elpusztulása között.

De gondolhatunk arra is, hogy az elnéptelenedésben szerepe volt annak a XIII. század végén, a XIV. század elején épült templomnak is, amely Ibráynak az „egyház” előnevet adta, hiszen ez a környező lakosságot természetes módon koncentrált.

A település első templomának a helyét ma már nagy valószínűséggel meghatározhatjuk. Mindezt az a kutató és feltáró munka tette lehetővé, melyet 1983-ban az Országos Műemléki Felügyelőség megbízásából dr. Lukács Zsuzsanna művészettörténész és dr. Németh Péter régész végeztek.

A református templom külső tatarozásakor, a vakolatréteg eltávolítása után egy befalazott román kori hajóablak és egy gótikus sekrestyeajtó került elő. Mindez arra ösztönözte az OMF Tudományos Osztályát, hogy a további kutatáshoz soron kívül biztosítsa a költségeket.

A munka eredményeképpen tisztázódtak a templom építésének főbb periódusai. A mai templom hajójának déli és északi fala – a nyugat felé történő gótikus toldástól eltekintve – a román korból származik. A román kori hajót négy sarkán négy támpillér támasztotta. Ezek közül épen megmaradt a DK-i, amely hajófalra merőleges. A román kori templom szentélye egyenes záródású volt. Feltételezhető, hogy az egyenes záródású szentély két K-i sarkát támpillérek támasztották, melyek szögfelezőben álltak.

A román kori templom igen gazdag díszítésű téglatemplom volt. Déli kapuja bélletes kiképzésű, félköríves lezárású volt. A kaputól nyugatra eső falszakaszon épen megmaradt a román kori keskeny résablak, melynek felső záradékát egy kis téglanyúlvány díszíti. A templom D-i oldalfalára finom, játékos, fűrészfogas párkány hívta fel a figyelmet. Hasonló díszítette az É-i oldalfalat is.

A templom nyugati végfalán karzat volt, amelynek megtalálták a gerendafészekait. A templom belső terének festésére vonatkozóan a kutatás csak kevés bizonyítékot talált. Valószínű, hogy a többszöri átépítés a festett felületeket elpusztította.¹⁰ Ez a román kori templom minden bizonnyal azonos volt azzal a templommal, melyet Szent György tiszteletére emeltek, és amelyet a pápai tizedlajstrom először 1332-ben említ.

A XV. század végén, a XVI. század elején kerül sor a templom nagyarányú átépítésére. Ez az épület történetének gótikus periódusa. Az átalakítás során az épületet nyugat felé meghosszabbították, és új szentélyt építettek a román kori hajó szélességében. A gótikus szentély diadalívének alapjául a román kori K-i hajófalat használták fel. Csonkja a szószerk mellett a D-i oldalon megmaradt. (Éppen ezen a csonkon találtunk a korábbi kifestésre utaló nyomokat.)

Az új szentély jóval magasabbra épült a hajónál, ezáltal egy sajátos épületforma jött létre, melynek analógiái hazánkban eddig nem ismertek, csak Ausztriában vannak hasonlóak. A szentély eredeti magasságára a lesüllyesztett ablakok, visszabontott támpillérek és a jelenleg a tetőrészbe nyíló károablak magasságából következtethetünk.

A szentélyt kőbordás boltozat fedte, vele egyidőben épült meg a gótikus sekrestye is. A sekrestyeajtó kökerete szépen faragott, hasonlóan a számárhátíves lezárású szentségtartóhoz. A hajó déli homlokzatára gazdag díszítésű pálcatagos kapu került, melyet a román kori déli bejárat helyére tettek. Új kaput nyitottak a nyuati zárófalon, melyen ma is jól kivehető az építető Ibrányi család címere.

Valószínűleg a XVII. század elején építették meg a templom belsejében azt a kriptát, mely századokig a kegyúr, az Ibrányi család temetkezési helye volt. Ekkor került a krypta mögötti északi falra a következő felirat: VIVIT POST FUNERA VIRTUS NOBILIS AC. GEN. DOMINUS LADISLAUS DE VAY SOLI DEI IN MAI 1629. „Az erény a temetés után is él – méltóságos kapitány úr Vay László állíttatta az Úr 1629. esztendejének májusában.” A templom 1602-ben került a reformátusok tulajdonába, tehát a felirat készítése előtt. Több feljegyzés is bizonyítja, hogy a felirat századokig olvasható volt, csupán az utolsó nagy átalakításkor a XIX. században meszelték be.

A templom harmadik építési, átalakítási periódusára 1815-től kezdődően került sor. Ezek a munkálatok teljesen megváltoztatták az épület tömegét, megjelenését. A magas gótikus szentély falait visszabontották, lesüllyesztették a szentélyablakokat, visszafaragták a támpilléreket a szentélyen, elbontották a gótikus szentélyboltozatot és a diadalívet, valamint a sekrestyét. A hajó falait a szentély meghagyott magasságáig megemelték. Új tetőszék készült, amit akkor zsindeellyel fedtek. 1843–44-ben épült a torony, 1847-ben szentelték. A zsindefedést 1894-ben bádogra cserélték – ez az évszám olvasható a toronysisakon. A templom így nyerte el mai formáját.¹¹

A településnek napjainkig öt temploma volt. Közülük említést érdemel még az, mely valaha a Major falurészen állott. Alapjaira 1936-ban homokhordás közben bukkantak rá a munkások. A Rétköz kutatója, Kiss Lajos jelenlétében tárták fel. Ő jegyezte fel a templom méreteit is: 16,5 × 7,5 m, melyhez hozzájárult még a félkör alakú, 3 m sugarú szentély. Megtalálták a templomtól északra, 80 méterre épült két egyforma szobájú 5 × 5 méteres paplak alapjait is.¹²

Közvetett bizonyítékok alapján úgy véljük, hogy a templom a XVIII. század végén, a XIX. század elején épülhetett a római katolikusok részére. Az ősi templom ugyanis – mint ahogyan erre már utaltunk – 1602 óta a reformátusokat szolgálta, akik a lakosságnak túlnyomó többségét alkották. A katolikusok több mint kétszáz évig

magánházaknál tartották istentiszteleteiket.

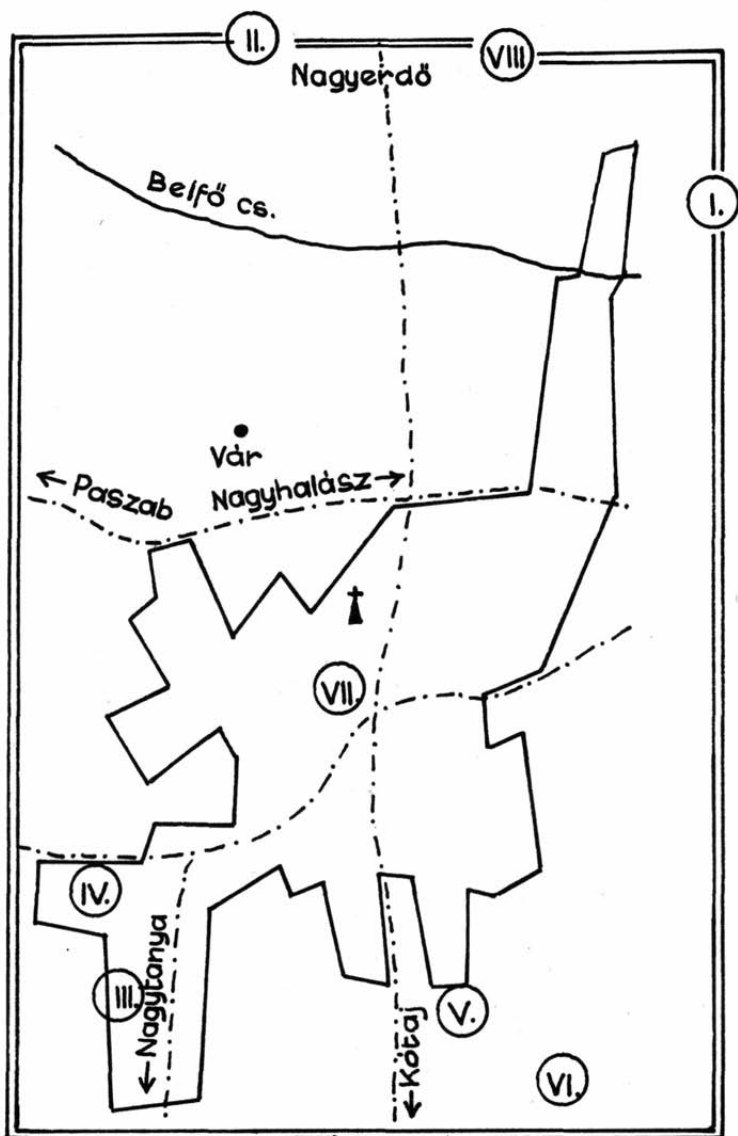
Az Ibrányi család a templom építésének időszakában, legkésőbb a XIX. század elején tér ismét katolikus hitre. Erről egy 1807-es feljegyzés, mely a református egyház és az Ibrányi család pereskedésével kapcsolatos, a következőképpen tudósít: „Kétségkívül tehát a bódogult ki költözött Elei e Tekintetes Familiának, kik hitünk sorsosai voltak még a XVIII. század felén tul is...”¹³ Egy 1842-es feljegyzés pedig már katolikusként említi a családot: „1842. november 3. napján tétették örök nyugalomra templomunknak kriptájában néhai Kegyelmes Földes Urunknak és Atyánknek Tekintetes Vajai és Ibrányi Ibrányi Antalnak hideg tetemei a Catolic Anyaszentegyház tzeremóniájának végeztével a helybeli református lelkipásztornak rövid imádsága után.”¹⁴

Mindezek alapján arra gondolhatunk, hogy az ismét katolikussá lett Ibrányi család adakozásából épült a templom, mivel az igen kislétszámú katolikus közösség ilyen terhet nem vállalhatott. A néphagyomány szerint a templom röviddel felszentelése után leégett. Alapjaitól 150–180 méterre, délnyugati irányba 1876-ban építettek új templomot a katolikusok, amely 1950-től a görög katolikusoké lett. Megépült ugyanis 1940-ben barokk stílusban a római katolikusok új temploma, s ez ma is szolgál.

Ásatás az Esbó halmon

Lőrinczi Gábor régész munkáját érdeklődéssel figyelik a honismereti szakkör tagjai

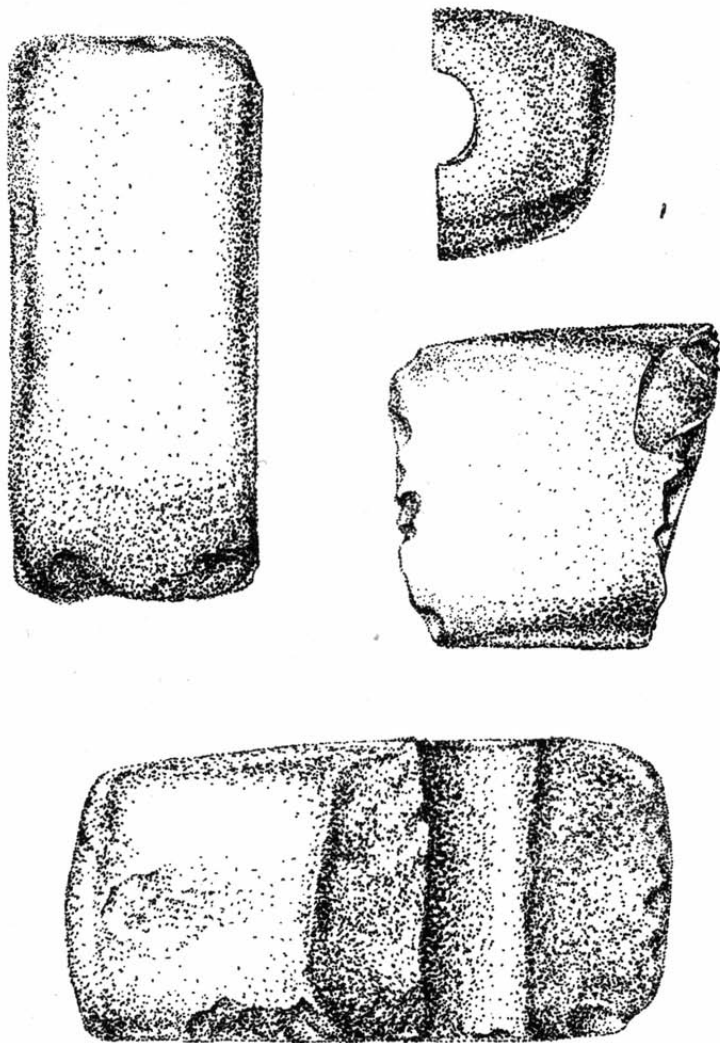
Régészeti lelőhelyek

I. Szőlőhomok, II. Tsz. gyümölcsös (korai bronzkor), III. Éles Miklós portája,
 IV. Oláh Benjámin portája, V. Tsz Istálló, VI. Esbó halom, VII. általános iskola,
 VIII. Tsz. gyümölcsöse (Árpád-kor)

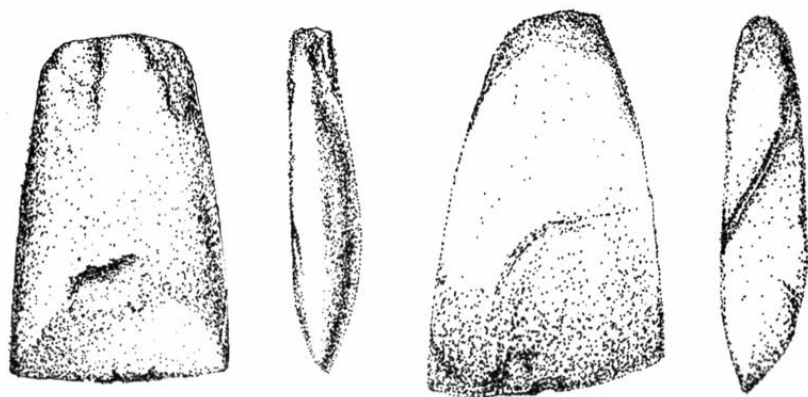

Obszidiánból pattintott pengék

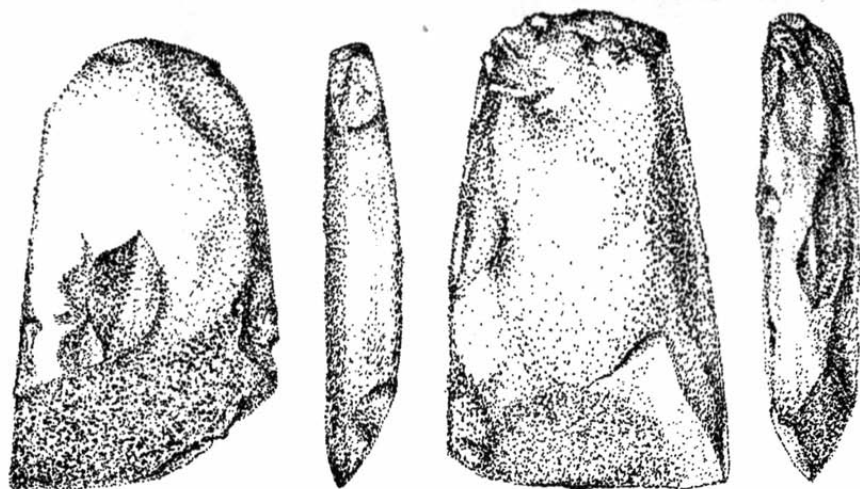

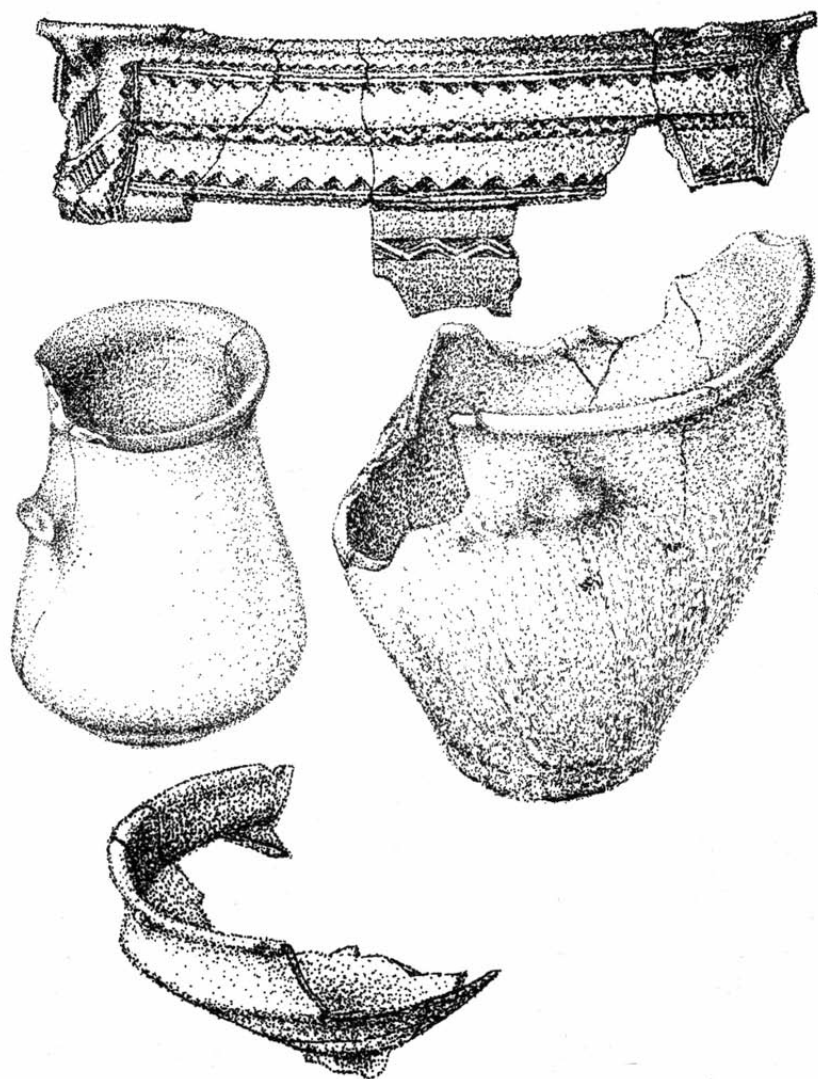

Kőbalták

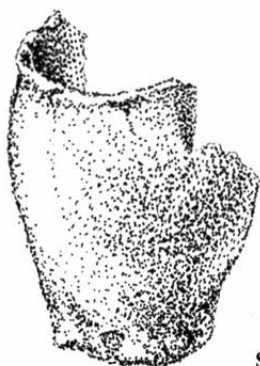
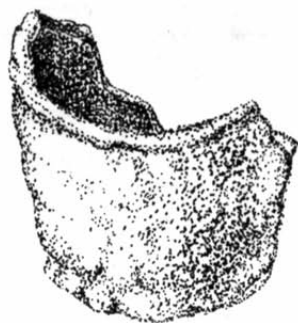

Kovakőből készült vésők, bőrkikészítő eszközök

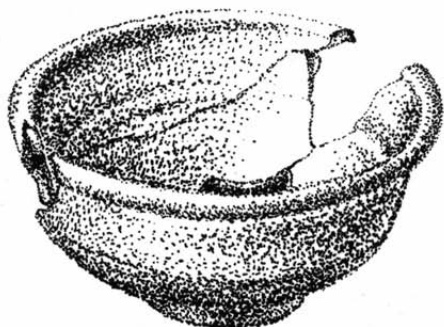
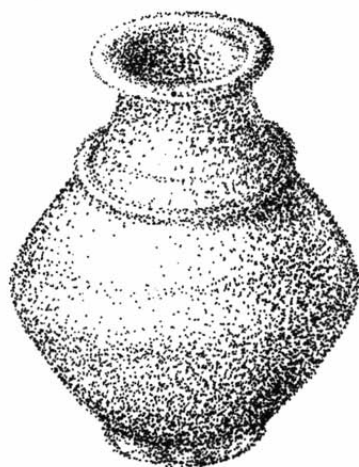

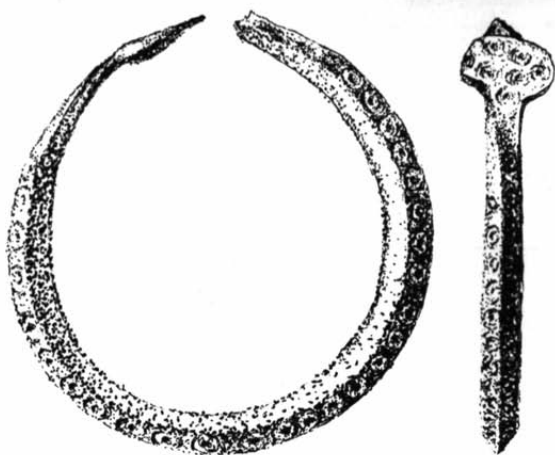
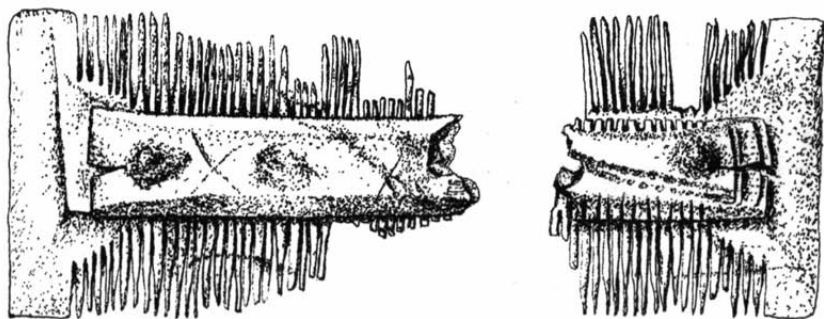
A korai bronzkor kerámiái

Szarmata edények I.

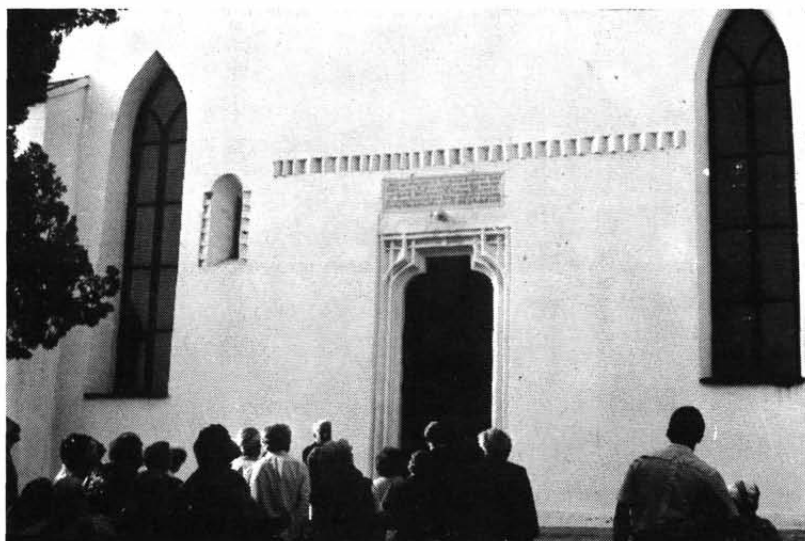
Szarmata edények II.

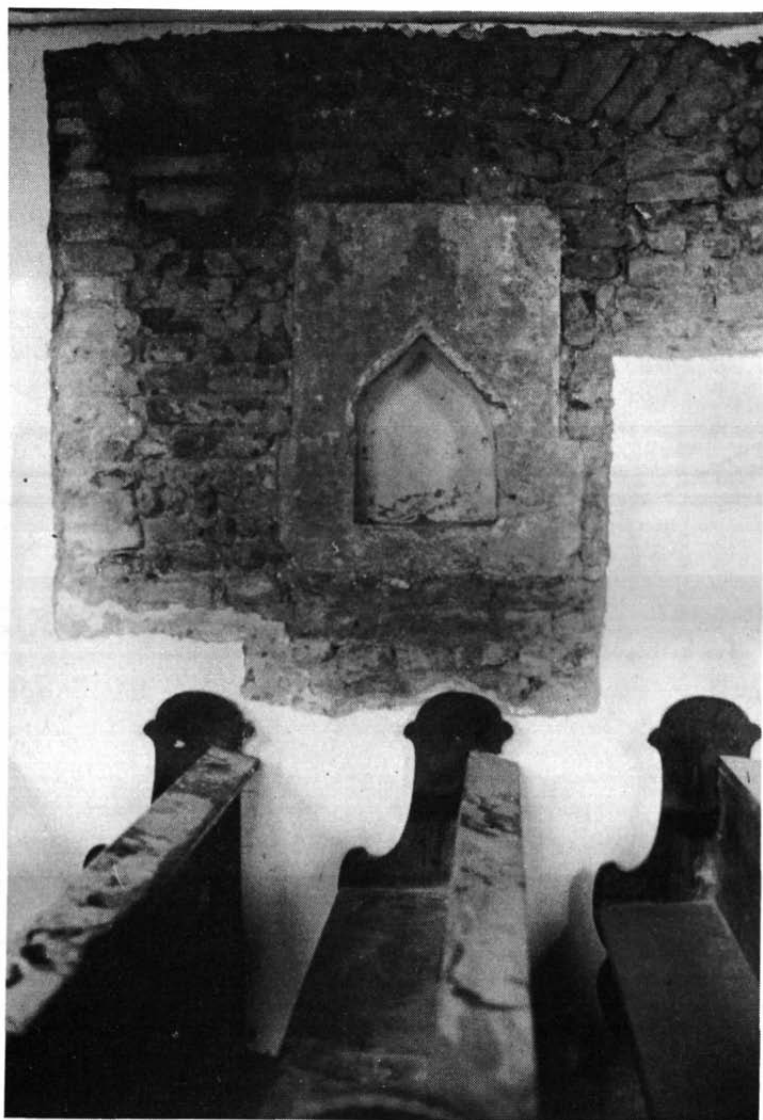
Gepida sűrűfésű és honfoglaló ékszerek
(karperec, gyűrű, hajfonatkarika)

A református templom a vakolatréteg leverése után

Pálcatagos ajtó a hajó déli falán

Románkori szentségtartó

A befalazott románkori résablak

II. A település keletkezése, a népesség alakulása a jobbágyszabadításig

Egy település életében szinte lehetetlen megragadni azt a pillanatot, mely születését jelenti. A születés ugyanis folyamat, mely a gazdasági-társadalmi körülményektől függően hosszabb ideig tart. Így aztán a krónikáírók az első írásos emlékek dátumát szokták születésnapként emlegetni, noha legtöbbször régészeti emlékekkel bizonyítható, hogy a település az írásos említés előtt is létezett.

A község kora-középkori történetét vizsgálva arra a sajátos ellentmondásra kell felfigyelnünk, hogy a kezdetekre vonatkozóan a település határában lévő, a községbe beolvadt vagy elpusztult középkori falvak több és biztosabb adattal rendelkeznek, mint a továbbélő település.

Ibrány neve a honfoglalás, államalapítás időszakára utal. Mint legrégibb településneveink, ez is személynévi eredetű. A mohamedán „Ibrahim”-ből (Ábrahám) alakult ki, változott és formálódott századokon át, míg a mai végleges alakját el nem nyerte.¹⁵ A településnek egykor nevet adó Ibrahimot ma már nehéz azonosítani. A XIV. század előtt ilyen nevű birtokost a megyével kapcsolatos oklevelek nem említene. Említene viszont egy Ibrahim nevű papot, aki igen magas egyházi méltóságot viselt, Szabolcs vármegye főesperese volt.¹⁶

Ez az 1235-ből való adat a névadó személyét illetően komoly figyelmet érdemel. Az itt fekvő királyi birtokból ugyanis I. László király egy falut a Szentjobbi apátságnak adományozott, így a község mai területének egy részén egyházi birtok keletkezett. Csúr falu eladományozásáról III. István király 1163–1173 között kelt oklevele szól és egyben megerősíti az adományozást is.¹⁷ Csúr és a hozzátartozó határ a XV. századig az apátság birtoka volt. Ma a falu egy részét nevezik Csúrnak. Az egyházi birtok emlékét helynevek is őrzik: Barátság, Apátság, Szent Péter telke.¹⁸

Barátság közvetlenül az egykori Csúr falu északkeleti határában lévő terület, melyen a XV. században várkastély épült. A későbbi források éppen ezért Várszigetnek nevezik.

Apátság (Apáthy) a Tisza mellett lévő határrész, ma is így nevezik. Szent Péter telke közvetlenül Csúr falu szomszédságában, attól nyugatra lévő település. 1364-ben említik először, amikor a Balog-

Semjén nemzetség Semjéni ága birtokolja. Később a Szakolyaiak és az Ibrányiak az urai, de a XIX. században már csak Telekpuszta néven emlegetik.

Egy 1764-es térkép¹⁹ arról tájékoztat, hogy a település központjában egy templomnak a romjai láthatók.

Az egyházi birtok és a birtokhoz kapcsolható helynevek erősítik azt a feltevést, hogy az 1235-ben említett Ibrahim nevű főesperest, mint a község névadóját számításba lehet és kell vennünk.

Nehéz eldönteni, hogy feltevésünket erősíti-e az a püspöki pecsét-nyomó, amelyet a XIX. század közepén Patkó András református lelkész ajándékozott a Nemzeti Múzeumnak. Szántás közben a Pogánysziget nevű határrészen találták. Felirata szerint (+ Sigillum Antimi Episcopi) a pécsi püspöké volt, akiről egy 1158-ból, II. Géza király idejéből kelt oklevél emlékezik meg.²⁰ Talán egy püspöki látogatás alkalmával veszett el. Talán a tatárok hurcolták ide, miután 1242-ben Pécs városát is feldúlták és a pécsi káptalan birtokigazoló okleveleit elégették. Kiss Lajos, a Rétköz jeles kutatója egy érdekes mondát jegyzett fel, mely romantikus magyarázatát adja a püspöki pecsétnyomó kalandos történetének. A tatárok az ibrányi lakosok után kutatva eljutottak erre a szigetre is, melyet a Tisza alacsony vízállása idején egy keskeny földsánccon lehetett megközelíteni. Egy hirtelen jött áradás azonban a szigeten marasztalta a pogányokat, akikre az ibrányiak rágyújtották a nádat. A tatárok mind elpusztultak és a szigetet azóta Pogányszigetnek nevezik.²¹

Csúr falu neve bolgár–török eredetű, méltóságnévet jelöl, de így neveztek egy besenyő törzset is, sőt a honfoglalás után az egyik kalandozó magyar vezér neve is Csúr (Sur) volt. 1221-ben ismét szerepel a falu neve egy oklevélben, amikor is az idevaló *Cuta* falubelijét, *Finturt* lopással vádolja.²² A település 1435-ben került Ibrányi András és Ibrányi Gergely birtokába a Szárd nevű halastóval együtt.²³ Fokozatosan kezdte elveszíteni önállóságát, majd beolvadt a központi településbe, Ibrányba. A XIV. század első felében hasonló sorsra jutnak az ibrányi határban lévő egykori települések is.

1584-ben egy peres ügy kapcsán *Nemél* pusztát másképp *Szent Péter* telkét és *Esztárkát*, másképp *Belcsurt* említik.²⁴ Itt *Nemél* és *Esztár* települések már mint új néven továbbélő falvak szerepelnek.

A viszonylag későn felbukkanó *Filep* nevű település megéri a XVII. századot. A Kállay család 1427-i birtokfelsorolásában buk-

kan fel először, majd 1612-ben Ibrányi Ferenc jószágainak felosztásakor még zálogos birtokként emlegetik.²⁵

A Csúr falura vonatkozó okleveles adatok, valamint a község területén lévő három Árpád-kori temető kétséget kizáróan bizonyítja, hogy Ibrány határa az Árpád-korban már lakott volt. Ha elfogadjuk a község nevére vonatkozó magyarázatot, vagyis keletkezését az 1235-ben említett Ibrahim főespereshez kapcsoljuk, azt mondhatjuk, hogy Ibrány mint település a XIII. század közepén már megvolt. Mindezeket figyelembe véve kell vizsgálnunk a településre vonatkozó első okleveles adatokat, melyek könnyen megtéveszthetik a kutatót. Egyrészt azért, mert a középkori Magyarországon két Ibrány nevű település is létezett, másrészt, mert a forráskiadványok, feldolgozások is összetévesztenek két Szabolcs megyei települést, Ibrányt és (Nyír) Ibronyt.²⁶

Az első számításba vehető forrás, melyben Ibrány, mint településnév szerepel, IV. László király 1280-ban kelt adománylevele.²⁷

Ebben a hűtlenségbe esett Sebestyénről, Albert fiától elveszi „Ibrán földjét” és Severidus ispánnak, Marcellus fiának adományozza szolgálataiért és leginkább azért, mert Ivánka, Severidus testvére életét áldozta a király oldalán a csehek elleni harcban.

Érdekes, hogy ugyanezen a napon (1280. szeptember 11. Szalánkémén) IV. László még egy oklevelet íratott, melyben szintén szerepel Ibrány, mint településnév. A második oklevélben Severidus kárpótlást kap, mert testvére, Miklós fosztogatását és rablását az ő birtokainak dűlásával bosszulják meg a károsultak. Így a király „Ibrán földjéből” Miklós részét is Severidusnak adja kárpótlásul.

A két adománylevélben szereplő „Ibrán földjét” kézenfekvő lenne azonosítani a mai Ibránnal. Látszólag erre ösztönöznek az adománylevelekben előforduló egyéb helységnevek is. Igazán viszont csak akkor nyugodhatnánk meg, ha ismernénk az eredeti adományleveleket (csak másolatban maradtak ránk) és ismernénk az egykori Valkó vármegye történeti földrajzát, településeit, birtokosait is. A XIII. században ugyanis ebben a vármegyében is volt egy Ibrány nevű község. Ennek az Ibránnak a közelében, a Duna mellett volt a király tábora, ahol az adományleveleket megfogalmazták. A kihirdetés szintén ezen a területen a kő káptalanban történt. Az oklevelekben előforduló helységnevek – Ketel, Kusmeteluke és Perked az adományozás tárgyát képező falura vonatkozóan azonban nem perdöntő bizonyítékok. Ketel valóban Sárospatak régi neve, de az

Árpád-korból más Ketel nevű települést is ismerünk. Például egy, az oklevél keltezési helyéhez közelebb eső Veszprém megyében lévő települést. Kusmeteluke semmiképpen sem azonos a Kállósemjébe olvadt egykori faluval, Kozmatelkével, Perked pedig az Árpád-korban viszonylag gyakori településnév, a megyében is kettő volt, egy Buj mellett, egy pedig Balkány mellett. Semmiféle nyomát nem találtuk eddig az oklevelekben szereplő kedvezményezettnek, Severidus ispánnak sem Szabolcsban.

A Valkó vármegyei Ibrányról még legalább kétszáz évig folyamatosan szólnak a források. Vukovártól déli irányban Vicsadal vidékén feküdt. A XIII. században vásáros hely volt és részben az Elefánti vagy Alifánti család birtokolta. Első írásos említése éppen a IV. László-féle oklevelekben történik 1280-ban.²⁸ Egy 1310. április 1-jén kelt oklevél hibás olvasata miatt Ibrányt és Ibronyt, illetve az idevaló nemeseket téveszthetjük össze. „A váradi káptalan előtt János fia ibrányi Bors és ez utóbbi testvérének Ambrusnak a fia Lőrinc Szabolcs vármegyében fekvő Bagos nevű örökös földjüket, mellyel Dorogh fiainak Thamassy nevű földje és Pál fia Lőrinc fiainak a földjei határosak Egyed fiainak Ivánnak és Simonnak cserébe adják ezeknek a Dráván túl, a folyó mellett fekvő Thapol nevű szerzett birtokukért, mely mindenfelől Pál bán fiainak birtokai között fekszik.”²⁹

Az oklevélben ibrányinak mondott Bors, Ambrus és Lőrinc valójában ibronyi nemesek, ez az Ibrony községre vonatkozó későbbi oklevelekből egyértelműen kiderül.

Ugyancsak megtévesztheti a kutatót az az 1329-es forrás is, melyben Ibrányi Péternek Demeter nevű fia, mint szomszédos tárgyismérő birtokos szerepel egy perben. Ebben Bocskai Miklós és a Várdaiak egyezkednek egy halastó birtokán.³⁰ Péter és a fia, Demeter is ibronyi nemesek, nincs közülük a Pécz nemzetségből származó Ibrányiakhoz, akikről a későbbiekben még szólnunk.

Ibrányra vonatkozóan az első kétségbe vonhatatlan források Károly Róbert király oklevelei 1317-ből és 1322-ből.³¹ Ezekben a király a Péc nembeli Gergely fiainak, Lukácsnak és Gergelynek adja Ibrányt, apjuk hadi érdemeinek elismeréséül. Az 1322. január 5-én kelt oklevélben ifjabb Gergely fia Gergely is részesül az adományból, mely Ibrány mellett Ub és Zóth helységekre is vonatkozik.

Az adományozott Lukács azonnal hozzákezd birtokainak gyarapításához. 1323-ban jogigényét hangoztatja a szomszédos községre, Nagyhalászra. A király a macsói vár ostromakor tanúsított helytál-

lásáért, majd a Borsa Kopasz és Majs fia Majs ellen a Debreceni Dózsa mesternek nyújtott segítségért Lukácsnak adja Nagyhalászt.³² Az 1323-as oklevél Lukács jogigényét egy 1311-es oklevélre alapozza, melynek ez utóbbi csupán átirata lenne. Ez azonban lehetetlen, hiszen a hadi események, melyben Lukács a király oldalán érdemeket szerzett, 1311 után történtek.

Inkább arról lehet szó, hogy a Nagyhalászt bíró Rátót nembeli Mátyás leszármazottai az Aba-fiak oldalán harcoltak és veszítették el birtokukat vagy annak egy részét, és a királyhű Lukács megszerezte azt. Bizonyos, hogy Belhalász és Monostorhalász még 1339-ben is Lukács birtokában volt. Fia Gergely és Lukács osztozkodni akartak a birtokon, de az egyezség az egri káptalan előtt nem jöhetett létre, mert a testvérek egymással perben álltak.³³

Ez a forrás elsősorban azért érdekes, mert az egyezkedésnél megjelent tanúk egyike ibrun-i Albert fia Miklós. Gergely mestert pedig, akinek az egyezkedésnél Belhalász és Monostorhalász jutott volna „pech-i” előnévvel szerepel.

1381-ben még tart a pereskedés és a harc a Rátót nemzetbeli Mátyás leszármazottai a Paksiak vagy másképpen Apostagiak és a már magukat Ibrányinak nevező „pech”-i Gergely leszármazottai között. Gergely fiai Miklós, Bod és István megverték és kirabolták a Paksiak halászi jobbágyait és magát Halászt is elpusztították.³⁴ Az 1323-as oklevél határbejárása nemcsak Nagyhalász középkori történetére vonatkozóan őrzött meg értékes adatokat, hanem a szomszédos településre, Ibrányra is. Itt találkozunk először a következő helynevekkel: Ibrányerdeje (silva Ibranerdeye), Hatvanorr (Horwonor, Hotwonor), Kistisza (Kis Tysie), Szócstelke (locus Zoochtelek), Szárdtava (locus Zardthova).

A Pécz nembeli Ibrányiaknak évtizedekbe tellett, míg az adományozott birtokon berendezkedhettek. Bár szokásban volt az adományozott birtok pontos megjelölése, határbejárása, ez azonban nem akadályozta meg a szomszédos birtokosokkal történő, nemegyszer százados pereskedést.

Egyed mester és leszármazottai, a Kállay család már 1327-ben pereskednek az Ibrányiakkal Szócs falu birtokáért.³⁵ 1329-ben az egri káptalan előtt panaszkodnak, ahol is „bulch-i Balázs fiának Dénes ispánnak a fia: Domonkos mester kállói Egyed fiának Iván mesternek nevében és megbízásából tiltakozott az ellen, hogy amikor Pech (dictus Pech) Lukács mester a királyi emberekkel és a leleszi

konvent tanújával Iván mester tudta nélkül elhatárolta Ibrán nevű birtokát, az elhatárolás alkalmával Iván mesternek *Nymiz* (Nemél) nevű birtoka nagy részét és bizonyos Tyzakuz (Tiszaköz-Nagyerdő) nevű erdőt, mely *Apáthy* (Apátság) földhöz tartozott a saját ibrani földjéhez csatolta. Amikor pedig Iván mester a maga kállói papját ugyanazon királyi és konventi emberekkel a leleszi konventbe küldte a birtok és az erdő elfoglalása miatt való tiltakozás végett és erről oklevélvétel végett, a konvent a tiltakozó oklevél kiadását megtagadta”.³⁶ A kutató kimondhatatlan szerencséje, hogy ezek a peres iratok sok régi helynevet is megőriztek. Ilyen szempontból felbecsülhetetlen forrás az az 1332-es oklevél, melyben „a Pécz nembéli Gergely fia Lukács az apja által bírt javakra I. Károlytól új adományt nyert.”³⁷ Ezek a birtokok: Egyházas Ibrány, Ub és Szócs két falutava és Apáttava mocsárral. Az oklevél tartalmazza a birtok részletes határbejárását is. „*Ibrány, Ub és Szócs* határa kezdődik a *Tiszánál* a *Faluerhátnál*, ahol egy sziget van, melyet *Szölösnek* neveznek, majd egy rév következik, amit *Cussarewh*-nek hívnak, majd egy sziget *Tavaszigete*, ahol egy rókalyuk van, s a határ tovább megy *Pogány-sziget* és tovább *Éghalomig*. 1 *Vorse* nevű folyóhoz, azután egy nagy úthoz, melyet *Sóútnak* neveznek, majd a *Tisza felé*, ahol egy régi út van, aztán egy rév, ahol boróka és kút van, majd egy fűzfát érint, azután a *Degmara* felé vezet, innen *Lovehazek*-hez és vezet a *Csúre* mellett, ahol a patak a határ és *Csúr erdőtől* egészen Ibrányig és átível a *Bognd-sziget*hez, majd a *Szakadás*-hoz, tovább a *Zürke* nevű szigethez az *Apát-ere* közelében, ahol egy patak van, majd tovább egy sziget, ahol visszatér a Tiszához, ahol a víz az apáté, az erdő pedig Ibrányé, s itt a határ bevégeződik.”

Az oklevélben előforduló helynevek egy része ma is megtalálható az ibrányi határban. Ezek azonosításával az 1332-ben adományozott birtok nagyjából megegyezik a település mai, mintegy tízezer holdas határával.

A szépen induló Ibrányi családfa zöld hajtásai hamar elszáradtak. Pécz Gergely és Lukács leszármazottai három generáció után férfiágon kihaltak. 1435 után az Ibrányi birtok egy része a királyi físcusra szállott. A királyi részt 1454-ben adományként Szakoly Miklós temesi bán és testvére, Péter kapta.³⁸ A Szakolyiak és az Ibrányi Margit és Vay István házasságából származó vajai Ibrányiak között állandó pereskedés folyt a birtokok határait illetően. 1520-ban a leleszi konvent előtt vajai Ibrányi István tiltakozott, mert ibrányi és

keresztúti birtokát Szakoly Ferenc elfoglalta és jogtalanul használta.³⁹ 1584-ben Szakoly Miklós emelt panaszt Ibrányi Ferenc ellen, Ibrány, Keresztút, Szentpétertelke és Belcsúr birtokok elfoglalása miatt.⁴⁰ A Szakoly család a XVI. század végéig birtokos a településen. 1618-ban már csak Ibrányi Lászlót említik birtokosként, akinek 35 jobbágya volt.⁴¹

Ibrány község középkori fejlődéséről, a népesség alakulásáról a rendelkezésre álló források változatos képet adnak. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy a település századokon át megfelelő védelmet tudott nyújtani az itt élőknek. A lápok, mocsarak, erdők kitűnő búvóhelyek voltak, és nagyobb fáradság nélkül is biztosították a megélhetést. A biztonságot, a védettséget a XV. századtól a palánk-vár megépítése tovább növelte, idegyűjtve veszély esetén a környék lakosságát is.

Másrészt éppen a vár léte miatt, a háborúk, függetlenségi harcok nem kerültek el a települést, és a pusztítás veszélyét az Ibrányi család tagjainak politikai aktivitása tovább fokozta. De figyelembe kell vennünk azt is, hogy a XV–XVI. században két család, az Ibrányi és a Szakoly család birtokolta a települést. A köztük lévő ellenségeskedés, pereskedés sem kedvezett a község fejlődésének. Hol az egyik, hol a másik család csillagzata ragyogott fel, illetve halványult el.

1404-ben Zsigmond király az Ibrányi család minden birtokát elkobozta, de két évvel később visszaadta.⁴² 1435, vagyis az Ibrányi család férfiágon történő kihalása után a Szakoly család rendkívül megerősödött a megyében.

1447-től 1450-ig Szakoly Miklós, a vármegye főispánja⁴³, 1487-ben Bács megyén kívül már kiterjedt birtokuk van a Szabolcs megyében is: Ibrány, Balsa, Búd, Keresztút, Szakoly, Mihálydi, Paszab, Rakamaz, Téglás, Szoboszló községekben.

1514-ben viszont II. Ulászló király Szakoly János minden birtokát elveszi és Podmaniczky Jánosnak ítéli, mert Szakoly a kereszteseket támogatta.⁴⁴ A zömében Bács megyében lévő Szakoly birtokok mellett a király az ibrányi várkastélyt és Keresztutat is Podmaniczkynek adja. „item castellum Ibraan curiam Zokol et oppidum Kerezthuth vocatum in de Zabolcz...”

Az 1333-as pápai tizedlajstrom⁴⁵ alapján arra következtethetünk, hogy a település már a XIV. század elején jelentős volt. Egyházát Szent György tiszteletére emelték, és papja, Bálint 8 garast fizetett a pápai tized fejében. A szabolcsi esperesség területéhez ekkor 27

település tartozott. Ezek közül csupán négy fizetett 8 garasnál többet, a többi ennyit, vagy ennél kevesebbet.

Az Ibrányi család XIV. századi történetét, megerősödését alapul véve feltételezhetjük, hogy a település a XIV. század elejéig, a család férfiágon történő kihalásáig viszonylag egyenletesen fejlődött. Természetes módon koncentrált a környező települések lakosságát, egyben hozzájárulva azok pusztulásához, beolvadásához is. Az Ibrányi birtok szétDarabolása, a királyi fiskusnak, illetve a Szakoly családnak mint birtokosnak a megjelenése átmenetileg visszavetette a község fejlődését.

Az 1549-es rovásadó összeírás⁴⁶ rendkívül fontos forrás, mert a török terjeszkedés előtti, még háborítatlan, több évszázaddal korábban kialakult állapotot tükrözi. Ibrányi Miklósnak ekkor 28 adózó portája volt a településen. Összeírtak még 2 bírót, 16 szegényt, 7 szolgát, 10 új házat építőt. Elhagyott telek ekkor még nem volt. A település lélekszáma családonként 5 fővel számolva 300–400 fő lehetett.

A XVI. század közepétől a vármegye is hatalmi harcok színterévé válik. 1552-ben az Izabella és Ferdinánd között Nyírbátorban létrejött egyezséget ellenző Petrovics pusztította el a Nyírséget. 1556-ban török csapatok törnek a vármegyére és Pazonyt égetik fel. 1559-ben a Ferdinánd pártján álló Várdát Báthori István vette ostrom alá. A hatalmi harc, melyből minden bizonnyal az Ibrányi család is kivette részét, jelentősen csökkentette a falu népességét. 1566-ban már csak 10 adózó portát és egy bírát írnak össze. Közel negyedszázadig nem nő a népesség, 1567-ben kilenc, 1572-ben, 1574-ben és 1576-ban tíz, 1578-ban nyolc adózó porta van a településen.⁴⁷ Az 1566-os dicalis összeírásban szereplő nevek azt igazolják, hogy a települést magyarok lakták: Franciscus Zaaz (Szász Ferenc) Bertha Kis (Kis Bertalan), Joannes Pap (Pap János), Paulus Kismihal (Kismihály Pál), Georgius Pelbarth (Pelbart György), Paulus Hagymás (Hagymás Pál), Anthonius Kis (Kis Antal), Stephanus Füzes (Füzes István), Paulus Balogh (Balogh Pál), Petrus Konija (Kónya Péter). A század végére némileg emelkedik a lakosság száma, de még mindig nem éri el a török hódítás előtti állapotot, annak ellenére, hogy Ibrány tulajdonképpen sohasem volt hódolt település. Az elhagyott telkek, melyből 1572-ben nyolcat találunk a községben, csak nehezen népesednek be.

1588-ban 16 adózó portát, 2 bírót, 6 nemesi kúrián lakót, 6

szolgát, 5 bérest és 31 szegényt írnak össze.⁴⁸

Ibrányi Bálint fiának, Pálnak a birtokrészen Kis Máté a bíró, Pelbart Mátyás és Ambrus, valamint Magda Lukács zsoldba fogadott emberek, Borbola Benedek és Berencsi János szolgák, Sánta Tamás pedig lovas szolga. Ibrányi Ferenc és Miklós birtokrészen Dögei Mihály a bíró, Lénárt Mátyás, Kormány Pál és Kovács György lovas szolgák, Péntek István és Kiss István zsoldba fogadott emberek.

A két bíró, Kis Máté és Dögei Mihály hites tanúként szerepel a település dúlásáról, fosztogatásáról tudósító ügyben.⁴⁹ 1588-ban „hitek szerint vallják, hogy Kálóban gabonát örölnék, fát hordanak, kazalnak gyűjtenek, szénát hordanak. Minden szolgálattal szolgálnak, annak felette haddal reánk szállanak mind Kálói, Tokaji, Szatmári magyar és németek. Csak egy véka gabonánk legyen is, megetetik annak felette sidnak, vernek az miénkért. Az mikor rajtunk laknak, ők az gazdák. Nem az szegény ember: sajtonkat, szalonánkat, barominkat mindent el visznek. Ilyen nagy nyomorúságban és nagy ínségben vagyunk miattok... az nagy Isten tudná megmondani mennyi kárban vagyunk az sok kóborló katonáknak és német miatt.”

A XVII. században az Ibrányi család politikai aktivitása megnőtt. A család tagjait ott találjuk a Bocskai-féle szabadságharcban, a törökök elleni küzdelmekben és a kuruc mozgalomban is.

Az 1604. október 4-én Bocskaival egyezséget kötő hajdúkapitányok egyike, Ibrányi Ferenc.⁵⁰ Ibrányi Mihály is hajdúkapitány, 1636-ban és 1644-ben I. Rákóczi György egyik hadvezére.⁵¹ Ibrányi László 1672-ben már kuruc vezér, előbb Thököly Imre, majd II. Rákóczi Ferenc ezereskapitánya.

A település mozgalmas évtizedeket él. Az ibrányi várban 1641-ben török foglyot őriznek, akit gazdája, Mahumeth bég magyar rabokra szeretne kicserélni.⁵² 1661-ben Rottal császári hadvezér pusztítja a falut, elhajt minden lábasjószágot Ibrányból. 1646-ban a pestis tizedeli a lakosságot. Ibrányi Ferenc így ír elhalt jobbágyságairól: „Isten az én bűneimért ezen elmúlt sűrű halálban igen sokat elszedegete szegényekben.” A XVII. század a népesség alakulása szempontjából újabb hullámvölgyet jelent a község életében.

1618-ban még 36 jobbágytelket írnak össze,⁵³ 1720-ban már csak 23 jobbágylakója van a településnek.⁵⁴ Valósággá váltak a néhai prédikátor, Rápolti Papp Mihály szavai. A falu lelkésze 1657-ben a

következőket jegyezte naplójába: „a község halódó, szegény, nemcsak a papot nem fizeti, de a pap kénytelen híveinek odaadni mindent, amit előbbi állomásain összekuporgatott”.⁵⁵

A viszonylagosan tartós béke a Habsburg elnyomás és a gazdasági kizsákmányolás ellenére is újraéleszti a települést. Az 1773. december 24-én keltezett urbárium tizenhárom örökös jobbágyot, hét szabad menetelű jobbágyot és három, csupán kézi szolgálatra kötelezett személyt sorol fel név szerint is.⁵⁶ 1775-ben 18 jobbágytelken 23 telkes jobbágy, 1 házas és egy házatlan zsellér él.⁵⁷

Tíz év múlva elkészült az első magyarországi népszámlálás, melyre – mint tudjuk – II. Józsefnek a tervbe vett reformok megvalósítása végett volt szüksége.

Ez már igen részletes és pontos adatokat közöl a települések lakosságáról, megteremtve ezzel a modern statisztika alapjait.

Az 1784–87-es népszámlálás⁵⁸ Ibrány községre vonatkozó adatai:

A helység neve:	Ibrány
Birtokos neve:	Ibrányi Mária
Házak:	124
Családok:	161
Jogi népesség:	851
Távollevők:	18
Idegenek:	14
Tényleges népesség:	847
Házas:	156
Nőtlen:	286
Összesen:	442
Nők összesen:	409
Pap:	2
Nemes:	16
Tisztviselő:	–
Polgár:	–
Paraszt:	77
Paraszt és polgár örökös:	68
Zsellér:	104
Egyéb:	8
Szabadságolt katona:	–
1–12 éves sarjadék:	124

13–17 éves sarjadék:	28
Összesen:	436

161 családban 409 nő és 442 férfi él a településen. A nemesek száma 16, de ezt kellő kritikával kell fogadnunk, mert aki nem volt földesúri fennhatóság alatt, az magát nemesnek vallhatta. Így a köz- és kismemeseken kívül az értelmiségi foglalkozásúak, a más földjén gazdálkodók vagy akár a fuvarosok is ebbe a kategóriába kerülhettek. Az egész-, a háromnegyed-, a fél- vagy a negyedtelkes parasztok, szőlőtulajdonosok, vagy akik bérelt földdel rendelkeztek, a parasztok fogalomkörébe tartoztak. Ezek száma 77. A paraszt és polgár örökösei, vagyis a családfők legidősebb fiai vagy vejei, akik a családfő utódai lesznek, 68-an vannak. A zsellérek száma 104. Ebbe a rovatba nemcsak az egynegyed teleknél kisebb földet művelő jobbágyok kerültek, hanem a kisebb tisztviselők, gyermekes özvegy férfiak, sőt a papok fiai is.

Az adatokból kitűnik, hogy a század végére megnőtt a lakosság száma. A mezőgazdasági konjunktúrát kihasználva – a feudális keretek között – stabilizálódott a gazdaság. Visszatért, sőt fokozódott a község megtartó ereje, vonzása.

A XIX. század közepéig a település kizárólagos hűbérura az Ibrányi család. Ezt egy 1853-as osztálylevélből tudjuk.⁵⁹

Az Ibrányi család tagjain kívül alig pár nemes lakott még a községben. Egy 1793-as összeírás⁶⁰ az első magyarországi népszámlálással ellentétben csak négy taxás nemest említ, akiknek semmiféle birtokuk nincs. Él még a faluban négy hivatalos viselő ember is, egy tisztartó és két ispán.

Az 1828-as összeírás⁶¹ szerint az Ibrányi családnak 18 jobbágya, 32 házzal rendelkező zsellére és 10 ház nélküli zsellére van. Mindez azt bizonyítja, hogy a lélekszám gyarapodásával a telkek gyorsan aprózódnak. Ibrányi Ferenc birtokainak összeírásakor,⁶² 1843-ban a család már csak kilenc félházhelyes jobbággyal rendelkezik. Szerződés mellett szántófölddel rendelkező zsellér 32 van és földtelen, házas zsellér 70.

A XIX. század első felében a lakosság összetétele is jelentősen megváltozott. Az Ibrányi család fokozatos elszegényedésével bérlőként, majd tulajdonosokként egyre nagyobb tért nyernek más birtokosok is, közöttük zsidók. Megjelenik az úgynevezett „orosz” népeség is, a görögkatolikus vallásúak.

1832-ben még az „orosz vallású” ember ritkaságnak számított, ezért a kereszteleési anyakönyvben a református pap is fontosnak találta feljegyezni: „augusztus 29-én orosz vallású Bali György, János nevű fia keresztelkedett, anyja Béres Borbála.”⁶³ 1848-ban Fényes Elek már 31 görög vallású lakosról tudósít. 61 zsidó, 455 katolikus és 1338 református vallású ember él a településen, az összlétszám: 1885 fő.⁶⁴

III. Az Ibrányi család és az ibrányi vár

Szabolcs vármegye történetében kevés olyan nemesi család van, amelyik hosszú századokon át a közélet, a helyi politika irányítója tudott lenni és esetenként az országos események, történések részese is volt. A XIV. század elején Ibrányban birtokot kapott Péc nemzetség tagjai, az Ibrányiak a XIX. századig meghatározó szerepet játszottak a vármegye közéletében. Politikai aktivitásuk pedig a vármegye határain kívül is ismertté tette a család nevét, melynek kiemelkedő tagjai valamennyien a progresszió, a haladás képviselői voltak. Ezért úgy gondoljuk, méltatlanul feledte el őket történelmi közgondolkodásunk.

A család az ősi Péc nemzetségből ered, amely az Árpád-korban Győr környékén volt birtokos. A XIII. és XIV. században ebből a nemzetségből több család is kiválik – innen származnak többek között az Apponyi, Szentgyörgyi és Pécsy családok. Az Ibrányiak őse Gergely, valamint fiai Gergely és Lukács Károly Róbert idején szereznek hadi érdemeket a király oldalán a macsói vár ostromakor, illetve a Majs fia Majs és a Borsa Kopasz elleni harcokban. Az adományozott birtok után magukat Ibrányiaknak kezdik nevezni, így tehát nem a család adott nevet a településnek, hanem a település a családnak. Gergely és Lukács leszármazottai a szomszédos birtokokkal vívott állandó harc és pereskedés ellenére is viszonylag rövid idő alatt tekintélyt szereztek a vármegyében. Gergely unokáját, Miklóst 1379-ben nádori embernek jelölték.⁶⁵ Ugyanez a Miklós hűséges szolgálatokat tett Zsigmond királynak a törökök és bosnyákok elleni harcokban, ezért jutalmul a király hazabocsátotta a hadból.⁶⁶

A család tekintélyének az emelkedését bizonyítja két házasság is. Lukács fia Gergely Kállai Erzsébetet vette feleségül, fiuk András pedig Báthori Erzsébetet vezethette az oltár elé.

A családfa szépen induló hajtásai azonban hamar elszáradtak. Gergely maradékai három generáció után kihaltak és Lukács ágán is csak egyetlen lány maradt, Kállai Erzsébet és Ibrányi Gergely lánya, Margit.

Pontosabban meg nem határozható időben, a XV. század első harmadában Margit Vay Istvánhoz ment feleségül. Margit fiúsításával a király az Ibrányi birtok egy részét meghagyta, Vay Istvánnak pedig engedélyezte az Ibrányi név használatát.

Az Ibrányi birtok másik része a királyi fiskusra maradt,⁶⁷ majd királyi adományként a Szakoly családra szállt.

Valószínű, hogy a Szakoly család, mely a Guth–Keled nemzetségből ered, már korábban is birtokos volt a községben. Ebből a nemzetségből származnak ugyanis a Báthoriak is, és tudjuk, hogy Ibrányi András, aki örökös nélkül halt el, Báthori Erzsébetet vette feleségül. András 1407-ben unokatestvérének, Lukács lányának, Katalinnak negyven márkát fizetett, hogy megváltsa ibrányi és keresztúti birtokait, mégpedig Katalin „anyja és nagyanja leánynegyede, hozomány és nászajándéka fejében”.⁶⁸ Feltételezzük, hogy az Ibrányiaknak a Szakoly, később a Báthori családdal folytatott pereskedésében az utód nélkül elhalt András birtoka jelentette a kiindulópontot. A százados perben ugyanis a keresztúti és a hozzá közel eső királytelki határ játszott központi szerepet. A birtokvitában a Báthoriak győztek és az Ibrányi birtokból mintegy 2000 holdat a nyíregyházi és királytelki birtokukhoz csatoltak.⁶⁹

A XV. század nemcsak az új birtokosok megjelenése miatt jelentős a község életében. A század közepén épült az ibrányi vár is, mely a későbbiekben a település sorsában időnként meghatározó szerepet játszott.

1463-ban már kétségtelenül állott. Erről Mátyás király oklevele tudósít, melyben felmenti Szakoly Pétert a katonáskodástól, mivel testvérével együtt Ibrány várát védik.⁷⁰ Építtetőjéről semmit sem tudunk. Gondolhatunk a királyra, az Ibrányiakra vagy a Szakoly családra is. Ez utóbbinak azonban némileg ellentmond egy 1470-ből származó adat. A kastély várnagya ekkor Palágyi (Pallagi) Simon, aki különböző erőszakosságokat követ el a Szakoly család birtokrészén.⁷¹ A XV. század első felében mint a Szakoly család várkastélyát

említik,⁷² de 1588-ban már Ibrányi Miklósé. A XVII. század elején a Szakoly család kihalása után végleg az Ibrányiak birtokába kerül.

1662-ben a török portyázásai és a hódoltság megakadályozására Barkóczy István felső-magyarországi főkapitány királyi adományt kapott rá azzal a feltétellel, hogy királyi végvárként megerősíti. Az Ibrányi család tiltakozott a birtokjog megsértése ellen, de csak Barkóczy halála után kapták vissza a várat.⁷³

A várról tudomásunk szerint sem alaprajz, sem pedig egykori metszet nem maradt fenn. Az írott források alapján valószínűsíthető, hogy egy megerősített várkastély volt, melyet palánkfal vett körül. A várkastély alapfalának egy részét 1966-ban irányításommal az általános iskola honismereti szakköre megtalálta és kiást. A palánkfalra vonatkozóan pedig egy XVII. század végi forrás nyújt teljes bizonyosságot. Thököly Imre ugyanis hadi szempontból fontosnak tartotta az ibrányi várat, ezért utasította a vármegyét, hogy azt száz palánkfával erősítsék meg.⁷⁴ A vár jól védhető területen, a Sziget (korábban Vársziget, illetve Barátság-sziget) nevű falurészen állott. Ezt a területet ma is várnak nevezik, noha egykori funkciójára már semmi sem emlékeztet.

Északról egy nagy tó, a Szárd határolta, melynek vizét a Kistisza táplálta. Keletről a Dergita dombig húzódó mocsár védte. Nyugatról is a természet gondoskodott védelméről az egykori Csur faluig húzódó ingovánnyal. Délről a Várszigetet enyhe földhát kötötte össze a falu központjával, a templom dombjával. Ezt átvágták és a mesterséges védőárokba vizet vezettek, a védőárok fölé pedig erős tölgyfahidat ácsoltak.

A híd cölöpeit 1976-ban a gázcseretelep építésekor találták meg közel két méter mélységben.⁷⁵ A vár csak a XVII. század második felében és a XVIII. század elején válik megyei szempontból is igazán jelentőssé, akkor, amikor kapitányai már a vajai Ibrányiak.

Ibrányi Margit és Vay István házassága mindkét család számára előnyös volt. Az Ibrányiak sorsában fordulópontot jelentett, a Vay birtok pedig jelentősen megerősödött a családi kapcsolat révén. Vay István fia, immár Ibrányi István nevezetes személyiség a családban. Az ő gyermekeiben szakad két ágra, ibrányi (szabolcsi) és kántorjánosi (szatmári) ágra a család. Az ibrányi ág megalapítója László, akiről közelebbit nem tudunk. A kántorjánosi ág megalapítója György, aki 1474-ben a budai káptalan éneklő kanonokja volt. Hogy mint pap nősült-e meg – ami ebben a korban nem volt lehetet-

len –, vagy már nős emberként szentelték fel, esetleg a papi hivatást abbahagyva házasodott meg – nem tudjuk. Tény az, hogy fia, Gáspár, a szatmári vagy kántorjánosi ág első tagja törvényesen elismert utód.

György testvére István is a papi hivatást választotta, 1507-ben esztergomi kanonok volt. Mint pap a különböző „vízibetegségek” gyógyításában szerzett országos hírnevet. Tapasztalatait, tanácsait könyvben foglalta össze. Ez a kézzel írott könyv egy 1929-es budapesti kiállításon még szerepelt, ma nem tudjuk, hogy létezik-e valahol.⁷⁶

A család két ága egy ideig egyenrangú félként ismerte el egymást. Később fokozatosan az ibrányi ág kezdte magát ősinék, eredetinek tekinteni és a kántorjánosi ágot afféle szegény, törvénytelen rokonként kezelte. Hogy mindennek milyen alapja volt, nem tudjuk, az viszont tény, hogy a XVIII. századi nemesi igazolásoknál a kántorjánosi Ibrányiakat nem igazolták.

A Vay családhoz fűződő rokoni kapcsolat révén az Ibrányiak pallosjogot nyernek. Zsigmond király ugyanis 1418-ban Vay Ábrahámnak minden rokonára és ivadékára kiterjedő személyes hatalmat, vagyis pallosjogot adott. Mivel Vay Ábrahámnak Ibrányi Margit férje, Vay István az unokatestvére volt, az adományozott jog így Istvánra, illetve utódaira is vonatkozott.⁷⁷ A család felemelkedése szempontjából mégis a XVI. és a XVII. század a döntő fontosságú. Ekkorra már Szabolcson kívül Szatmárban, Biharban, Ungban és Ugocsában is vannak birtokaik. Tekintélyüket jelzi, hogy a család mindkét ága benősül a nagyhatalmú Rákóczi családba. Az ibrányi ágból János Rákóczi Annát vette feleségül, fiuk, Ferenc viszi tovább a családfát napjainkig. A kántorjánosi ágból a XVII. század elején élt István Rákóczi Sárát vette feleségül. Ez az ág azonban kihalt és a család István testvérének, Péternek a gyermekeiben folytatódott.

A szabolcsi ág megalapítójának tekintett Lászlónak a fiai, István és Miklós részt vettek a Szapolyai által tartott tokaji gyűlésen 1526-ban. Istvánról tudjuk, hogy 1517-ben a Szatmár megyei Derzs, Hodász és Kántorjánosi falvakban részbirtoka volt.⁷⁸ Miklós maradékaiban folytatódott a család. Fiai közül Ferenc alországbíró, híres törvénytudó volt. Őt küldte Miksa császár Erdélybe a Báthori István és Békés Gáspár között támadt birtokper lefolytatására.⁷⁹ Másik fia, Bálint, 1570-ben Szabolcs vármegye alispánja volt, míg a harmadik fiú, János vezette oltár elé Rákóczi Annát, s utódaiban folytatta a

család szabolcsi ágát.

Fia, Ferenc híres hajdúkapitány volt. 1604-ben Lippai Balázs, Dengelengi Mihály, Szénási Mátyás és Németi Balázs hajdúkapitányokkal együtt csatlakozott Bocskai Istvánhoz.⁸⁰ Pár hónap múlva azonban meghal, 1605 januárjában már bizonyosan nem él.⁸¹

A XVII. század első felének harci eseményeiben igen gyakori szereplő Ibrányi Mihály. Mivel ebben az időszakban mind a szabolcsi, mind pedig a szatmári ágban volt egy Mihály nevezetű, nehéz eldönteni, kiről is van szó. Feltevésünk szerint a Bocskai-párti Ferencnek a fia, tehát a szabolcsi ágból való. Ezt erősíti az a forrás is, mely a Rákóczi családhoz fűződő rokonságáról szól. Erre a későbbiekben még utalunk.

Életét 1636-tól nyomon követhetjük. Ebben az évben küld a szultán I. Rákóczi György erdélyi fejedelem ellen sereget, mert Bethlen Istvánt akarja az erdélyi trónra ültetni. Rákóczi hadait Kornis Zsigmond, Győri Jakab és Ibrányi Mihály vezették. Nagyszalontánál találkoztak a törökkel, akik meglepetésszerűen megtámadták Ibrányi Mihály csapatait. A váratlan támadásra azok megfutamodtak és Nagyváradig meg sem álltak. Győri Jakab azonban 300 katonával éjszaka szétzavarta a török tábornokot, így a szultán nem tehetett mást, mint megerősítette Rákóczit a fejedelemségben. A temesvári pasának életével, a budainak tisztségével kellett fizetnie a kudarcért.⁸² Harminc esztendeje először fordult elő, hogy erdélyi fejedelem diadal arasson török csapatok fölött.

Ibrányi Mihállyal találkozunk I. Rákóczi György II. Ferdinánd elleni 1644-es hadjáratában is. A család szempontjából ennek a hadjáratnak több nevezetessége is van. Mihály mellett testvére, Miklós is Rákóczi seregében harcol. Ő a lovas hajdúk parancsnoka. Az Ibrányi Mihály által vezetett seregetest Tiszalucnál Zrínyi Miklós csapataival kerül szembe. Ibrányi serege vereséget szenved, s visszavonul. Kemény János így ír az esetről: „Ibrányi Mihály is érkezék az hajdú hadakkal és szállott az Tiszán Luc nevű helyhez. Néhányszor hívatván, sőt a fejedelem is néhányszor parancsolá magához, de ellenségnek a közel létét érzvén nem akarja az Tiszát messze hagyni. Ennek a fejedelem is igen nagyot tulajdonít vala, mert valami rokonsága is vala hozzá és együtt nőtt és élt ember is volt véle.”⁸³

Ibrányi Mihály előbb a székelyhídi vár kapitánya volt, majd Várad vicekapitánya lett. A vár megerősítésében, megújításában nagy érdemeket szerzett, melyről kortársa, Szalárdy János így ír:

„Mindezek pedig inkább mind Ibrányi Mihály vicekapitánysága alatt vitettek vala végbe, az ki is tisztít az építések környül való szorgalmatosságában is semmi részből hátra nem hagyja vala.”⁸⁴

Ibrányi Mihály 1650 táján hal meg. Két fia is a törökök ellen vívott harc áldozatává esik. Ádám török fogságba kerül, Mihály pedig Várad 1660-as ostrománál hősi halált hal. „Mely egész obsidió, beszorulás alatt... több becsületes hazafi között nem kevés szorgalmatosságot mutatott vala vajai Ibrányi Mihály, ki éjszakában is rendre... járván a bástyákat, kazamatákat, nagy emberséggel inti vala az vitézlő népet... az bástyák felhányattatásakor is az állóseregben jelenlenni találtatván, azonnal egy pallossal előmenvén, a népet nagy bátorítással az ellenségnek nekivitte vala, s maga is pallosával nagyon emberkedvén mindeneknek jó példát mutatott vala... De az egész várbelieknek nagy szomorúságokra... fején lövés által megsebesítettén... azon ostrom alatt az életből, hazája édes nemzeti dicsíretesen való szolgálatja mellett a boldogságos életre által is költöznék.”⁸⁵

A XVII. század végi, XVIII. század eleji hadi eseményekben a váradi vicekapitány testvérének, Lászlónak az ugyancsak László nevű unokája szerepel igen gyakran. Már 1672-ben a kuruc mozgalomhoz csatlakozott,⁸⁶ Thököly Imre fejedelemsége alatt hadi érdemeket szerzett és híven szolgált a „kuruc király” függetlenségi törekvéseit.⁸⁷

1703-ban II. Rákóczi Ferenc zászlóbontásának hírére a szabolcsi nemesség részben a kisvárdai, részben az ibrányi várba zárkózott be. Az Ibrányban lévők azonban csak az alkalmas pillanatot várták, hogy csatlakozzanak hozzájuk.⁸⁸ Kálló várának bevételé után Ibrány Rákóczi pártjára állt. A Várdában lévő nemesség kényszerhelyzetbe került. Önszántából a fejedelem oldalára állt, noha korábban Rákóczi hadainak támadását is visszaverte (igaz, csak egy roham volt, ágyúk és ostromgépek nélkül). Ibrányi Lászlót a fejedelem 1703. augusztus 25-én a Tisza metén kialakított védővonal parancsnokának nevezte ki. „...amigh innend megindulunk, minthogy az Tisza környékén Nemzeti Ibrányi László úrra, melyhez képest úgy értnek az nemes vármegyén rendelésünket, oda az hol azon Tisza mentén táborozó hadainkat látja, mentül felesebb számmal említett táborunkkal conjugálja magát és nevezett ezredes kapitány hívünk rendeléséhez tovább való dispoziciónkig alkalmaztassa magát.”⁸⁹

II. Rákóczi Ferenc ezereskapitánya, Ibrányi László 1707-ben Jánoshalmánál hősi halált halt. Az ibrányi várat 1709-ben Pálffy János generális foglalta el és romboltatta le.⁹⁰ Védelmi jellege ezzel megszűnt, de a család a XIX. századig még lakta. A várkastély pontos helyét a Tanácsházán őrzött 1870-es színes kataszteri térkép 17. sz. melléklete mutatja. Valószínűleg a kastélyhoz tartozó egykori kápolna romjai kerültek elő 1962-ben, amikor a kastélytól nyugatra, 100 méterre U alakú, azonos magasságig falazott téglafalat találtak. A húsz négyzetméter alapterületű épület keleti falához a föld alatt kétméteres lejtős kialakítású szakasz csatlakozott, melynek a rendeltetését nem ismerjük.⁹¹

II. Rákóczi Ferenc hívének, Ibrányi Lászlónak a fia, István alezredesi rangban az 1742-es nemesi felkelés megyei parancsnoka.⁹² Mindez azt bizonyítja, hogy a család tekintélye, hatalma a szabadságharc bukása után sem hanyatlott. István unokái közül Farkas 1807-ben alispán, Miklós ugyanekkor a vármegye főjegyzője, János pedig a vármegye főbírója. A negyedik testvér, József unokája Zsigmond, az 1848–49-es szabadságharc főhadnagya. Ő az utolsó hajtás az ágas-bogas családfán, aki még folytatja a család haladó hagyományát.

Ahogy a község történetében, úgy az Ibrányi család történetében is fordulópont a XIX. század. A nagymúltú család birtokait fokozatosan elveszti, elszegényedik és a század végére teljesen kiszorul a községből. Alig ötven év kellett hozzá, hogy az egykor 103 adózó portát bíró,⁹³ a megye tíz legtekintélyesebb, legvagyonosabb családjának számító Ibrányiak eltűnjenek a közéletből. A család utolsó legendás alakja Ibrányi Ferenc, aki külön, költekező életmódjával a családi vagyon pusztításában meghatározó szerepet játszott. Bizonyos források alapján élete mintául szolgált Jókai Mórnak a magyar nábob, vagyis Kárpáthy János alakjának megformálásához. Igaz, az irodalomtörténeti kutatások kimutatták a regény cselekményének a Józsa Gyuri anekdotakörrel kapcsolatos hasonlóságát.⁹⁴ Ezek alapján úgy tűnt, hogy az író elsősorban ebből az irányból kapta a döntő impulzusokat. A családi emlékezetben, de a megyei, sőt az országos közvéleményben is makacsul tartotta viszont magát az a nézet, hogy a magyar nábob az Ibrányi család egyik tagja volt, a nábob híres kastélya pedig a kótaji Ibrányi kúria. A kastély urára vonatkozóan azonban – vagyis hogy az Ibrányi család melyik tagja azonosítható a magyar nábobbal – mindeddig teljes zűrzavar

uralkodott.

A Hunek Emil által szerkesztett Magyar Városok Monográfiájában⁹⁵ Ibrányi Andrást, a Borovszky Samu által szerkesztett Magyarország vármegyei és városai című monográfiában⁹⁶ Ibrányi Antalt, más források⁹⁷ Ibrányi Ferencet tartották Kárpáthy János eredetijének.

A Nyírvidék 1923. március 13-i „A magyar nábob” unokája és a földbirtokreform (Százezer hold birtokosainak unokája földet kér) című cikkében helyreigazítja az egyik fővárosi lap tudósítását, amely a nábobot Ibrányi Miklóssal azonosította. A Nyírvidék cikkírója szerint Ibrányi János az, akiről az író Kárpáthy Jánost mintázta. A kótaji kastély felújításakor előkerült falfestmények és az újabban megismert források ma már egyértelművé teszik, hogy Ibrányi Ferenc volt az, aki Józsa Gyurival együtt mintául szolgálhatott az írónak Kárpáthy János alakjának megformálásához.⁹⁸ Érdemes tehát közelebbről is megismerkednünk a legendás „Ferkó”-val.

A XVIII. század végén valószínűleg Ibrányban született. Születési évére pontosabb adatunk nincs, annyi bizonyos – ezt erősíti a családi hagyomány is –, hogy két leánytestvérénél (Mária és Borbála) jóval később született. Az első magyarországi népszámlálás az apa, Mihály halála után Ibrányra és Keresztútra (Kótaj) vonatkozóan Máriát említi birtokosként. Édesanyja Irinyi Julianna, akinek a nagynyja Józsa Klára volt.⁹⁹ Ferenc és Józsa Gyuri tehát szegről-végről rokonok voltak. Így nagyon is hihető az a máig élő szájhagyomány, mely szerint Józsa Gyuri gyakran járt a kótaji kastélyban, s ott Ibrányi Ferencsel együtt nagy mulatozásokat csaptak. A tivornyákon más országos hírű gavallérok is jelen voltak, és minden ilyen találkozás egy-egy emlékezetes tréfával végződött.

Mint késői gyermeket, s mint egyetlen fiút, Ferencet elkényezteték. Nagybátyjának, Antalnak, nagynénjének, Teréznek (Keltz Károlyné) is a kedvence volt. Ők mindketten gyermektelenül haltak el.¹⁰⁰ Ferencre hatalmas örökség várt. Az apai örökség mellett a Keltz család birtokrésze, Antal vagyona, valamint a Vay családtól kapott birtok is az övé lett.

A róla készült festmény¹⁰¹ a családi hagyománnyal egyezően azt bizonyítja, hogy igen jóképű, jó megjelenésű ifjú volt. A tízezer holdasok szokásos életét élte. Költekező életmódjával, hódításaival, sajátos tréfáival hamar országos hírnévre tett szert.

A „Kert” című folyóirat 1896-os száma¹⁰² beszámol egy főúri

mulatságról, melyet a nádor kertjében rendeztek 1814. október 26-án. A beszámoló név szerint is megemlíti néhány ifjú nemest, akik viselkedésükkel, megjelenésükkel felhívták magukra a figyelmet. „A Nógrád megyei fiúk közül egy Platthy, a Heves megyei fiúk közül Pappszász György, a Borsod megyeiek közül Ragályi Ábris, a Szabolcs megyeiek közül pedig Ibrányi Ferenc – a későbbi országos hírű gavallér – tűntek ki.”

Az ibrányi református egyház anyakönyve (1841–1852) sajátos módon bizonyítja, hogy Ferenc nem vetette meg, sőt nem is titkolta a rangján aluli párkapcsolatokat. Többször is rangban hozzá nem illő, de számára bizonyára nagyon is kedves nőismerősével ment keresztapaságba, komaságba. Ezeknek az ismerősöknek a „szolgálatait” a családi hagyomány szerint Ferenc 5–5 hold földdel honorálta.

A családi vagyon elherdálására vonatkozóan érdekes történeteket őrzött meg a „magyar nábob” ma is élő unokája, Ibrányi Olga. Ezek, bár nem bizonyíthatók, jól kiegészítik az írott forrásokat. Az unoka szerint a nagyapa káros szenvedélyei közül a kártya volt a legveszedelmesebb. Az italt és a nőket ugyanis a hatalmas birtok könnyen elviselte, de a kártyán tízezer holdak úsztak el.

A nagybátyjától, Antaltól örökölt kótaji kastély díszes nagytérképében napokig tartó kártyacsaták voltak. Az úri mulatságban az állandó partnerek közül többen meggazdagodtak. Ferenc a debreceni fogadóba négylovas hintóval járt, s magával vitte szakácsát, öltöztetőjét és inasait is. A fogadó teljes személyzetét bőségesen megjutalmazva szabadságra küldte, mert csak barátait, ismerőseit volt hajlandó maga mellett megtűrni.

Költekezéséről, bőkezűségéről legendák keringtek. Egyik unokáját, Piroskát, Debrecenben még gyermekkorában megszólította egy idős hölgy. Tudta, hogy Piroska Ibrányi lány, „Ferkó”-nak az unokája, ezért mesélte el neki a következő történetet. 1850 táján látogatába ment hozzá Ibrányi Ferenc. Gyönyörű négylovas hintóval érkezett. Ő megdicsérte a pompás fogatot, mire „Ferkó” csak ennyit mondott: Tetszik magának? Akkor a magáé! S otthagya a díszes fogatot a kocsissal együtt.

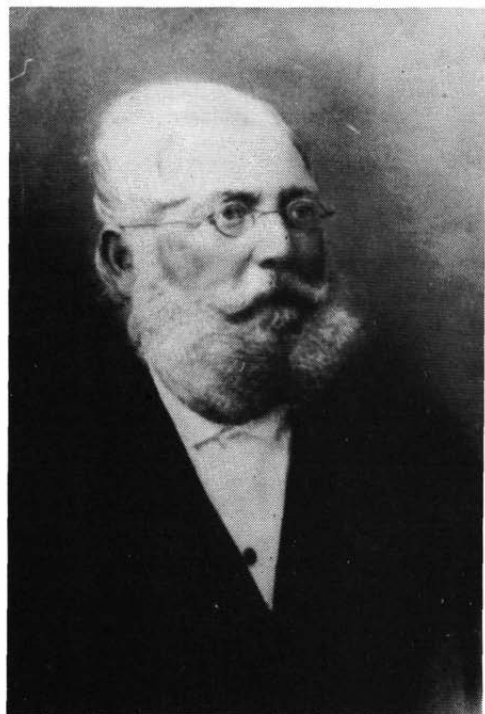
Vagyonával semmit sem törődött, azt sem tudta, hol, merre, mennyi birtoka van. A csődeljárás után harminc évvel Nádudvar és az Érmellék környékén gyermekei még több olyan birtokrészt találtak, mely a nevén volt, s amely csodával határos módon nem került a csődtömegbe.

Házasságot csak hatvanéves korán túl, az 1850-es évek végén kötött. Felesége Rády Julianna, a házasságkötéskor 17 éves volt. Ibrányi Máriánál élt mint szegény rokon. Házasságuk hat éve alatt három gyermekük született, Piroska, Mihály és Miklós. Ferenc valószínűleg az 1860-as évek közepén halt meg Nyíregyházán. A „nyírségi király” – ahogyan a vagyonát szóró Ibrányi Ferencet nevezték, Kárpáthy János alakjában hasonszórú cimboráival együtt halhatatlanná lett.

Az Ibrányi család címere

**Ibrányi László,
II. Rákóczi Ferenc
ezereskapitánya**

**Ibrányi Zsigmond
1848-as
huszárfőhadnagy**

A „magyar nábob” kastélya Kótajban

A várkastély alapjait megtaláló iskolások

Az alapfal kövei

IV. Településtörténet

1. Ibrány településszerkezete

A víz szorításában élő ember mindig igyekezett alkalmazkodni az életét meghatározó természeti adottságokhoz. A dombokra, földhátakra települt, házat itt építette fel, gazdaságát ezzel is igyekezett megóvni a meg-megújuló áradásoktól. Nem mérnöki rajz tehát, pusztán a természeti erő, mely a rétközi települések mai formáját, arculatát egykoron kialakította. E települések egyik fő jellegzetessége éppen az, hogy a falurészeket, határrészeket egy-egy hajdani szigettel, földháttal vagy dombbal azonosíthatták.

Ibrány is dombokra települt, a szóbeszéd szerint hétre, miként az örök város, Róma. A valóságban azonban sokkal többre. Ahol a homokdombok háta tartósan kiállt a vízből, ott ház is épült.

Az első katonai térképfelmérés alapján készült ábrán megfigyelhetjük, hogy a település öt nagyobb és több kisebb, jól elkülöníthető részből áll. Az öt nagyobb településrész: Felvég, Bábota, Templomszeg, Kiserdő, Alvég.

A terjeszkedésnek a víz mindenkor határt szabott. Ezzel magyarázható, hogy a közel 100 év múltán készült második katonai felmérés sem mutat lényeges változást. A főleg DNy-ÉK irányú, hosszúka homokhátakra épült házak, halmazos szerkezetű, egybeltelkes települést képeznek. A dombokat, településrészeket híddal, mester-séges gátakkal kötötték össze.

A XVIII. század végi forrás igen találóan jellemzi az akkori települési viszonyokat: „Az uraság engedelmeiből mind építésre, mind tűzre való fajok elég vagyon, még pedig árvizek idején majd éppen a házakhoz hordhatják csónakokon.”¹⁰³

A víz tehát az áradáskor a kertajtóig ért. Ez a magyarázata annak, hogy egészen az 1920-as évekig nem voltak utcanevek a községben, az emberek falurészek szerint tájékozódtak.

A falurészek nevei egyben az ott lakó emberek előnevei is voltak. Az egyházi anyakönyvekben igen gyakran találkozunk ilyen előnevekkel: Alvégesi, Felvégési, Bábota stb.

Az utcahálózat az árvízmentesítési munkák után fokozatosan alakult ki. A fő közlekedési irány a településen belül „U” alakú (Árpád út, Lehel út, Szabolcs út, Lenin út), követi az egykori dombvonulatot.

Az egykor parányi telkek a lecsapolás után hosszú szalagtelkekké változtak, és az addig jórészt szabálytalan fekvésű lakóházakat is a soros építkezés kezdte felváltani.

Új településrészek születtek, amelyek többségükben szervesen illeszkednek az ősi maghoz. Ilyenek: Kőji, Zovány, Zsána, Gánácska, Szőlőhomok, Templomszeg, Sára.

A nagy határú településhez a századfordulóig csupán két tanya tartozott. A községtől ÉK-re fekvő, az élő Tiszához közel eső Jalapár és a községtől DNy-ra fekvő Bodzás tanya. A XX. század első felében alakult ki a többi, főleg uradalmi tanya. A népesség döntő többsége mindig is a belterületen lakott, de az 1930-as évekig jelentős számú volt a külterületi népesség is. Az alábbi táblázatból kitűnik, hogy az 1910-es években volt a legmagasabb a külterületen élő lakosok száma, majd 1960-ig fokozatosan csökken.

1960-tól 1970-ig átmenetileg nő, de ez a növekedés már annak köszönhető, hogy a nagyobb tanyák – Nagyerdő, Nagytanya, Csűr – villanyt, úthálózatot, kulturális és egészségügyi ellátást kapnak. Szerves tartozékává, részévé válnak a községnek, megszűnik tanyai jellegük. Az 1980-as népszámláláskor már nem külterületnek számítanak. A többi tanya az 1980-as évek elejére elsorvad, lakói belső területre költöznek. Ma már 100 alatt van a külterületen élő népesség száma.

A külterületi népesség változásai¹⁰⁴

Tanya neve	1910	1920	1930	1949	1960	1970
Bodzás	194	53	71		19	16
Csűr	179	164	25			
Feketehalom	256	261	291			
Feketevár			65			
Gátörház					6	13
Hatvanor					14	6
Jalapár	187	367	238	144	133	
Jásztelep	252	364	203	85	20	
Homokdűlő				15	9	
Nagyerdő	384	315	368	334	269	
Nagytanya	145	215	136	212	235	

Tanya neve	1910	1920	1930	1949	1960	1970
Szállkatelep			53			
Oncsatelep					149	121
Egyéb kült.	142	137	42		19	605
Összesen	1703	1512	1487	1271	997	1427
Kült. népesség %-os aránya	36,5	31,3	24,6	17,7	13,8	20,2

Az 1970-es népszámláláskor a község hosszútávú rendezési tervére hivatkozva külterületi lakosként írták össze azokat is, akik sohasem számítottak annak, de a rendezési terveken erőszakosan meghúzott határvonalon túl éltek.

A településszerkezet, településképp kialakulásához jelentősen hozzájárult a század elején épült kisvasút és kövesút nyomvonala is. Ezekre merőlegesen új utcák nyíltak (több közülük zsákutca) és olyan területek is beépítésre kerültek, amelyek mélyfekvésű, belvizes részek, és csapadékos időben sok gondot okoznak ma is.

Ezek a legújabbkori változások a település jellegén, belső szerkezeti elrendeződésén csak keveset változtattak. A nagyközség ma is „U” alakú láncolatban települt, halmazos szerkezetű, egybirtelkes.

2. A helynevek vizsgálata

A kutatók kimondhatatlan szerencséje, hogy egy-egy település ősi helyneveit megőrizték a régi okiratok és térképek. Hiszen a gyarló emlékezet csak ideig-óráig képes követni, számontartani azokat a változásokat, amelyek a mögöttük lévő két évszázadban a környezetet érték.

A rétközi községek helynevei ellen az első „támadás” az árvízmentesítés ideje volt. A környezet megváltozásával sok ősi helynév értelmét, jelentőségét veszítette, és lassan a feledés homályába merült. Fennmaradtak viszont olyan helynevek is, amelyek az ősi állapotokra, erdőkre, tavakra, lápokra utalnak, noha ezek már régen eltűntek.

A második „támadás” a helynevek ellen a nagyüzemi, szövetkezeti gazdálkodás bevezetése volt. Ez már alaposabb pusztítást végzett. Az egykori dűlők, határrészek, mint valami falanszterben, számokat kaptak – 1-es, 2-es, 3-as... 5-ös, 6-os tábla, és még az őslakos sem

tudott eligazodni közöttük. Nem csoda, hogy az ibrányiak még mindig a régi helynevekhez ragaszkodnak.

Kiss Lajos 1949-ben néhány adatközlő segítségével összegyűjtötte Ibrány helyneveit. Már az ő gyűjtésében is több olyan helynév található, melyet csak az iratok őriztek meg, amelyeket a század közepén már a legöregebb emberek sem ismertek. Ilyenek: Hagymássziget, Határtó, Felsőkátyú, Füzesztó, Kerektó, Káposztadomb, Megyerhegy, Bírósziget, Akasztóhegy, Répasziget stb.

A helyi adatközlők hiányos ismereteit bizonyítja, hogy olyan földrajzi neveket is ismeretlennek nyilvánítottak, amelyek szerencsére még nem tűntek el az emlékezetből, sőt manapság is használják azokat. Kiss Lajos monográfiájába viszont úgy kerültek, mint ismeretlen, pontosítatlan helynevek. Ezek a következők: Szőlőhegy, Pusztatemplom, Nagyhomok, Körtvélyes, Kétérköz, Apáthegy, Esztárkaláp, Kisérhát, Nadályastó. A Nagyhalász és Ibrány között lévő „pusztatemplomot” 1983-ban Lőrinczy Gábor, a Jósa András Múzeum régésze tárta fel. Megtalálta annak a XVII. században elpusztult templomnak az alapjait, amelyről a környező területet elnevezték.

Akad néhány olyan helynév is, amely Kiss Lajos monográfiájából valamilyen ok miatt kimaradt, de bizonyíthatóan megvolt már századokkal ezelőtt is. Ilyenek: Kéthegyi, Or-szeg, Érhát, Apátszeg, Vaskapu, Bánki, Csisztina, Kőkenyes, Pápakút.

Az árvízmentesítés előtti földrajzi-vízrajzi viszonyok megismeréséhez elengedhetetlen a település helyneveinek az ismerete. Az a csoportosítás, melyet most adunk közre, segít rekonstruálni a múlt század eleji településképet, határképet:

a. *Halmok, dombok nevei*: Ekehalom, Megyerhalom, Esbóhalom, Szapuhalom, Középhalom, Feketehalom, Nagyhomok, Zovánhalom, Sáradomb, Bagolyhegy, Katidomb, Kissacc, Nagysacc, Szálkadomb, Akasztóhegy, Szőlőhegy, Apáthegy, Nagyhomok, Kéthegyi, Káposztásdomb, Rozshegy, Csúrdombja.

b. *Szigetek nevei*: Simon-sziget, Perbát-sziget, Annód-sziget, Száva-sziget, Magos-sziget, Hosszú-sziget, Diófás-sziget, Pogány-sziget, Nagyerdő-sziget, Vár-sziget, Kiserdő-sziget, Dergita-sziget, Hagymás-sziget, Bíró-sziget, Répás-sziget.

c. *Tavak, lápok, mocsarak nevei*: Espántó, Kirtó, Sárkánytó, Palocsa, Fertőtó, Bábotató, Falutava, Paptava (Paptalla), Sulymostó, Pallóláp, Szárd, Esztártó, Macskástó, Határtó, Füzesztó, Kerektó,

Esztárkaláp, Nadályostó.

d. *Hidak nevei*: Kejzere-híd, Zován-híd, Övet-híd, Vár-híd, Nagy-híd, Templom-híd, Csuri-híd, Nagyerdei-híd, Képere-híd.

A nyelvtudomány számára minden név érdekes kutatási témául szolgálhat. Egy részük utal az egykori élővilágra, ilyenek Bagoly-hegy, Szőlőhegy, Diófás-sziget, Répás-sziget, Kiserdő-sziget, Nagyerdő-sziget, Hagymás-sziget, Káposztásdomb, Rozshegy, Sulymostó, Macskástó, Füzesztó, Nadályostó elnevezések.

Más nevek az egykori tulajdonos nevét őrzik: Apáthegy, Kati-domb, Simon-sziget, Perbát-sziget, Paptava stb.

A határrészek nevei szemléletessé teszik a ma már számozott táblára osztott, egybefüggőn művelt ibrányi határt. A Sajtházban egy pásztorház állott, melyben a század elején még juhsajtot készítettek. A Fatűháton gyakran elakadt az eke, mert ez a terület valaha erdő volt és a fák tövei csak nehezen koptak el a földből. Ma is mesélik, hogy az Egerszegben minden aratáskor százával ütötték az egereket, mezei pockokat. A Macskásban pedig olyan vadmacskák tanyáztak, amelyek a kisbárányt is könnyen elvitték.

A következő határnevek pedig önmagukért beszélnek: Nádas-tábla, Pápakút, Rókalyuk, Kökenyes, Téglaszín, Csűrös-kert, Egyházalj, Máдай, Csikólapos, Kisér, Kigát, Borító.

Az ibrányi határban több nagy területű, 400–500 holdas erdő is volt a XX. század elejéig.¹⁰⁵ Ezek az erdők úgy fogytak, ahogyan a gyarapodó népességnek egyre inkább szüksége volt a szántóterületre. Sajnos ma már csak az egykori erdők neveit őrizhetjük meg. Ezek a következők: Komocsó erdő, Apátszeg erdő, Borjúszeg erdő, Nagyerdő, Kiserdő, Csuri erdő, Kerek erdő.

Igen érdekes, hogy rét vagy legelő neve nem maradt meg a dombok, szigetek, tavak nevével együtt. Nyomait a korábbi összeírásokban sem fedezhetjük fel. Kivételt képez a Királyrét, mely ugyan a tagosítási iratokban megmaradt, de sem Kiss Lajos adatközlője, sem a mai öregek nem tudják a helyét pontosítani.

Tudjuk viszont, hogy az ibrányiak 1500–2000 holdas területeket használtak, és minden időben számottevő állatállománnyal bírtak. Az ellentmondás magyarázatát talán abban kell keresnünk, hogy a legeltetésre alkalmas területek helye és nagysága a Tisza áradásától függően évente változhatott. A szeszélyes víztől függött, hogy mikor melyik területet tudták kaszálni, vagy legeltetésre hasznosítani. Így aztán az esetleges helyszíneket, határrészeket nem nevezték el, ha-

nem a legközelebbi szigettel, tóval vagy dombbal jelölték a helyét.

Ezt a feltevést két forrás is megerősíti. Egy 1772-es adat arról tudósít, „hogy vannak alkalmas szénatermő kaszálói, melyeken az marhatartásra alkalmas széna terem, és ha a víz árja sokáig rajtok nem hever, kétszer is meg lehet kaszálni.”¹⁰⁶ A másik forrás a református egyház jegyzőkönyve, melynek 1807-es bejegyzésében a prédikátor aprólékos gonddal intézkedik az egyházi földek műveléséről, a betakarításról, az egyházi járandóságok behajtásáról. „A szénának bé hordására a Currator rendel egy bizonyos hónapot vagy négy hetet, mely idő alatt minden tartozik bévinni... Minthogy pedig a széna többnyire lápon van, melyhez a téli fagyásig nem juthatni legtöbbször, ha csak t. i. nagy szárazság nints, tehát az Ekklesia előljárói tartoznak az eránt előre jó rendelést tenni, hogy legalább tíz gazdák a kinek száraz mezőn is vagyon szénájok, Szent Mihály nap körül tartozásaikat bé vigyék...”¹⁰⁷

A rétközi községek mindennapi életét az árvízmentesítésig a Tisza szabályozta. Gyakran változtatta medrét, a megsüllyedt, sík területen szinte akadály nélkül kanyaroghatott. A tavaszi, őszi áradások idején új mélyedéseket, hajlatokat keresett, megváltoztatta a futási irányát is. Épített és rombolt. Elhordta, majd újra lerakta a termőtalaj nagy részét, körülölelte, szigetté változtatta a dombokat.

A falvakat, de a településen belüli szigeteket és dombokat is „úszók” kötötték össze egymással. Ezek tiszta vizű „folyosók” voltak az összefüggő nádrengetegben, melyeket a jóságok törtek fel. Egyik legelőről a másikra ezen úsztatták a szarvasmarhát, lovat.

Az emberek számára a fő közlekedési eszköz a csónak, a „lábó” és a „sárhajó” volt. A „lábó” tutajszerű, gerendákból ácsolt építmény, melyen jóságot, szekereket is szállítottak. A „sárhajó” a csónaknál kisebb „kételtű” jármű, egy ló húzta, vízen és sáron át.¹⁰⁸

Az ibrányi emberek, ahol csak lehetett, hidakat, gátakat építettek a dombok közé. Építését, teherbírását tekintve többféle híd is készült. A legegyszerűbb a vesszőhíd volt, mely főleg a gyalogosforgalmat szolgálta. Ennek pallóját, korlátját karvastagságú fűzfavesszőből fonták, az egész építményt pedig a vízből kiálló cölöpök tartották. Tölgyfából is ácsoltak erős, teherbíró hidakat – ilyen volt a vár hídjá is –, ezeket „nagyhíd”-nak nevezték. Később ezt az elnevezést az 1910-ben épült első betonhíd kapta, mely a Simon-szigetet és a Sajtházat kötötte össze.

A hidak nemcsak a közlekedést könnyítették, de fontos tájékozo-

dási pontok, helynévadó építmények is voltak. Hozzájuk kapcsolódva születtek olyan földrajzi nevek, mint Nagyhíddülő, Nagyhídgát.

A gátakat a lakosság közös munkával, összefogással készítette. Általában két szekér szélességűek voltak, és csak a Tisza rendes vízállásánál tudtak száraz utat biztosítani. Az árvíz elöntötte a gátakat is, ezért, hogy lássák, fűzfát ültettek rá. Így maradt meg a „Füzesgát”, „Fűzfásgát” elnevezés.¹⁰⁹

3. Népi építészet

A dombokra települt házak építőanyagát a Rétközben a természet szolgáltatta. Ezért nem is volt számottevő különbség a rétközi falak között. Kis „paticsos” házak ablakai néztek egymásra a szűk utcákon. A házak mögött gazdasági épületek sorakoztak. A szűk, lejtős kertekben krumplit, káposztát, zöldségféléket termesztettek.

Fa, nád és sár a házak építéséhez az ibrányi határban is bőven volt. A XIX. század elején alapvetően még két építési stílust találunk a településen. A földház egyik típusát, a gödörlakást és a „paticsos” építési módot, melyet a ma élő öregek itt „pacsit”-nak mondanak.

A földházak meglétére vonatkozóan csupán közvetett bizonyítékokkal tudunk szolgálni. Az alig öt kilométerre levő szomszéd községből, Paszabról került a Sóstói Múzeumfaluba az úgynevezett „Paszabi földház”, mely eredeti helyén megélte a XX. század első felét. Az Ibránnal mindig is szoros gazdasági kapcsolatban lévő Királytelek nevű uradalmi majorban pedig Kiss Lajos gyűjtésekor még 37 földbe mélyített „burgyéra” emlékeztek az ott élő öregek.¹¹⁰ Ezekből az adatokból következtethetünk arra, hogy korábban Ibrányban is hasonló építési mód volt.

Szilágyi Simon¹¹¹ 1977-ben még emlékezett rá, hogy két uradalmi tanyán, a Nagyerdőn és a Jalapáron gyermekkorában még voltak ilyen „burgyék”. Ezekben főleg a „bekerült” (idegemből jött) kukások laktak, míg nem építették maguknak „rendes házat” a faluban. Határozottan állította, hogy az ő életében, a belső településen, vagyis a faluban, ilyen földházak már nem voltak.

Állítását megerősíti egy 1843-as adat,¹¹² mely tűzveszélyesség szempontjából összesíti a község lakóházait, épületeit. Tudósít a tető anyagáról és a fal minőségéről egyaránt, és így következtethetünk az építés módjára is. 194 lakóházat és községi épületet sorol fel, jelzi a lakóházakhoz tartozó jelentősebb melléképületeket.

Az összeírásból kiderül, hogy 166 épületnek a fala patics, 17

vertfalú, 10 vályogból épült, 1 pedig gyúrt sárból. Földházat, „burgyt” az összeírásban nem találunk.

Az adatok azt bizonyítják, hogy az ibrányi ember az építkezésben alkalmazkodott a természeti környezethez. A gödörlakásoknak csak ott van tartósan létjogosultságuk, ahol a talajvíz szintje alacsony. Itt ez bizony nem mondható el! A paticsfal építéséhez viszont minden anyag könnyen hozzáférhető, csakúgy, mint a tető fedéséhez a nád.

A „... háza ágasokra, fala patics, teteje nád”¹¹³ építési forma tehát a múlt század derekán egyeduralkodó. Olyannyira, hogy még „az Helység Háza” is így épült.

Az összeírás hitelessége szempontjából azonban feltétlenül meg kell jegyeznünk, hogy a Rétközben az úgynevezett „mereglyés” falat is paticsfalnak nevezték. Ennek építési technikája abban tért el az igazi paticstól, hogy vesszőt, husángokat nem használtak a mereg-lyék összefonására. A szalmás, törekes sárt villával rakták a mereg-lyék közé. Ilyen építési technikát 1960-ban egy századeleji istállóépület bontásánál, a Lehel u. 39. szám alatt, e sorok írója is megfigyelt.¹¹⁴

Az összeírt épületnek csak alig több, mint 10 százaléka tér el a „paticsos-mereglyés” építési módtól. Már ekkor megjelenik a vályog, mint építési anyag, mely a vert fallal együtt a XIX. század végére ugyanúgy uralkodóvá válik a falazásban, mint korábban a patics volt.

Az 1843-as összeírás külön kiemeli a „Kántor házat” és egy, a „Templom fundusán” levő épületet, melynek tetőszerkezete, „fenyőszaru fákkal készítettett”. A kiemelés nyilván azért történt, mert ekkor még mindez nagyon ritka volt.

A 194 épület közül 191-et náddal fedtek, csupán a földesúr, Ibrányi Ferenc három háza volt zsindeyes. A nyeregtető az utca felé kissé kontyos volt, az oromfal korábban hasított fából sártapasztással készült. Később gyalult deszkából csinálták, melyet sötétre, barnára vagy feketére festettek.

Az ibrányi lakóházak sajátos jellegzetessége a tornác. Még a legegyszerűbb házak is oldaltornácosok voltak, melyek dél felé, az udvar felé néztek, ahol a bejárati konyhaajtó is volt.

A múlt században épült házak szoba-konyhások, legfeljebb egy kamra csatlakozott hozzájuk. A mennyezet sártapasztásos volt, a helyiségek földpadozatosak. A konyhában szabadkémény állt, ezzel fűtötték a szobabeli kemencét.

A gazdasági épületek közül a legjelentősebb az istálló volt. Építési anyagát, építési technikáját tekintve a lakóházzal szinte egyenértékű. Sőt a vályog és a vert fal mint építőanyag az istállók építésében hamarabb megjelenik, mint a lakóházak építésében.

A módosabb gazda istállója három részből állt: lóistállóból, tehénistállóból és kocsiszínből. A kocsiszín ajtó nélküli helyiség, az udvar felé nyitott, itt van a padlásfeljáró is az „ólpadra”. A padlásteret széntárolásra használták.

A múlt században még a földburgyéhoz hasonló „földől”-ban is tartottak jóságot – főleg az „újgazdák”, akik csak évek múlva tudtak istállót építeni a maguk erejéből.

Minden udvaron volt disznóól és tyúkól. A tyúkól fala sövényből készült sártapasztással, tetejét gyékénnyel vagy náddal fedték. Sohasem volt nyeregvetős, csak úgynevezett „féleresz”. A disznóól legalább „kétfiókos” volt, mindkét fiókhoz „karám” és „kifutó” tartozott. Akác- vagy tölgyfaoszlopokra építették, ezt deszkázták. A módosabbak „hídlást” is készítettek a trágyalé összegyűjtéséhez, akár csak a ló- vagy a tehénistállóban. A „kifutó” rész néha vesszőfonatú sövény volt, de ezt a sertés könnyen széttörte.

Minden portán volt lábakon álló „tengerikas”, mely a századforduló táján még kizárólag csak sövényből készült. Ez féleresz vagy nyeregvetős volt, és gyékénnyel fedték.

Noha Ibrányban már az 1840-es évektől¹¹⁵ termeltek dohányt, pajtákát csak 100 évvel később kezdték építeni a paraszti portákon, mert addig a dohánytermesztés főleg az uradalmak kiváltsága volt.

4. Lakáskultúra

A XIX. században többnyire kétosztatú házakat találunk a rétközi falvakban. Az utca felé eső rész a szoba („ház”), a hátsó rész a konyha. A konyha fűstházból és pitvarból tevődött össze. A módosabbak háromosztatú házakban laktak. Ez a ház gyakran négyosztatúvá vált azáltal, hogy a ház végéhez egy kamrát építettek. Itt tárolták a télre szánt emberi táplálékot – babot, búzát, füstölt húsféléket –, de az állatok takarmányát is.

A szoba-konyhás lakóházak szobája – függetlenül az égtájaktól – mindig az út felé nézett, s egy vagy két kis ablaka volt. A szoba sarkában búboskemence volt, melyet a konyhából, „fűstházból” fűtöttek. A fűstházban kezdetben szabadkémény volt.

A konyhában, a szabadkémény alatt sütöttek-főztek háromlábú,

öntöttvasból készült lábasokban. Itt készítették elő a kenyértésztát is a sütéshez.

A pitvarnak ezt a részét – a fűstházat – boltív választotta el, amelyen díszes edények, tányérok, csuprok sorakoztak.

1860 táján épült Puskás Simon Szabolcs u. 6. sz. alatti lakos háza. A szobán két kis ablak van, egy az utca, egy az udvar felé néz. A konyhának is van egy ablaka a kert felől. A konyha északi részén, az egykori szabadkémény helyén „rakott spór” áll, melyet jelképesen elhatárol a konyha többi részétől a mestergerendára aggatott tányérok sora. Idővel a kétosztatú házakhoz is ragasztottak egy kamrahelyiséget. A fejlődés további menete az volt, hogy a kamrát egy kisebb szobává alakították át. Ha külön bejáratú volt, a pitvar felől ajtót vágtak rá, az eredeti bejárat helyére pedig ablakot tettek. Az ilyen lakásban már két „ház”, azaz két szoba volt, ezeket Ibrányban „kisháznak és nagyháznak” nevezték. A nagyház minden esetben az utca felőli szoba volt.

A „kisház” lett a családi élet központja. Ide „rakott spór” került, karoslóca, asztal és egy vagy két deszkából összeállított fekhely, úgynevezett „dikó”.

A „nagyházban” sokáig megmaradt a kemence, ide kerültek a féltettebb bútorok, esetleg az eladó lány hozománya, „stafírunghja”.

Az egykori pitvar pedig előszobává nemesedett, ahonnan már ritkán fűtötték a „nagyház” kemencéjét.

Horváth István (Szabolcs u. 37.) 1850-ben épült lakóháza még megőrizte azt az állapotot, amely a szoba + konyha + kamra elrendezést jól szemlélteti. A kamra itt a konyhából (egykori pitvar) nyílik, és az udvar felől, délről ablaka van.

Molnár József (Fürst S. u. 57.) lakóháza 1920-ban épült. Elrendezése: szoba + konyha + szoba, amelyből a konyhát sütésre-főzésre sohasem használták. Ez mindig is előszoba volt, ahonnan a „kisházba és nagyházba” lehetett menni.

Télen, nyáron egy helyiségben éltek, a „kisházban”, és a „nagyházat” csak fiú használta pár évig a nősülés után. Az 1930-as években kezdtek a lakóházakkal szemben „nyárikonyhákat” építeni az udvar déli részébe. Ezeknek az épületeknek az egyik vége kamrául szolgált, a tehetősebbek pedig pincét is építettek alá.

A szobák földpadozatát agyagos sárgafölddel, úgynevezett „mázlóssal” javították. Seprés előtt locsolták, nyolcasokat és egymásba fonódó köröket rajzolva a földön.

Ahol kisgyerek volt, ott a szoba berendezéséhez tartozott a bölcső, és az úgynevezett „állóka”. Ez utóbbi egyetlen hatalmas fatörzsből kifaragott, ovális alakú, négylábú tárgy, melynek közepén a gyermek derekának megfelelő méretű lyuk volt. Jelentős súlya van, hogy a gyerek ne tudja elborítani. A berendezéshez tartozott a kisszék, a karosláda, a lóca, a dikó is.

A ruhaneműt korábban csak ládákban tárolták. Szekrényt (sifon) a századforduló óta használtak. A háromfiókos „komót” minden háztartásban megvolt, anyáról lányára öröklődött évtizedeken át. A „nagyház” földjét körül a fal mellett egyméteres szélességben meszelték is, középen pedig mázolták.

A lakóházak elengedhetetlen tartozéka Ibrányban a tornác. Néha körülkerítették úgynevezett „rács”-csal, de legtöbbször kerítetlenül hagyták. Földjét mázolták, tapasztották. Különös gonddal ügyeltek rá, mivel az utcáról jól látszott, és elárulta a lakók rendszeretét.

Betakarításkor a tornácra rakták száradni a tengerit, itt verték ki a napraforgót. A „ház alatt” – ahogyan a tornácot nevezték – „dörzsölő”-ket is rendeztek. A tornác oszlopához rudat kötöztek, a meghívott lányok, asszonyok ebbe kapaszkodva gyúrták, puhították, dörzsölték a szösz.

horog halat, akit a Szárdon kívül fognak, annak éppen felit adják, akár halul, akár pedig pénzül akarja felvenni.” Az idézett szövegből több dologra is következtethetünk. Egyrészt arra, hogy a halászat ebben az időben is fontos megélhetési forrás volt. Másrészt arra, hogy a kifogott halat, illetve annak egy részét az ibrányiak értékesítették, pénzzé tették.

Az értékesítésre, a halkereskedésre utal a következő adat is 1772-ből.¹²² „Ősszel a halászó vizekben, az uraság engedelmeiből horgokat szoktak kirakni, melyek által mikor jó ideje vagyon a halászatnak, azonkívül amit résziben az uraságnak tartoznak adni, alkalmas pénzt is kereshetnek.

Télben, amidőn befagynak a vizek, az uraság engedelmeiből nagy hálóval is szoktak gyalmozni, és ha jó ideje vagyon, megtörténik, hogy egy-egy gyalommal egész télen kétszáz forint ára halat is fognak, melyből az uraságnak csak felét adják. Azon halakat pedig a kupeczek helyből is elhordják pénzen, ha pedig kupeczek nem akadnának, a hegyaljai városokra, mikor hajón, mikor szekeren szokták vinni, az pénzen mindenkor elkél.”

A halat kenyér nélkül sütvé, főzve ették, és szárították is az ibrányiak. Részben a maguk szükségletére szárították, részben az állatok etetésére. A hagyomány szerint még a sertéseket is ilyen szárított halliszttal hizlalták. A hús fogalma az ibrányi ember számára a hallal azonosult.

Kenyér csak ritka esetben, ünnepnapokon került a család asztalára. Ezért panaszkodik egy 1934-ben feljegyzett szólás¹²³ a következőképpen: „én istenem de nagyon bús, kinek élete csak hús”. Egy másik szólás is erre a különös szegénységre, egyoldalú táplálkozásra utal: „hús ételem, víz italom, nincsen kenyér asztalomon”.¹²⁴

Kiss Lajos „félszázra menő halastavakról” beszél rétközi monográfiájában. Ez igazolja legidősebb adatközlőjének, az 1873-ban született Tarcsi Ferencnek azt az állítását, hogy az árvízmentesítés előtt 150–200 ember élt Ibrányban kizárólag halászatból. A kifogott halat messzi városokba, Debrecenbe, Kassára is elhordták.¹²⁵

Halásztak szigonnyal, versével, horoggal, tapogatóval, kosárral és minden elképzelhető eszközzel. A nagyobb halakat a sekély vizekben kézzel is megfogták. Bár, mint ahogyan ezt korábban láttuk, a halászat csak földesúri engedéllyel történhetett – hiszen a kifogott hal fele, harmada az uraságé volt – mindig akadt a községben olyan ember, aki a tiltó parancsolatokat igyekezett megkerülni. „Az 1780-ik esztendőben, ősszel Kormány Pista, Lukács Miska és Szabó

Miska horgásztak és rész szerint verse hálóval halásztak a tilalom ellen, kiknek is horgok és hálójok akkor az tekintetes Földes Uraság eleibe fel hozattattak, de a dominális széknél ideig vissza adván, a dolgok büntetlenül függőben maradt.”¹²⁶

b) *Vadfogás*: A halászat mellett a korabeli iratokban a vadfogásra is több utalást találunk. Olyan állatokra vadásztak, melyek ma már egyáltalán nem vagy csak nagyon ritkán találhatók meg a Tisza mentén.

„Vidrát, nyestet, nyértzet némelyek, az kik utána járnak szoktak fogni, melyeket helyből is jó áron eladhatnak az uraság addig volt engedelmeiből... Némelyek a lakosok közül, az kik utána járnak, teknős békát fognak, azt is tőlök helyből pénzen elhordják.”¹²⁷

Az árterületen nagyobb ragadozók is tanyáztak, vadmacskák, farkasok. Ezek főleg télen okoztak nagy kárt, amikor a befagyott jégen könnyűszerrel bemehettek a faluba, és pusztíthatták a jószágot. Az emberre is veszélyesek voltak. „A gyerek, ha kiment az udvarra a dolgát végezni, elvitte a farkas, hiába világított lámpa az udvarban.”¹²⁸ Emléküket ma már csak határrészek nevei őrzik – Farkastó, Macskástó.

c) *Nádvágás*: A megélhetés szempontjából a halászzal majdnem azonos jelentőséggel bírt a „nádlás”. Hogy fogalmunk legyen a náddal borított területek nagyságáról, érdemes idézni Ibrányi Ferenc birtokainak 1843. évi összeírását, melyet alig 15 évvel a Tisza (Zsurk és Vencsellő közötti) gátjának megépítése előtt készítettek el.

„A nádvágó részekből bejöhethet igen könnyű számítással 100 000 kéve nád, melynek 100 kévétől 48 kr. az ára.”¹²⁹ Ez a mennyiség többezer holdas területen termett. A nádat az ibrányiak sokféleképpen hasznosították. Leginkább a lakóházakat, melléképületeket fedték vele. A századfordulóig szinte kizárólagos volt a nádtető.¹³⁰ Bár a vármegyei kormányzat a tűzkárok megelőzése miatt már korábban is ösztönözte a cserép- és palatető építését, ez azonban sokáig hatástalan maradt. Csak a mocsarak, nádasok lecsapolása után terjedt el a cserép- és palatető, amikor a nádtermő részek eltűntek. Mivel bőségesen volt nád, az ibrányai háztetőket gyakran javították, pótolták. Az évtizedek alatt egyre vastagodó nádfedél télen meleget, nyáron kellemes hűvöset biztosított a lakóknak.

A nádfedéshez 800–100 cm hosszú, egyik végén hegyes, másik végén átfúrt „nádtűt” használtak, az ereszt pedig az úgynevezett „nádverővel” igazították egyenesbe. Nádkötőnek gyékényt, később drótot használtak.

Szabolcs megye, Nyíregyházi járás

A település neve: Ibrány

Utcánév, házszám: Szabolcs u. 6.

Tulajdonos neve: Puskás Simon

Építmény jellege: lakóház

Építési ideje: 1860

Homlokzatok részlete és leírása: egyoldali tornác, a fal sárgára színezett

Épületszerkezetek: nádtető

Tűzelőberendezés leírása, elnevezése: szabadkémény

Alaprajz vázlata, rövid leírása, főbb méretek: Felmérte: Urbán István 1963

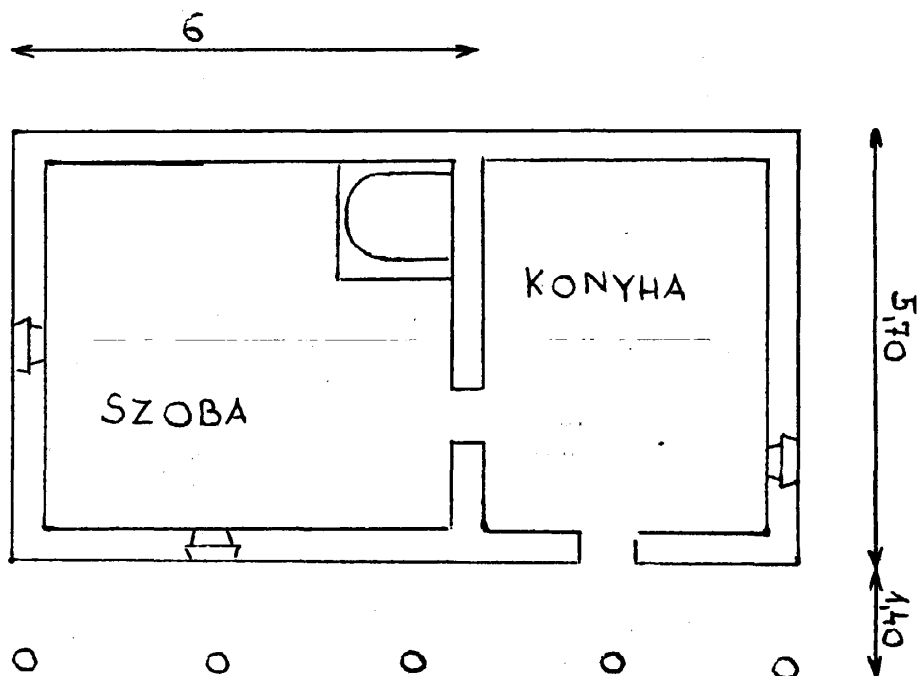
Jósa András Múzeum

Néprajzi Adattára

Sóstó Múzeumfalu

Népi Kataszter

Ibrány

Szabolcs megye, Nyíregyházi járás

A település neve: Ibrány

Utcánév, házszám: Szabolcs u. 37.

Tulajdonos neve: Horváth István

Építmény jellege: lakóház

Építési ideje: 1850

Homlokzat részlete és leírása: deszkázott oromzat 1 ablakkal, meszelt fal, kék lábazat

Épületszerkezetek: eredetileg nádtető, cseréppel átfedve 1920-ban

Tűzelőberendezés leírása, elnevezése: szabadkémény

Alaprajz vázlata, rövid leírása, főbb méretek: Felmérte: Urbán István 1963.

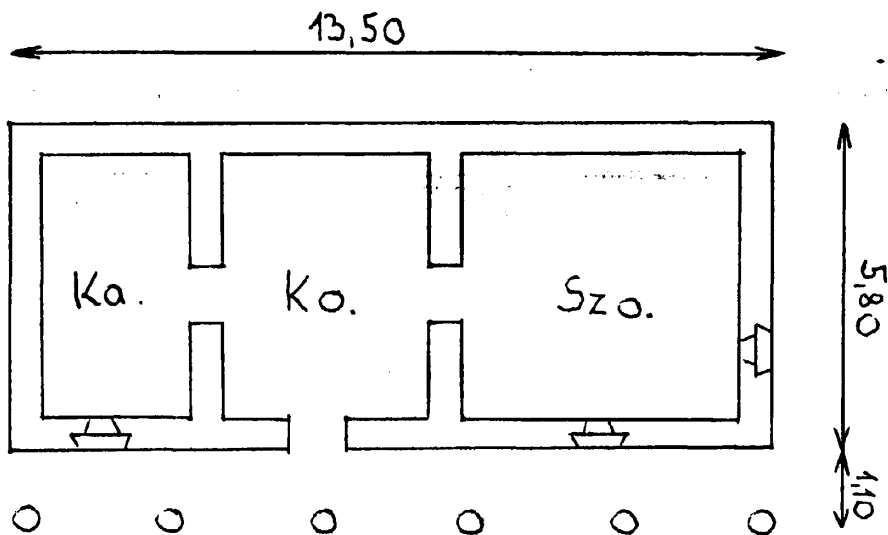
Jósa András Múzeum

Néprajzi Adattára

Sóstó Múzeumfalu

Népi Kataszter

Ibrány

Szabolcs megye, Nyíregyházi járás

A település neve: Ibrány

Utcánév, házszám: Fürst Sándor u. 57.

Tulajdonos neve: Molnár József

Építmény jellege: lakóház

Építési ideje: 1920

Homlokzatok részlete és leírása: oromfal feketére meszelt, fekete lábazat, oldaltornác

Épületszerkezetek: nádtetős

Tüzelőberendezés leírása, elnevezése: boglyakemence

Alaprajz vázlata, rövid leírása, főbb méretek: Felmérte: Urbán István 1963

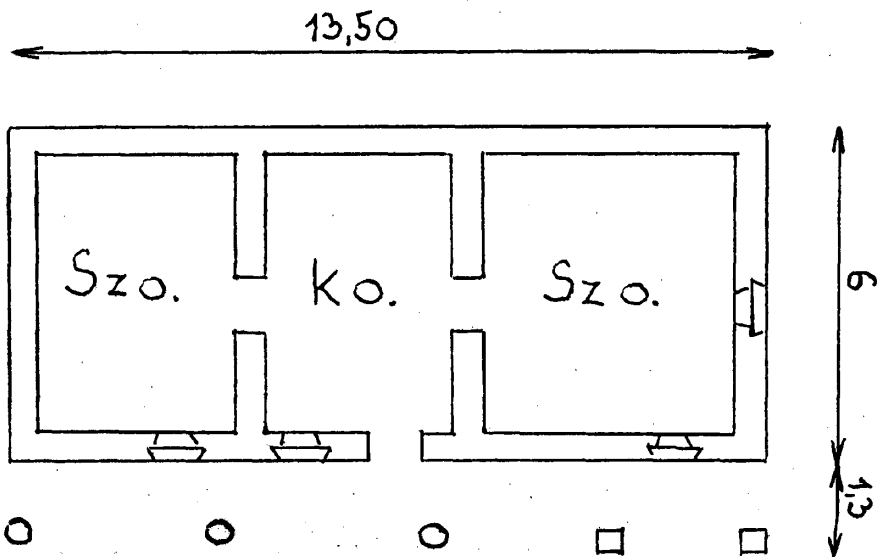
Jósa András Múzeum

Néprajzi Adattára

Sóstó Múzeumfalu

Népi Kataszter

Ibrány

V. Gazdálkodás és életmód a jobbágyszabadság előtt

1. Ősfoglalkozások

Ibrány község helynevei azt bizonyítják, hogy az árvízmentesítés előtt az árterületek növény- és állatvilága igen gazdag volt. Ez a bőség alapjául szolgált azoknak a foglalkozásoknak, megélhetési formáknak, amelyek a földművelés és állattenyésztés mellett századokon át élelmet adtak az itt élőknek.

„A Rétköz olyan, mint egy koldustarisznnya, mindig akad benne valami” – tartja egy régi mondás.¹¹⁶ A halászat, a vadászat, a nádlás, sulyomszedés, gyékényfonás, vesszőfonás, és bizonyos vadon termő növények emberi eledelként történő hasznosítása a középkor háborús évtizedeiben szinte a fő megélhetési forma volt.

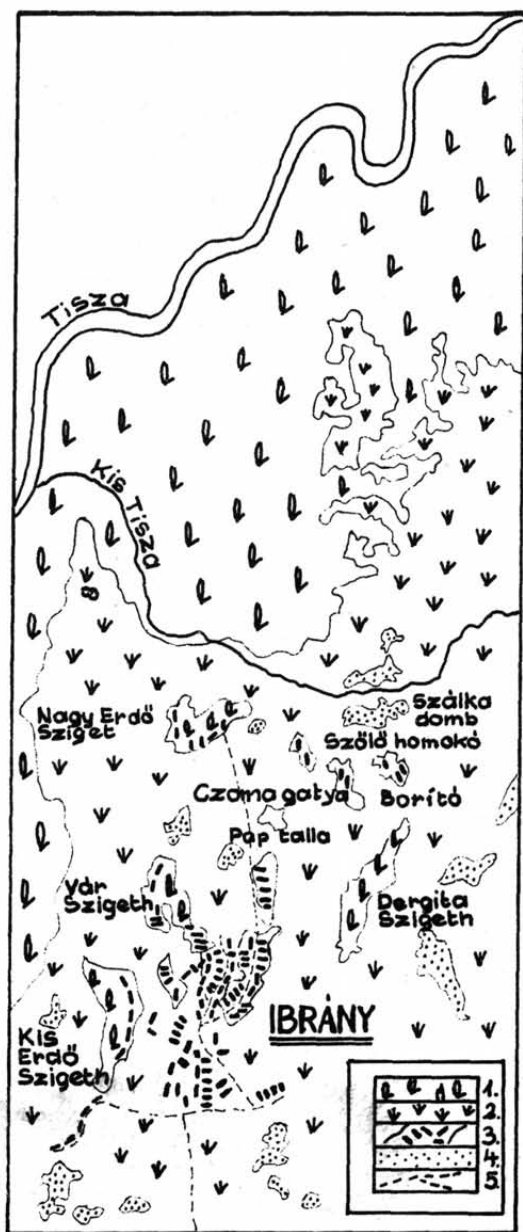
Békeidőben ugyan megnőtt a földművelés és az állattenyésztés jelentősége, sőt a XVIII. századi konjunktúra idején még fokozódott is, de az ősi mesterségek a Tisza és az árterületek szabályozásáig tovább éltek.

a) *Halászat*: Az ősfoglalkozások közül a legfontosabb a halászat. Ma már hihetetlennek tűnik az a gazdagság, az a halbőség, amely a Tiszára és a Tisza által táplált vizekre a korábbi századokban jellemző volt.

Bél Mátyás az 1720-as években jegyezte fel,¹¹⁷ hogy a „megye Tisza felőli része a halászatnak annyi hasznát veszi, hogy még disznóhizlálásra és eladásra is jut belőle!” A halászatra vonatkozó első adat 1368-ból való. Egy peres ügy kapcsán ekkor jegyzik fel, hogy Ibrányi Gergely fia, Miklós a Kállóhoz tartozó (de az Ibrányi család által tulajdonjogilag vitatott) *Fertő* tóból előbb 1160, majd 70 darab halat fogott ki.¹¹⁸

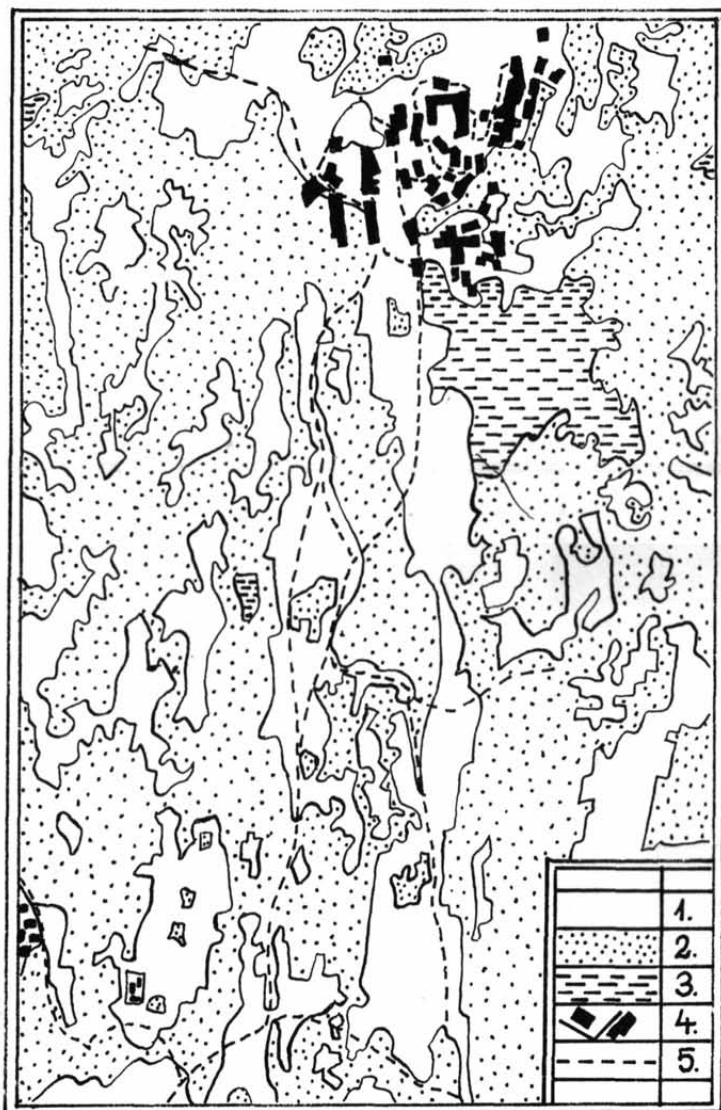
Ibrányi Ferenc végrendelete 1656-ból¹¹⁹ arról tudósít, hogy a településen több „gyalmos” társaság is van. Kiss Lajos hat gyalmos társaság működésére vonatkozóan talált hiteles adatokat 1818 és 1836 között.¹²⁰ A gyalom hosszú kerítőháló, melynek közepe zsák-szerűen kicsúcsosodik. A befogott halak itt gyűltek össze. A háló kezeléséhez, húzásához több emberre van szükség.

Ibrányi Ferenc 1656-ban¹²¹ a halászatról a következőképpen rendelkezik: „az gyalom hal árának hasonfele a földesúré, hasonfele meg a halászoké. Gyalom hálót pedig a közből szoktak venni.” „Az

Ibrány határa a XVIII. században (az első katonai térképfelmérés alapján készült vázlatrajz)

1 = erdő, 2 = rét, legelő, mocsár, láp, 3 = lakóházak, 4 = homoksziget, 5 = út

Ibrány határa a XIX. században

(a második katonai felmérés alapján készült vázlatrajz) 1 = szántóföld, 2 = rét, legelő, láp, mocsár, 3 = tó, 4 = település, 5 = út

A nád éppen bősége következtében fűtőanyagként, tüzelőként is szolgált. Sőt tüzelésre a nádtöveket is kiásták, kiszáritották, mert ennek nagyobb volt a fűtőértéke.

Kerítésre is használták a nádat, de az ilyen építményt szinte évente cserélni kellett, ezért aki csak tehette, fűzfából font sövénnel kerített.

Természetesen áruként is szolgált a nád. Elhordták a hegyaljai falvakba, ott elcserélték vagy pénzzé tették.

A nádvágáshoz kaszapengéből készült „kendervágót” vagy „tolót” használtak. Lábukra „nádvágó papucsot” erősítettek, mely védte a bokát, lábszárat a nádtörzs okozta sérülésektől.

A náddal való kereskedést kezdetben semmiféle korlátozás sem tiltotta. „Nád elegendő terem a határban, mind épület fedésre, mind tűzre alkalmas, és valamennyit akar, annyit vághat az ember, egy nap megvághat 40 kévét, azt eladhatja, kévéjét egy-egy pénzen.”¹³¹ Az ibrányi nád állítólag 6 méter magasra is megnőtt. Hosszú, egyenes szálú volt, pirosra beérett. Tetőfedéshez kitűnő volt. Aki nem félt a kemény munkától, az éles nád okozta sérülésektől, a téli hónapokban jól kereskedhetett vele. Minden háznál volt egy-két pár „jégpatkó”, nádvágó papucs és néhány kendervágó vagy toló. A rokonok, ismerősök összefogtak és segítettek egymásnak a nehéz munkában.

A nádvágás szabadsága az 1772-es urbárium után megváltozott. A haszonból a földesúr is részesedni akart, ezért pontosan meghatározta a vágás feltételeit és a saját járandóságát. „... Minden marhás, kézi munkás jobbágy földes uraság számára tartozik 40–40 kéve olyan nádat vágni, amely kévének szélessége legyen egy „sing”, vastagsága pedig „fél sing” és hasonlóképpen az ilyentén nádat minden marhás jobbágy robotján kívül, az uraságnak az hová parancsoltatik, bé hordani tartozik.”¹³²

d) *Réti növények gyűjtése*: Az állóvizek, mocsaras területek elválaszthatatlan tartozéka volt a *sulyom*. Ez a fényes levelű, fehér virágú vízinövény, négyágú, szúrós termést hoz. Termése ehető főzve és sütvé egyaránt.

A szegénység kenyérének is nevezték korábban, pedig éppen különleges íze miatt keresett árucikk volt. Ibrányi Ferenc is kötelezett minden külön kenyeres embert (saját háztartással rendelkező család-fő), hogy tavasszal egy zsák sulyommal adózzon.¹³³

Nyilvánvaló ő sem tudott felélni ilyen nagy mennyiséget, ezért arra gondolhatunk, hogy a sulyommal való kereskedés már a XVII. században pénzforrássul szolgált az ibrányiaknak.

Egy századdal később ezt már bizonyítani is tudjuk. „Nagy tók lévén az határban, azokban a sulyom bővön terem, és hasonlóképpen a lakosok bővön fogják és pénzen helyben el szokott kelni.”¹³⁴

Sulyomért az ibrányiak még a gazdagabbnak vélt távoli vizekre is eljártak, erre utal a református egyház jegyzőkönyvének egyik bejegyzése. „1817. április 30. Gégény András, György fia, jeles ifjú. Ez a Nagy Falusi (Tiszanagyfalu) tóra sulyomfogás végett elmenvén, ugyanott a vízbe halt, és az ott lévő temetőbe eltemettetett.”¹³⁵

Sokféleképpen hasznosítható vízinövény volt a *gyékény*. Anyagából különféle használati eszköz készült. A kenyérsütéshez, a kenyértészta tárolásához szakajtók, a kanalak és a konyhai eszközök összegyűjtésére kanáltartók. Készült belőle papucs, tojástartó, szőnyegként használható gyékényfonat. Sőt az egyik fajtáját, a nép által „lógyékénynek” nevezettet, ették is.

A gyékényből méhkasokat is készítettek, a hegyalján a hordók tömítéséhez is ezt használták. Felhasználták lakóházak, gazdasági épületek fedéséhez is. „Gyékényt akár méhkasnak, akár házat kötni, akár mire egyébre eleget szedhet, akinek tetszik”¹³⁶ – tudósít egy XVIII. századi forrás.

A szőlő kötözéséhez *sást* használtak, és mivel itt bőségesen volt, az ibrányiak elhordták a tokaji gazdáknak. A mennyiséget marokkal mérték, nem szálánként, és a gazdák így fizettek érte. „Tavaszkor szőlőkötő sásat egy ember megszédhet egy nap az ötven s hatvan markot is, és a hegyaljai szőlős városokra hajókon elhordhatja, és haszonnal el is adhatja.”¹³⁷

A *szénagyűjtés*, a mindenféle termő fű hasznosítása a Rétközben a nagyszámú állatállomány miatt a legfontosabb évi teendők közé tartozott. Voltak olyan területek, melyeket a víz árja ritkábban látogatott, ezeket az ibrányiak kaszálták. Holdanként egy-két szekér szénát adtak a kaszálás számától és a fű mennyiségétől függően. „Kaszálló rész van az összeírató Ibrányi Teleki pusztájában és Csuri birtokában mindég használható gyp kaszálló 453 hold, és megterem középszámítással 500 szekér szénát, négy ökorre.”¹³⁸ „Vannak aztán olyan mocsarak, amelyeket föld takar, és felszínükön kaszálók vannak, ezek vízen úsznak, ezeket magyarul lápnak vagy lápos helynek nevezik. Innen a szénát télen jégen hordják ki, vagy a telelő marhákat ráhajtják a mocsári szigetekre, hogy az oda összegyűjtött szénát, helyben etessék fel velük.”¹³⁹

Hasznosították a füzesek környékén, határdűlőkön termő fűvet

is. Az összegyűjtött jó minőségű szénát részben kazlakban, részben a házak, istállók padlásán tárolták. A hosszú téli hónapokra így biztosították az állatállomány takarmányát.

e) *Erdők és füzesek hasznosítása*: Az ősfoglalkozások között különleges helyet és szerepet foglal el a fa feldolgozása. Részben azért, mert a községben jelentős erdőségek voltak, így a fa feldolgozása sok embernek biztosított megélhetést. Részben azért, mert a feldolgozás bizonyos formái túléltek a földrajzi-vízrajzi környezet változását, és a kisparaszti életmóddal még a XX. század derekán is fellelhetők voltak a településen.

Az erdők leggyakoribb fái a kocsányos tölgy, az éger, a nyár, a kőris, a szil és a fűzfák. A kocsányos tölgyet mocsárfának nevezték. A csuri falurészen összefüggő erdőség volt ebből a fajtából. Az utolsó fákat századunk első felében vágták ki.

A faluban élő hagyomány szerint ezekben az erdőkben óriási méretű famatuzsálemek is voltak. A néphagyományt több hiteles forrás is megerősíti. A Természettudományi Közlöny 1897-es számának 441. oldalán a híres „ibrányi nyárfáról” olvashatunk. Odvában 8–10 ember is menedéket találhatott az eső ellen, körbefogni pedig csak tizenkét ember tudta.

Egy másik óriást a falubeliek „Csóka fának” nevezték.¹⁴⁰ Ezt állítólag a dombrádiak gyűjtötták fel, mert az itt tanyázó csókák sok kárt tettek a veteményekben. Egészen különleges méretű fáról tudósít a Hasznos Mulatságok 1823-as évfolyama.¹⁴¹ Hiteles források alapján írta, hogy a világ csodái, vagyis a természetnek különös ritkaságai közé számítható az „ibrányi nyárfa”. Kerülete 24 lépés volt és odvában 35 ember fért el egyszerre.

Az olyan méretű fa, amelyből a törzs kivájásával a falubeliek csónakot készíthettek, igen gyakori volt. 1804. május 29-én jegyezték fel a református egyház jegyzőkönyvébe¹⁴² a következőket: „Temetett Turi Kultsár Ferenc 54 esztendő korában, prédikációval. NB. Ez Húsvét előtt valami három héttel egy néhány magával csolnak tsinálni volt az erdőre és mikor hazafelé jött volna a Tiszán, György fiával edjűtt a vízbe halt. Magát meg lelték, el is temették, de fia még eddig odamaradt.”

A település bizonyíthatóan bőségében volt a fának, de az igazi haszonfát, a deszkának és gerendának való hatalmas rönköket nem az építkezésben hasznosították, hanem eladták, kereskedtek vele. Az építkezésben megtette a silányabb minőségű is.

Adva volt a „nagy vízi országút”, a Tisza. A román és ruszin tutajosoknak egyik legnevezetesebb kikötőjük a szomszéd faluban, Tiszabercelen volt.¹⁴³ Itt a magyarok e furcsa mesterség fortélyait is kitanulhatták. A tutajjá ácsolt rönköket az Alföld fában szegény részéig úsztatták, majd jó haszonnal eladták.

A Mária Terézia-féle urbárium után a fával való kereskedelem feltételei megszigorodtak, de minden tiltó rendelkezés ellenére még a XIX. század elején is sokan foglalkoznak vele. „Minthogy pedig Felséges Koronás Királyné Asszonyunk sokrendbeli parancsolatával keményen parancsolja az erdők megóvását és urbarialiter is azok vágása erősen tilalmaztatik, a jobbágyot, ha ezen rendelést megszegnék, öl fát vagy akár minemű fát vágnának és a Tiszára rakván bocsájtának is kereskedelem végett, nem lévén Földes Úrtól passzusuk, Kenézlőnél meg fognak állíttatni és a vitt terhek el fog vétetődni, azon kívül pedig a földes uraság részire napi számmal fognak büntetni, vagy pálcával.”¹⁴⁴

Ez a tiltó rendelkezés is bizonyítja, hogy a természetadta lehetőségek korlátlanul szabad hasznosítása a XIX. századra lassan megszűnik, és azok a tevékenységek is földesúri irányítás alá kerülnek, amelyek századokon keresztül éppen a feudális kötöttségek lazítására nyújtottak lehetőséget.

Talán csak a vessző feldolgozása, hasznosítása képez kivételt, elsősorban azért, mert szinte mindenütt megtermett, és anyaga a belefektetett munka nélkül majdnem értéktelen volt. Így a földesúr sokáig sem bérbeadni nem tudta, sem pedig valami más módon hasznosítani. Ezt bizonyítja, hogy Ibrányi Ferencnek még a XIX. század közepén is csak 10 pengőforint haszna volt a vesszőből évente.¹⁴⁵

Az árterületek füzesei többfajta, fonásra alkalmas vesszőt adtak. A legjobb, a legellenállóbb a „veresfic” volt. Ez a fajta nagyon hajlékony, fáját az ujjnyi vesszőtől a karvastagságig egyaránt tudták hasznosítani.

A vesszőt október-november táján görbe késsel szedték, hazaszállítva osztályozták, válogatták. Az asszonyok, gyerekek tisztították, „irtották”, lehúzták az esetleg rajta maradt leveleket, levágták a kis oldalhajtásokat, és egy részét a vesszőnek hántolták is. Ezek a fehér vesszők a kasok, kosarak díszítésére szolgáltak.

A Tisza menti községek mindennapi életében a fűzfa feldolgozását, hasznosítását egészen a XX. század közepéig nyomon követhet-

jük. A paraszti portának alig volt olyan része, amely így vagy úgy ne bizonyította volna a fűzfa hasznosságát. Ezt használták a paticsfal építésekor, ebből épült a porta kerítése, ebből volt a tengerikas, a törekes, de ebből építették az árnyékszék falát is. A dohánytermesztés megindulásával a melegágyakat is sövénykeretbe rakták.

A vékonyabb vesszőkből igen változatos formájú és nagyságú kosarakat készítettek. A leggyakoribb az úgynevezett „félvékás” és „vékás” kosár volt, amely a termények cseréjénél elfogadott mérték-ként is szolgált.

Külön fejezetet érdemelne a vesszőfonás történetében a szekérszék készítése. Hosszúságára, magasságára nézve számtalan variáció élt még a felszabadulás utáni időkben is. A fonás sűrűsége, a fehér vesszővel való díszítettsége utalt a mester becsületére, de a gazda módjára is. A ma is használt szólás „a kasfarba került” ehhez a mesterséghez kapcsolódik. Jelentése: félre teszik, átmenetileg hanyagolják.

Az 1930-as évektől a kaskötés valóságos népi iparaggá vált Ibányban. A téli hónapok alatt egy-egy család 30–40 szekérszék is megkötött. Szombatonként egész „karaván” indult a faluból Nyíregyházára a vásárba. Igyekeztek jó haszonnal eladni. A szekérszékkel, a kosarakkal való kereskedéshez számtalan vidám történet kapcsolódik.

A vesszőfonás mint ősi mesterség csak a mezőgazdaság gépesítésével tűnt el. Noha a „veresfic” ma is megterem a holtágak környékén, feldolgozásával már csak pár ember foglalkozik.

f) *Salétromfőzés*: A XVII–XVIII. században a természeti adottságok hasznosításának egyik formája volt a *salétromfőzés* is. A dérhez, zúzmarához hasonlóan kivirágzott földeket „megseperték”, majd a lapát fonákjával összetolták a salétromot és nedves helyen tárolták. Alkalmas időben nagy üstökben kifőzték, ez a főzött salétrom szolgált a puskaapor alapanyagául.

A salétromfőző üst öntöttvasból készült, és méretei miatt igen drága volt. Ezért településenként csak egy-kettő volt belőle, és ezen főzött az egész falu. Szabolcs megyében ma már csak néhány ilyen üst található Tiszavasváriban, a „Vasvári Pál Múzeum” tulajdonában.

A salétromfőzésnek Nagykálló volt a központja. „Nagykállón kívül Demecser, Ibány, Nagyhalász, Buj, Kótaj, Tass és Bogdány is a nevezetesebb salétromgyűjtő helységek közé tartoztak.”¹⁴⁶

2. Földművelés

A természeti adottságok hasznosítása századokig egyfajta menedéket jelentett az ibrányi ember számára. Bizonyos mértékig ellensúlyozni tudta az egyre növekvő feudális terhek szegényítő-nyomorító hatását. A Rétköz a legnehezebb időkben is biztosította a megélhetés elemi feltételeit.

Igaz, a természeti gazdálkodás súlya már a szabályozás előtti évtizedekben fokozatosan csökkent, de még az 1850-es és 1860-as években is bizonyítható, hogy a jobbágyi jövedelmek egy jelentős hányada a természeti adottságok hasznosításából, a földművelés és az állattenyésztés mellett üzött kiegészítő ősfoglalkozásokból származott. Mindez azonban azzal is magyarázható, hogy az árvizes területeken nem voltak kedvező feltételek a földműveléshez. Csak a vízből kiálló dombok, szigetek, földhátak (goroncok) oldalát tudták szántani. Ennek teteje futóhomok volt, amelyet a szél könnyen elhordott.

A domboldalakon barna erdei talaj vagy gyenge minőségű szikes talaj volt. Az árvizektől ritkábban látogatott, alacsonyabban fekvő területeket is művelték időnként. E területek talaját „réti föld”-nek nevezték.

Minden talajféle igen kemény munkát kívánt a földművelőtől, ugyanakkor a haszon nem volt arányban a beleölt energiával. Joggal írta 1772-ben az összeíró deák, hogy: „két ökrön semminemű részét nem lehet szántani ez határnak, egy ekéhez éppen ezért itt két személy szükséges.”¹⁴⁷ A körülményekhez alkalmazkodva a földesúr megengedte, hogy örökös jobbágysai csak minden második héten szolgáljanak gyalogszerrel, de szántás idején minden jobbágy köteles volt magával vinni egy személyt.

Az urbárium előtt a szabad menetelű jobbágysok évente csak 12 napot robotoltak, „hol gyalog, hol pedig tulajdon magok marhájjal és kész pénzből két márást fizettek.”¹⁴⁸

Az így művelésre fogott területet három nyomásra osztották fel. „Egyharmad része ugarnak vétetvén, egyharmad része azokból őszi búza és gabona, egyharmad része pedig Tavasz árpa, zab, tengeri, krumpli vetéseknek használtatik.”¹⁴⁹ Az ugart csak augusztus végén szántották fel, addig jószágot legeltettek rajta. Így a pihent föld valami kis trágyát is kapott, ugyanakkor legelőként is szolgált. Háromévenként tehát a szántóterület egyharmada ugarként pihent, ezt követően őszi kalászos vagy tavaszi fordulónak is nevezték.

Ibrányban csak kevés búzát termeltek, ezen a talajon hamar megüszkösödött. Őszi kalászosként a főtermény a rozs volt.¹⁵⁰

Az árvíz szinte minden évszakban veszélyt jelentett. Vagy a fiatal vetést pusztította, vagy a behordást, betakarítást gátolta meg. A szántóföldet és a kaszálót a jobbágytelkek után egyenlő mértékben osztották fel, de „a vizek árja miatt a szántóföldeknek nagyobb részei alkalmatlanná változtak, ezért egy-egy gazdának csak hat pozsonyi mérő vetés alá való szántóföldjei találtak.”¹⁵¹ A hat pozsonyi mérő megközelítőleg 3–4 hold gabonatermő szántóföldet jelent.

Az 1780-as évektől kezdve burgonyát is termeltek,¹⁵² előbb csak a kertekben, majd a szántóföldeken is. Termelési módját a vencsellői és rakamazi „sváboktól” tanulták, akiket az ibrányiak „krumplihasúnak” csúfoltak.

Az 1740-es években kezdték a „kétszerest” termelni. Alkalmazkodva a búza és a rozs fejlődési sajátosságaihoz, keverten búzából két, rozsából egy részt vetettek.

A tatárkát inséges időkben emberi táplálékként hasznosították. Lisztes szárát megőrölték és kenyeret sütöttek belőle.¹⁵³

A vízzel viaskodva igyekeztek minden talpalatnyi földet hasznosítani, megművelni. A dombok tetejét szőlővel ültették be.¹⁵⁴ Ennek gyökerei mélyen kapaszkodnak a talajba, így a szél erejével is dacolni tudnak. A ház körüli kertekben káposztát, tököt és más zöldségféléket termeltek. Néhány szilvafa és diófa minden udvaron volt, sőt egyeseknek „szilvása”, összefüggő gyümölcsöse volt. „Alkalmatos házi kertjei vannak a lakosoknak, melyekben káposzta, tök és efféle zöldségek, sőt némelyeknek gyümöltse is magok szükségére terem” – tudósít egy XVIII. század végi forrás.

Az 1840-es években már dohányt is termeltek. Csak a házi kertekben, saját szükségletre, illetve kereskedés céljából. Az így termelt dohány gyenge minőségű, „büdös” volt. Kifőzött levében a birkák-ról lenyírt gypajút is fertőtlenítették, ezért az ibrányiakat „juhfürösztöknek” csúfolták.¹⁵⁶

A kender és a len termesztésére már az 1770-es évektől vannak adataink. „Kender és len áztató vizek bűvön és alkalmatosak vannak a határban.”¹⁵⁷ A kender termelése a XX. századig szűk keretek között maradt, elsősorban saját szükségletre történt. A Nagyhalászi Kendergyár megépítésével ugrásszerűen megnőtt a termőterület, hiszen vágás és szárítás után helyben értékesíteni tudták a kendert.

A gabonát a XVIII. század végéig fogazott sarlóval aratták és nyomtatták vagy kézi erővel csépelelték.¹⁵⁸ Mivel a lóállomány a XIX. század második felében már jelentős volt, a nyomtatás gyakoribb volt. Ezt a tényt az is megerősíti, hogy a kézi csépléssel előállított zsúpszalmára itt nemigen volt szükség, hiszen majdnem a század végéig bőségesen volt nád. A nyomtatásra a református egyház halálozási jegyzőkönyve is megőrzött egy sajátos bizonyítékot. „1794. október 3-án temettetett egy Kállóból nyomtatás végett ide jött asszonynak megunt férje a jövevény koporsójában, ének szóval.”¹⁵⁹

A szórólapáttal kiszemelt gabonát a múlt században még jórészt vermekben tárolták. Századunk elején már általánossá vált a „szuszék”, melynek nagysága utalt a paraszti gazdaság teljesítő képességére is. A gabonás vermeket a kiskapu aljába ásták,¹⁶⁰ a hagyomány szerint azért, hogy a tolvajok és zsványok ne találják meg és állandóan szem előtt legyen. Körte alakú gabonás vermet a konyhában a tűzhely közelébe is ástak. Itt jó szárazon maradt a szem, és mindig kéznél volt.

Szárazmalomban és vízimalomban őröltek. Mindkettőt használták még a XVIII. század végén is. „Egy száraz malom vagyon bent a helységben, és az határban, mintegy másfél órányira, két kőre egy vízimalom, melyekkel őröltetésbeli szükségeket beérik.”¹⁶¹

A XIX. század második felében a földművelés kiteljesedésével egyre több malomra lesz szükség. Kiss Lajos öt szárazmalomról és a Sebesdek éren lévő vízimalomról tudósít.¹⁶²

A Mária Terézia-féle urbárium bevezetésével (1773) az életfeltételek szigorúbbakká váltak a településen is. Szabályozzák az árterületek természeti adottságainak hasznosítását, a halászatot, nádlást, fakereskedést stb. Azokból is megköveteli már a földesúr a dézsmát, melyekből azelőtt sohasem vagy csak ritkán vett.

Ezzel egy időben megnő a robotnapok száma is, mégpedig igen jelentősen. A szabad menetelű jobbágyok eddig 12 napot robotoltak, igaz, szántáskor másodmagukkal – most hetente egy, vagyis 52 napot kénytelenek szolgálni, vagy marhás robottal 26 napot.

Úgy tűnik, hogy jogos volt az a félelem, az a szorongás, mely az urbárium bevezetésekor a községben uralkodott. Rémhírek terjedtek el a földek összeírásával kapcsolatban is. Ilyen rémhíreknek esett áldozatul a református egyház, mint földbirtokos, földtulajdonos.

1807-ben írták az egyház jegyzőkönyvébe a következőket: „mivel-

hogy a Tekintetes Ibrányi Uraság azt hitette el velünk, hogy ezután minden földekre erőnk felett való adót fog vettetni... 1774-ben az Határ felmérésénél maga neve alatt foglalta a következő határrészeket... Ezért kérjük, alább írottak, hogy a T. Publikum valami módját találván, a N. Ecclesia elidegenült földjét valahogy visszaszerezhetné...”¹⁶³

A pereskedés az Ibrányi család és a református egyház között 1847-ig tartott. Ekkor jegyezte fel a prédikátor a következőket: „Az ecclesiái földek, melyek még 1774-ben, Mária Terézia úrbéri rendelete alkalmával a lelkési hivataltól eltérítettek, később elvették, 1847. október 9. napján adottak vissza fele részben özvegy Ibrányi József Nő Budai Justinia eö Nagysága által.”¹⁶⁴

A lélekszám gyarapodásával, a zsákmányoló életmód szigorú szabályozása mellett, egyre nagyobb kincs lett a föld. Az ibrányiak bizony csak nehezen értették meg, hogy az a szabadság, amelyet a korábbi századokban élveztek, lassan már a múlté.

1656-ban a jóemlékezetű Ibrányi Ferenc még így rendelkezett jobbágyságairól: „Semminemű veteményekből ezek a földes úrnak dézsmát nem adnak. Ha kinek száz disznaja vagyon is, esztendőben csak egyet tartozik az földes úrnak választva adni.”¹⁶⁵

1783-ban viszont már az is bűnnek számított, ha valaki madártojást szedett. „Berencsi Péter tavasszal az urbárium ellen madártojást szedett a réteken, melyért tehene zálogba be is hozattatott.”¹⁶⁶

Jogosan háborog tehát Gégény Ferenc ugyanebben az esztendőben, amikor egy csónak fával a saját udvarán megfogja a kerülő. „Minden fának a tövén üljön ke – mondja mérgesen a kerülőnek – mert én onnat hozok, ahonnat hozhatok... és ne járjon kerülő az én udvaromra, mert úgy megverem, hogy se istent, se embert nem fog szolgálni.”¹⁶⁷

Idéztük már korábban Ibrányi Ferenc birtokainak összeírását 1843-ból.¹⁶⁸ Ez az okirat különösen becses forrás abból a szempontból is, hogy az árvízmentesítési munkálatok megkezdése előtti ibrány határ pontos képét adja.

A földesúr allodiális birtoka Ibrányban a következő részekből állt: 615 hold szántó, „ezen szántóföldnek $\frac{1}{3}$ része azokból őszi búza és gabona, $\frac{1}{3}$ rész pedig Tavasz árpa, zab, tengeri, krumpli vetéseknek használtatik.”

A korabeli termésátlagokra vonatkozóan az összeírás pontos adatokat közöl:

„Egy köből búza vetés – a kepe részt kivéve –	
meg szokott teremni	– 4 köblöt
egy köből gabona	– 6 köblöt
egy köből árpa	– 4 köblöt
egy köből zab	– 6 köblöt
egy köből tengeri	– 6 köblöt
egy köből krumpli	–50 köblöt”

A kaszáló rész kétféle földterületből tevődik össze. Van úgynevezett „gyep kaszáló” és ingoványos „láp kaszáló”. Összesen 753 hold, mely évente 900 szekér szénát szokott teremni.

410 hold makkos erdő van, melyet az összeírók legjobb minőségűnek mondanak. Ezenkívül hatalmas, területre meg sem becsült nád-vágó részek vannak, melyek évente „könnyű számítással 100 000 kéve nádat adnak”.

A jobbágytelkeken kilenc úrbéri jobbágy és 32 szerződéses zsellér él. Ezeknek mindegyike félházhelyes. A közös legelő területére vonatkozóan pontos adatokat nem közöl az összeírás. De nagyságára következtethetünk abból, hogy Ibrányi Ferenc évente 3000 darab sertést, juhot, szarvasmarhát és lovat legeltethet ott. Az összeírás alapján kibontakozó ibrányi határ tehát alig ezer hold szántóterületből áll. A többi kaszáló, legelő, nádas vagy erdő.

3. Állattartás

A „vízi világ” a földművelésnek nem kedvezett, sőt kifejezetten hátráltatta annak kiteljesedését. Az állattartásnak viszont ősidőktől fogva a legkedvezőbb feltételeket tudta nyújtani.

Az ibrányi határból még a XIX. század közepén is 1000 hold kaszáló,¹⁶⁹ mely évente az egyszeri vagy kétszeri vágástól függően 1000–1500 szekér szénát termelt. A kaszálások számát mindig az áradás határozta meg. „Ha azon víz sokáig hever, a kaszálókön sarjút nem tsinálhatnak, és szénájokat nem hordhatják házhoz különben, hanemha a nagy tél miatt az árvíz megfagy, avagy gátakat tsinálnak.”¹⁷⁰ Ehhez a szénatermő területhez a háromnyomásos gazdálkodás miatt még hozzá kell számítanunk a szántóföldek $\frac{1}{3}$ -át, az ugart is, mely az állattartás szempontjából – mint ahogyan Erdész Sándor¹⁷¹ is utal rá – kifejezetten kedvező volt.

Az 1720-as összeírásban¹⁷² a juhászatot és a marhatenyésztést jelölték fő foglalkozási formának, mivel „a földeket és a pusztákat az áradások miatt csak gyarlón tudták használni”. A marhatenyész-

tés az állatállomány nagyságát tekintve mindig meghatározó volt. Főleg azért, mert a szántáshoz a szívósabb, erősebb és kitartóbb ökörre van szükség – mint ahogyan erre már korábban utaltunk.

Kiss Lajos a református egyház jegyzőkönyve alapján ökörcsordáról ír. „1783. július 24-én Beszterci István fiacskája, Mihály ökört hajtván az ökörcsordára, a Sebesdeken az ökör után úszott, a sebes víz örvénybe tekervén, odahalt.”¹⁷³ Adataink azt mutatják, hogy a juhtenyésztés jelentősége a XIX. században fokozatosan csökkent. Az 1850 táján még „juhfüröszőnek” csúfolt ibrányiai birtokában 1895-ben már csak 300 juhot találunk, 1911-ben pedig már egyetlen darab sincs.¹⁷⁴

A sertéstartás viszont a XVIII–XIX. században végig virágzó ágazat volt. Míg korábban a hatalmas tölgyerdők biztosítottak elegendő táplálékot, később a kukorica fokozatos térnyerése a szántóföldi kultúrában.

A XVII–XVIII. században nem volt ritka az olyan jobbágy, akinek 30–50 disznaja volt. A tartási, tenyésztési kedvet növelte az is, hogy a földesúr a sertések számától függetlenül, évente csak egyet követelt. „Ha kinek száz disznaja vagyon is, esztendőben tsak egyet tartozik az Földes Úrnak választva, az váltóul pedig tizenkét pénzt.”¹⁷⁵

Ez a szokás, amely Ibrányi Ferenc végrendeletén alapult, az urbárium bevezetéséig ösztönözte a sertéstartást. Mindezt egy 1772-es forrás¹⁷⁶ is igazolja. „Mikor makk terem, az uraság megengedi sertéseket erdőn járatni, a szokott dézsma adóér.” Bár az urbárium bevezetésével a „szokott dézsma adó” megváltozott, a tenyésztési kedv alig csökkent. A tájon átutazóknak fel is tűnik a „disznóhús bőséges élvezete”,¹⁷⁷ melyet az előforduló betegségek egyik okaként jelölnek meg. A XIX. század végén 1200 darab sertést találunk a kisparaszti birtokokon. Ez a szám azt bizonyítja, hogy szinte minden család foglalkozott sertéstartással. A három uradalomban pedig 2062 sertés van 1895-ben.¹⁷⁸ Az ibrányi ember ma is azt vallja, hogy egy-két malacka szinte észrevétlenül is felnő a konyhai hulladékokon, házi maradékon.

A XIX. század második felében, az árutermelés kibővülésével a ló mint igásállat is egyre nagyobb szerepet kap az állattartásban. A terményeiket értékesítő gazdáknak szükségük volt az ökörfogatnál jóval gyorsabb lófogatokra. A *Bél Mátyás* és – Schemberger Ferenc által első útvonal¹⁷⁹-nak mondott közlekedési irány megyei

jelentősége csökkent ugyan, de az ibrányiak számára továbbra is a Tokaj–Kálló–Gyulaj–Szatmár vonal jelenti a kereskedés, értékesítés fő irányát. Az 1890-es években már 500–600 ló van a községben,¹⁸⁰ és a nehéz szántóföldi munkára az ökörfogatokat is használják.

Kevés olyan forrás van, amely az állattartás módjára utalna. Kiss Lajos adatközlője szerint a rideg tartás és az istállózó tartás egyaránt szokásban volt. Az uradalom jószágai a falu közepén épített hatalmas istállókban teleltek. Az istállón hat ajtó volt, többszáz szarvasmarha és ló számára biztosított téli menedéket.

A parasztgazdák állatai részben ridegen, részben földolokban teleltek. Csak századunk első évtizedeiben kezdtek a módosabb gazdák istállót építeni. A ridegen tartott jószág szállása a falu déli oldalán, a szélvédett helyeken, négyszögbe állított kazlak, ácsolt karámok között volt, csak egy kis részét fedték be.

Azokat a jószágokat, amelyekre naponta szükség volt, otthon földolokban tartották. Ez földbe ásott négyszög alakú helyiség. A nyeregteret két „ágasfa” tartotta, náddal, kukoricaszárral („csutkával”) vagy szalmával fedték be. Sokszor földdel is behányták, hogy még melegebb legyen. A felszabadulás után a földet kapó „újgazdák” közül még sokan alkalmazták ezt a gyors és olcsó istállóépítési módot. Főleg teheneket tartottak benne, néha lovat is, sertést sohasem. A sertésnek a ház végében, de nem a házhoz építve, félereszt készítettek. A sertés kora tavasztól késő őszig a kondára járt. De még télen is szívesen kiengedték a ház körüli kertbe, hogy kitúrja és összeszedje a földben maradt veteményeket.

A kondásokat, csordásokat korábban igen megbecsülték a faluban. Ezek az emberek nagy tapasztalattal, tudással rendelkeztek. A falubeliek csak így merték rájuk bízni a nagyértékű állatállományt. Egy 1843-as forrás¹⁸¹ arról tudósít, hogy a község pásztorházat építtetett és tartott fenn a csordások számára. Hasonló pásztorház volt a Sajtházban is, amikor még számottevő juhállomány volt a községben.

VI. Gazdasági-társadalmi és ökológiai változások a XIX. század második felében

1. A Tisza szabályozása, a Lónyay-csatorna megépítése

A XIX. század derekán az a természeti környezet, mely a Tisza mellé települt embereknek évszázadokig életet adott, menedéket nyújtott, a fejlődés, a haladás gátjává, akadályozójává vált.

A népesség szaporodása, a mezőgazdasági termékek iránti kereslet fokozódása, a kibontakozó áruforgalom parancsolóvá tette a Tisza-szabályozás és az ármentesítés megvalósítását.

Széchenyi István és Vásárhelyi Pál elgondolásainak jelentőségét túlzás nélkül nevezhetjük a Tisza menti területek „második honfoglalásának”. A feladat nagyságára vonatkozóan csupán egy adatot említünk meg: a szabályozás után a Tisza medre egyharmadával megrövidült.

A mederátvágások nagyszabású munkája, a töltésépítés, a vízlevezető csatornák építése 1846-ban kezdődött, és a XX. század első évtizedéig tartott. Ezen időszakon belül Ibrány és környéke vízrajzi képe a Tisza Zsurk és Vencsellő közötti szakaszának szabályozásával (1846–1858), az 53,3 km hosszú „Belfő” csatorna megépítésével (1857–1863) és a Lónyay-csatorna építésével (1879–1881) változott meg alapvetően.¹⁸²

A szabályozás és a főcsatornák megépítése természetesen csak a lehetőséget teremtette meg arra, hogy a rétközi vizeket visszavezethessék a Tiszába. A főcsatornákhöz mellékcsatornák csatlakoztak, a mellékcsatornákba pedig a községi levezető árkok szállították a vizet.

A „Belfő” csatornához, melyet Ibrányban „Kanálisnak” neveznek, 22 számozott mellékcsatorna csatlakozott. Ebből Ibrány területén volt a III., IV. és V. számú csatorna. Ezekhez és közvetlenül a „Belfő” csatornához csatlakozva Ibrány határában még több, mint 150 km községi csatornát ástak.

A községi csatornák részben azoknak a tavaknak, lápoknak a neveit kapták, melynek vizét elvezették a főcsatornába, részben pedig azoknak a földtulajdonosoknak a nevét, akiknek a csatorna mentén birtokuk volt. Ezért nevezik ma az ibrányi határban lévő csatornákat *Sajtházi-, Esztári-, Szárdi-, Bodzásréti-, stb. csatornáknak*, illetve *Kulcsár-féle-, Kormány-éri-, Gábor-lápi csatornáknak*.

A Zsurk és Vencsellő közötti gát megépítésével 1858-ban úgy tűnt, hogy a Rétköz területét sikerült megmenteni a Tisza áradásaitól. Az északról lefutó nyírvizek azonban továbbra is jelentős termőterületeket árasztottak el évről évre. Természetesen korábban is így volt ez, de csak a gát megépítése után lett teljesen nyilvánvaló. Azelőtt ugyanis a nyírvizek csak keveset tudtak rontani az amúgy is kétségbeesítő árvízi helyzeten.

Ezért vált szükségessé a *Belfő-csatorna* megépítése. A Felső-Szabolcsi Ármentesítő Társulat építtette abban a reményben, hogy ezzel véglegesen megoldja a nyírvizek és egyéb belvizek elvezetését.

Noha a csatorna teljes hossza a 22 mellékcatornával együtt 106,5 km, mégis alkalmatlan volt a kitűzött cél maradéktalan megvalósítására. Különösen a nagy gátszakadások után igen hamar eliszaposodott. Az iszap és a törmelék csökkentette a víz folyási sebességét, ez pedig a vízínövények terjedésének kedvezett. Három nagy gátszakadásról is tudunk az 1860-as évekből: 1864, 1865, 1869. Ma már kideríthetetlen, hogy melyik gátszakadás emlékét őrizte meg a mai napig a néphagyomány. Fekete András úgy mesélte el,¹⁸³ mintha csak tegnap történt volna.

„Hajnalban a gátszakadást egyre erősödő zúgás, dübörgés jelezte. A víz percekben belül elérte a települést. Méteres hullámok zúdultak a házakra. A nép a dombokra menekült. A legtöbben a templom dombjára, mely a község legmagasabb pontja volt. Az első árhullám a házak harmadát azonnal rombadöntötte. Főleg a vert falú és vályog épületekben okozott nagy kárt. A paticsfal rugalmasabb, ellenállóbb volt. Igaz, a sarat leverte róla, de az árvíz után ezt könnyen pótolták.

Mire teljesen kivilágosodott, mindent elborított a víz. Csak a templom dombja, a Dergita egy része és a Bábota maradt szárazon.

Mikor a víz megnyugodott, az emberek hozzákezdtek menteni a menthetőt. Csónakon, tutajon szedték össze holmijukat, keresték a menekülésben eltűnt hozzátartozókat.”

Írott források is utalnak az 1860-as évek árvizeire. A református egyház keresztelési jegyzőkönyvében két bejegyzés is az 1869-es árvízhez kapcsolódik. Március 24-én jegyezték fel, hogy az egyik gyerek „az árvíz miatt Paszabon keresztteltetett”.¹⁸⁴ Április 25-én már Ibrányban is keresztteltek, de a pap megjegyezte: „Későn jöttek az árvíz miatt.”¹⁸⁵

A gátszakadások után igen kritikus helyzet alakult ki, hiszen a

kizúdult vizet valahogyan vissza kellett vezetni a Tiszába. Ezt a feladatot látta el a tiszaberceli zsilip a Belfő-csatorna és a Tisza találkozási pontján. Szűk áteresztő képessége miatt azonban a víz visszavezetése néha hónapokig is eltartott.

Így az árvíz okozta kár sokkal nagyobb volt, mint a Tisza töltésének megépítése előtt, amikor még a vizek természetes visszafolyása megvolt.

Több szempont is sürgette tehát egy olyan csatornahálózat megépítését, mely mind a nyírvizeket, mind az esetleges gátszakadás okozta árvizeket, valamint az összegyűlt talajvizet is képes rövid idő alatt elvezetni.

1879 őszén kezdtek hozzá a „nyírvízgyűjtő főcsatorna” megépítéséhez. Ezt a csatornát később, 1884-től a társulat elnökéről, Lónyay Menyhértről, Lónyay-csatornának nevezték.

Bár a csatornahálózat továbbfejlesztése még az 1922–28-as években is folyik, a Rétköz vízgazdálkodásában a „fordulat évtizedének” az 1880-as évtizedet kell tekintenünk. Ekkor változik meg alapvetően a rétközi táj arculata, és tűnik el az a „vízivilág”, mely a honfoglalás óta az itt élők mindennapi környezetét jelentette.

A változás a Rétköz gazdálkodásában, a rétközi ember életében fordulópontot jelentett. Ennek bizonyítására figyeljük meg, hogyan változtak meg a művelési ágak az árvízmentesítés után a Rétközben.¹⁸⁶

Művelési ágak	1846	1930
Szántó	9,8 %	60,1 %
Rét	13,2 %	28 %
Vízállás, mocsár	55,9 %	–
Kert, szőlő	–	0,3 %

Arányaiban Ibrány község területén is hasonló változások történtek. 1865-ben a szántóterület 1036 hold, 1913-ban pedig 4810 hold, tehát csaknem négyszeresére növekedett. A nem termő, művelés alól kivont terület 3110 holdról 379 holdra csökkent.

A Tisza menti települések, közöttük Ibrány XIX. század végi, XX. századi története ezekre a változásokra alapozódott. Velük magyarázhatók azok a sajátosságok is, amelyek a mezőgazdaság tőkés fejlődésében itt fellelhetők. Ezek hatásaként már igen korán radiká-

lis társadalmi mozgalmak színterévé válik a térség. Bár a művelhető földterület jelentősen megnőtt, de a földtulajdon koncentrációja következtében nem a gyors ütemben gyarapodó paraszti népesség részesedett annak hasznából.

2. *Jobbágyfelszabadítás, birtokelkülönözések*

Kétségtelen, hogy az 1848–49-es polgári forradalom és szabadságharc legfontosabb eredménye a jobbágyfelszabadítás volt. Az 1848. áprilisi törvények IX. törvénycikke: „az úrbér és azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok, (robot) dézsma és pénzbeli fizetések megszüntetéséről” – hatalmas késéssel ugyan, de megnyitotta az utat a gazdasági-társadalmi átalakuláshoz.

A forradalmi törvényt azonban a függetlenségi harcot leverő Habsburg abszolutizmus hajtotta végre. Ezzel a birodalmi érdekeket szem előtt tartva, meg is szabta azokat a kereteket, amelyek között a magyar parasztság élete 1945-ig folyt.

A paraszti és földesúri földek elkülönítése már 1850-ben megkezdődött, de a nemesség ellenállása miatt 1852-ig csupán az érintett földterületek 15%-ában tisztázták a tulajdonjogot.¹⁸⁷ Hozzájárult ehhez az is, hogy a törvényeket többféle módon értelmezték, így egységes gyakorlat nem alakult ki. Ezért is vált szükségessé a jobbágyfelszabadítás újraszabályozása.

Az 1853. évi uralkodói pátens azonban a birodalmi gyakorlattól eltérően szabályozta Magyarországon a jobbágyfelszabadítást. Éles határt vont az úrbéres és a különféle típusú és jogállású parasztnépesség között. Ezzel éppen a legszegényebb, legelesettebb réteget zárta ki a jobbágyfelszabadítás áldásaiból. Az úrbéri telkek aprózódására, a zselléresedési folyamat nagyságára vonatkozóan több értékes adattal is rendelkezünk. Említettük már Ibrányi Ferenc birtokainak összeírását, mely 1843-ban készült. Ebből kitűnik, hogy a „magyar nábob” ibrányi birtokán „kilenc úrbéri jobbágy van, mindegyik fél házhelyes, szolgálnak huszonhat marhás napot, adóznak dézsmát. Szerződés mellett szántó földet bíró zsellér 32 van, mindegyik fél házhelyes és ötvenkét marhás napot szolgálnak. Földtelen házas zsellér 70 van, kik fejenként ötvenkét gyalog napot szolgálnak.”¹⁸⁸

Ibrányi Ferenc mellett ekkor még unokatestvére, Ibrányi József is birtokos volt a községben. Ő az itt levő Ibrányi-vagyon harmadával rendelkezett. Feltételezzük, hogy a birtokán élő úrbéresek állapota hasonló volt.

1866-ban készült az a jegyzőkönyv,¹⁸⁹ mely az „Ibrány község volt

úrbéres lakossága részére tartósan által adott és ez ideig közösen használt, elkülönített erdőtestnek egyénenkénti felosztását” rögzíti. A jegyzőkönyv több szempontból is becses forrás. Tartalmazza a község úrbéres lakosságának teljes névsorát és tartalmazza azt az aránykulcsot, mely az úrbéri telek nagyságához viszonyítja az egyének járandóságát az eddig közösen használt erdőterületből. A jegyzőkönyv névsorát az urbáriumban szereplő örökös és szabadmenetelű jobbágyságok névsorával összevetve a telkek aprózódását személyekre vonatkozóan is konkretizálhatjuk.

1773-ban Szász György örökös jobbágy még egész telekkel bírt. 1866-ban négy örököse, György, Mihály, János és Ferenc negyed-negyed telek után részesül az addig közösen használt erdőből. Bodnár Ferenc egész telkéből negyed telek lesz, melyet Bodnár Ferencné és Bodnár János használnak. Puskás János örökösei, László és András fél jobbágytelekkel bírnak.

A jobbágyfelszabadításkor hét egésztelkes jobbágyot találunk a településen. Fél teleknél valamivel több földdel is csak négyen rendelkeznek. A földhöz juttatottak kétharmada (133-ból 91 fő) csak 2–6 hold földdel szabadult fel. Így az alábbi összesítés a paraszti birtokkategóriák bemutatásán túl azt is bizonyítja, hogy a földkérdés miatt válik szinte a jobbágyfelszabadítással egy időben központi problémává Ibrányban.

A jobbágytelkek megoszlása:

Egész jobbágytelek	7
Fél teleknél valamivel többet bír	4
Féltelkes	24
Negyed teleknél valamivel többet bír	2
Negyedtelkes	37
Negyed teleknél valamivel kevesebbet bír	2

A zsellértelkek megoszlása:

Egész teleknél valamivel többet bír	3
Egész zsellértelkekkel bír	45
Fél zsellértelkekkel bír	9

Az egész jobbágytelket 24 holdnak véve, az egész zsellértelket pedig háromnak, megközelítőleg pontos képet kaphatunk a paraszti tulajdonba került földterület nagyságáról. Ez 800–900 hold lehetett, melyből mintegy 400 hold 2–6 holdas törpebirtok.

A földhöz juttatott 133 család – családonként öt fővel számolva – 600–700 főt jelent. Ez az 1860-as 2778 fő népességnek egynegyede. A lakosság túlnyomó többsége tehát föld nélkül maradt, mert – ahogyan azt Ibrányi Ferenc birtokainak összeírásakor is láthattuk – a század közepén már majorsági földeken dolgozott, akikre a jobbágyszabadítás nem vonatkozott.

A majorsági „zsellérek” élete mit sem változott a XIX. század második felében. A harmados, feles földjeikért ugyanúgy adóztak, mint régebben. Sőt, a birtokosok az 1850-es évektől számítható gabonakonjunktúrát kihasználva igyekeztek minél többet kipréselni a majorsági földeken dolgozókból.

Természetes dolog, hogy a saját föld megszerzése volt a legfőbb célja mindenkinek. Annak is, aki a jobbágyszabadítással földhöz jutott, annak is, aki ebből kimaradt. A földhétséget a gabonakonjunktúra, az igen kedvező értékesítési lehetőség csak fokozta. Országsszerte igyekeztek feltörni, művelésbe vonni minden szántható földterületet. A szántóterület országosan 10%-kal növekedett 1850 és 1867 között.¹⁹⁰

Hasonló igyekezet figyelhető meg Ibrányban is. A csaknem 3000 hold nádasból keserves, többévi munkával jelentős területeket feltörték a nincstelen parasztok. A művelésbe fogott területekért adóztak a földesúrnak.

Úgy tűnt, mindkét fél jól jár, hiszen a szántóföld parasztnak, földesúrnak egyaránt nagyobb hasznot hozott, mint a nádas. A tagosításkor azonban a földbirtokos tulajdona lett. Neki tagosították a jó nádtermő részeket is. A parasztok a mintegy 3000 holdból csupán 108 holdat kaptak közös használatra.

Joggal érezték ekkor az ibrányiak, hogy kegyetlenül becsapták őket. Kaszára, kapára kaptak és kiüldözték a faluból a földmérő mérnököket.

A károsult parasztok nevében, 1861 februárjában Fekete János és Tarr János folyamodványt juttatott el Ferenc Józsefhez.¹⁹¹ Ebben a tagosítás megszüntetését kérték. Naiv reménységgel elpanaszolták sérelmeiket, azt, hogy a részükre juttatott 108 hold nádason „egész télen nem lehet öt közönséges épületre való nádat összeszedni, ugyanakkor a láp töréshasznából, melyet nagy áldozattal magunk törünk, egy holdat sem kaptunk.”

Ferenc József 1861. március 15-én kézjeggyével látta el a folyamodványt, de a parasztok kérésének nem tett eleget. Ezért március végén

az ibrányiak visszafoglalták földjeiket, és megkezdték a tavaszi munkát.

A két földbirtokos, Lónyay Menyhért és Ibrányi Lajos ekkor a hatalomhoz fordult segítségért. Lónyay Menyhért „saját kezű levélben kérte az országgyűlés ülésezése idején a Helytartótanácsot, különösen ki felzendült ibrányai parasztjai letörésére katonai karhatalmat”.¹⁹² A Felirati Párt egyik vezére, aki a 48-as alapokról szónokolt, a nemzeti érdekek védelméről beszélt, nem vette észre, hogy a nemzet érdeke magában foglalja a földművelő szegénység érdekét is! Nem vette észre, hogy „elkülönözött földjeinek” védelme a császári katonaság által egyben a nemzet reményeinek fogyatkozását is jelenti.

A Helytartótanács intézkedett, és a megye székhelyéről, Nagykál-lóból két tisztviselő 26 pandúr kíséretében, április 17-én Ibrányba jött. Az ibrányiak a „Képere-hídnál” várták a pandúrokat. A híd a mai takarmánybolt és Tóth Miklós (Szabolcs u.) telke között volt. Előtte kisebb bozótos, innen meglepetésszerűen támadtak a pandúrokra villákkal, szalmahúzó horgokkal.

A pandúrok ellenálltak, a harcban fegyvereiket is használták. A lakosok közül többen életüket veszítették, két tisztviselő és két pandúr is megsebesült. Ennek a harcnak az emlékét őrzik az ibrányiak „Képerci csata”-ként.

Április 20-án félszázad lovasság érkezett Ibrányba, azzal a parancssal, hogy állítsák helyre a rendet, és maradjanak mindaddig ott, amíg a hangulat megköveteli. Szeptemberben elvonultak, megparancsolták az ibrányiaknak, hogy a vitatott földekhez ne nyúljanak, és fizessenek a földesuraknak kártérítést is.

A pandúrok elvonulása után újra izzó lett a hangulat a községben. A faluban élő földbérlők és földbirtokosok féltek a népharagtól, ezért gyors intézkedést sürgettek. December 29-én a katonaság újra megjelent a faluban. Ekkor az ibrányiak megtörték, és 1862. január 3-án „békés” úton kiegyeztek a földesurakkal. A vitatott földek földesúri tulajdonban maradtak, sőt a katonaság élelmezésének terhére is a volt jobbággyokkal fizettették meg.

Az esemény mély nyomot hagyott az ibrányiak emlékezetében. A történetet a szájhagyomány kiszínezte, korábbi és későbbi eseményekkel keverte.

Így került ebbe a történetbe annak az ibrányi embernek az esete is, aki éppen egy évtizeddel korábban, 1851-ben halt meg egy zsan-

dár fegyverétől. Ő a népi emlékezet szerint¹⁹³ egy katonával különbözött össze, mert az el akarta csábítani menyasszonyát.

Az igazságot Krasznay Péter, kemecsei kisnemes naplója őrizte meg számunkra.¹⁹⁴ A kisnemes 1851-ben a nyíregyházi vásáron volt. Itt arra lett figyelmes, hogy az egyik italos bódé előtt egy ibrányi ember csengő hangon énekelni kezdi a Kossuth-nótát. Egy zsandár ezért hasba szúrta. Az ibrányinak csak annyi ereje maradt, hogy a szekeréig elvándorogjon, ott összerogyott és meghalt.

A vásári nép a gyilkosság láttán felháborodott, és nekiment a pandúrnak, akit társai szabályos harci négyoszögbe állva védelmeztek. Krasznay Péter egy vasvégű sátorkaróval vágott a zsandárok közé, akik közül kettő is elesett. Jött azonban az erősítés és a tömeget szétoszlatták. A naplóírónak pár hétig Őrben kellett bujdosnia, mert a zsandárok halálra keresték. A vásári zendülésnek az ibrányi emberen kívül még egy áldozata volt, egy fiatal lány. Őt a vaktában lövöldöző zsandárok sebesítették halálra.

A jobbágyszabadítás, a közhiedelemmel ellentétben, nem máról holnapra megvalósított uralkodói paranccsal ment végbe. Ibrány község példája is bizonyítja, hogy több mint egy évtizedbe telt, míg a törvényt megvalósították. Sokszor kemény harc és ellenállás árán kellett megvédeni törvényt által biztosított tulajdont.

A jobbágyszabadítás korlátaiból adódóan még hosszú ideig él és mindennapi gyakorlat marad az a paraszt-földesúri viszony, amely alig különbözik a jobbágyszabadítás viszonyától. Mindezek alapvető oka az, hogy Magyarországon a jobbágyszabadítás századokat késett. Csak akkor vált valósággá, amikor már nem volt mivel felszabadulniok a jobbágyoknak. Az éhségparcellák, a korabeli terméshozamokat figyelembe véve, nem biztosították a megélhetést.

Ez fokozottan érvényes a rétközi községekre és azon belül Ibrányra, ahol a jobbágytelkek nagyságát a földesúr mellett a víz is behatárolta.

3. Gazdálkodás a réti földeken

Az árvízmentesítési munkák befejezése után a földművelés feltételei alapvetően megváltoztak a Rétközben. A lápos, mocsaras területek kiszáradtak, az évszázadok alatt elkorhadt növényi részekből jó termőtalaj keletkezett. A majdnem egykorú forrás¹⁹⁵ igen jól szemlélteti ezt a változást. „A régi óriási Rétköz ingovány-mocsár volt,

ahonnan tavaly is egy álló helyzetben elsüllyedt Cervus alcesnek agancsos koponyája került a szabolcsi múzeumba, Ibrány közeléből. Ahol évezredek alatt a vízínövények mindig víz alatt álló maradványaiból vastag tűzegrétegek, levegő hatásának is kitett korhadékai-ból pedig méternyi vastag humus-rétegek képződtek – ma áldást osztó gazdasági kultúra van, mely távolról sem engedi sejtetni azt, hogy pár évtized előtt ott a pákászok éltek víg napjaikat.”

A lápos, mocsaras területek művelésbe fogása a szabályozás előtt is a paraszti élet része volt. A tagosításkor véres vitát kiváltó egykori nádásokat¹⁹⁶ az úrbéri jobbágyok törték fel, és éppen azt sérelmezték, hogy a törés hasznából a földesúr kisémmizte őket.

A lép termőre fordítása nehéz munkával járt. A zsombékokat erős kapával felvágták és csomókba hordták, hogy a napon kiszáradjanak. Az így előkészített talajt felásták vagy jó mélyen átkapálták. Ezek után kerülhetett sor a veteményezésre.¹⁹⁷

Ahogy a tagosítási perből is kiderül, az ilyen földeket az uraság meghagyta a jobbágyok kezén, de a termésből évente dézsmát szedett. Jó oka volt rá, hiszen a jobbágyok dohányt, káposztát, kukoricát, krumplit termeltek ezeken a földeken, és az ebből szedett dézsma sokkal nagyobb hasznot hozott, mint a lép. A tagosításkor aztán a feltört területek földesúri tulajdonban maradtak.

A lép törési technikájának bizonyos fázisai sajátos módon ma is élnek a településen. A község mélyen fekvő területein a kertek alját hasonló technikai fogásokkal teszik művelhetővé, mint régen. *Kató József*, 74 éves, Lehel u. 43. szám alatti lakos erről a következőket mondta: „az én kertem egy régi tómederre jár véggel. Az alja mindig vizes volt, de a tiszalöki duzzasztó megépítése előtt azért tudtuk használni. Azóta csak ritkán. Ha esős év van, utána két-három évig csak nádat terem. Olyan posványos, hogy rá sem merek menni.

Ha néha kiszárad, annyit terem, hogy csudájára járnak. Ilyenkor tavasszal kiszedjük a zsombékokat, egy jó erős kapával. Némelyik olyan, mint egy lavór. Kihordjuk a mezsgyére, aztán jól átkapáljuk a „gezemicé”-t. Olyan paszuly terem benne, mintha „vízen ülne”!

„Ha csak késő szikkad fel, száznapos tengerit meg tököt vetünk bele. Akkor van baj, ha nyáron megesődzik. Minden munkája elmarad, nem lehet rámenni. Olyan könnyen süllyed benne az ember, mintha iszapban járna.”

A XX. század első évtizedére az ibrányi határ talajtérképe megváltozik. A homokdombok közötti mélyedésekben a „kotusodás” kö-

vetkeztében magas szervesanyag-tartalmú és mésztartalmú talaj alakul ki. Ezt a határrészt ma „Kutu”-nak nevezik.

A vízinövények elbomlott részei a legmélyebben fekvő területeken tözegesedtek. A lecsapolás után a tőzeg gyakran meggyulladt. Hol szándékosan gyújtották meg, hol csak véletlenül fogott tüzet. A „Bodzás-tó” egykori medre 1910 körül hetekig égett. A tőzegeből keletkezett talajt a községben „püfő”-nek nevezik. Apró, finomszemcsés, koromhoz hasonló szerkezetű, melyet száraz időben a szél könnyen a hátára kap. A Buj felé eső határ rész a hasonlatosság miatt a „Kormond” elnevezést kapta.

A lecsapolás következtében az egykor értéktelen, hasznavehetetlen földek ára hirtelen megnőtt. Azokat a területeket, melyeket valamikor holdanként 1–10 forintért lehetett megvenni, a századfordulón már 320–400 Koronáért árulták.¹⁹⁸

A szántóterület Ibrányban is jelentősen megnövekedett. A gyarapodásból azonban csak a nagybirtokosoknak volt hasznuk, mert ők rendelkeztek az árvízmentesített földek túlnyomó többségével.

Így tehát az a lehetőség, melyet a gyorsabb ütemű fejlődésre a XIX. század társadalmi-gazdasági-ökológiai változásai kínáltak, jó részt kihasználatlanul maradt. A földhiány miatt ugyanis a kisparaszti gazdaságok térnyerése – részesedésük a mezőgazdasági termelésből, értékesítésből – igen szűk keretek között mozgott. Az ibrányi uradalmak pedig az anyagi erőforrások hiányában, csak a századforduló táján kezdtek olyan agrotechnikát alkalmazni, amely a kapitalizálódó mezőgazdaság igényeinek jobban megfelelt. Addig a hagyományos gazdálkodási módszerek uralkodnak. A gépesítettség csak minimális, a gabonatermesztés meghatározó. Virágzik a ledolgozási rendszer, a harmados, jobb esetben feles földek művelése.

A Ibrányi család fokozatosan elveszíti birtokait, a század végére pedig teljesen kiszorul a településről. Az ősi birtokrészekben zsidó földbérlők, földbirtokosok gazdálkodnak (Beer, Blauer, Boschán).

A Lónyay család grófi ága (Lónyay Menyhért, Lónyay János, Lónyay Pálma) több mint ötezer holdas birtokkal rendelkezik Ibrány, Nagyhalász és Kótaj határában. Igaz, a század végén ennek a területnek még csak egyötöde szántó, de a lecsapolások következtében a réteket, nádasokat fokozatosan feltörik és szántóföldi művelés alá vonják.

A meg-megújuló gabonakonjunktúra a lassú agrotechnikai fejlődés ellenére is megfelelő jövedelmet biztosít a birtokosoknak.

A megnövekedett szántóterület igényli a munkáskezeket, így az 1880-as évektől gyors ütemben nő a népesség a településen. Ahogyan az alábbi táblázat¹⁹⁹ is bizonyítja, 60 év alatt csaknem kétszeresére emelkedik.

Év	Népesség (fő)
1869	2778
1880	2847
1890	3341
1900	3888
1910	4653
1920	4831

A lakóházak száma 1900 és 1930 között 445-ről 864-re nő.²⁰⁰

a) Szántóföldi növénytermesztés

Fényes Elek 1851-ben úgy vélte,²⁰¹ hogy az ország szántóterületének túlnyomó részén, megközelítőleg kétharmadán, gabonatermesztés folyik. Az elvetett gabona átlagosan ötszörös termést hozott.

A XIX. század második felében Ibrányban is hasonló arányban termeltek gabonát. A monokultúras gazdálkodást leginkább a gabonakonjunktúra indokolta. De elősegítette az is, hogy a gabonafélék termesztése nem igényelt nagyobb tőkebefektetést, így az önellátásra törekvő kis- és törpebirtokokon is uralkodóvá vált. A búzának őszi és tavaszi fajtáját termelték, de vetésterülete a rozséhoz (Ibrányban csak gabonának nevezik) képest kevés volt. Az ibrányi határ ugyanis a talaj- és klimatikus adottságok miatt inkább a gabonatermesztésnek kedvez.

Az őszi rozsot az ugarba vetették. Vetés előtt kétszer szántottak. „Ugaroltak” közvetlenül az aratás után, majd – legkésőbb szeptember végén – „vetés alá” szántottak. A XIX. század végéig az uradal-makban is csak kézzel vetettek, majd vetés után faboronával vagy a szekér oldalával „meghúzták”, boronálták a talajt.

Június végére általában aratásra érett a gabona, de a partosabb helyeken – Szőlőhomok, Középhalom, Piritó, Borító – már hamarabb meg lehetett kezdeni az aratást. Az aratás nagy munkájához „bandák” szerveződtek. A „bandagazdák” megalkudtak az uradal-mak gazdatisztjeivel. A nincstelenek igyekeztek valamelyik „bandá-

ba” bekerülni, mert az „aratórész” (általában a „tizenketted”) jelentette a téli, tavaszi ételmet a családnak. Harmados földet is csak azok kaptak, akik aratni bírtak. Ha egy nincstelen ember nem volt tagja valamelyik „bandá”-nak, akkor elesett 300 négyszögöl krumpli és 400 négyszögöl tengeri harmados használatától.²⁰²

A gabonakonjunktúrát követő dekonjunktúra hullámai arra ösztönözték az uradalmakat, hogy a kapás növényeknek nagyobb teret biztosítsanak a szántóföldi növénytermesztésen belül. Munkaerő volt bőven, mivel a lakosság túlnyomó része képtelen volt megélni saját földjéből. Napszámosnak, hónaposnak, idénymunkásnak szegődött, hogy az éhezéstől mentse családját.

A hercegi birtokon²⁰³ a kerülő várta hajnalonként a hónaposokat, napszámosokat. A Nagyerdei hídnál gyülekeztek, onnan mentek még a napfeljötté előtt be a tanyába. Akit „utolért a napsugár”, jobban tette, ha visszafordult. A tanyán aztán megkezdődött a válogatás: „te kellesz, te nem, te ne is gyere többször...”²⁰⁴ Akit marasztaltak, szerencsés volt. Mehetett a cukorrépába, kenderbe, „cigóriába” kapálni.

A XIX. század vége felé az ipari növények termesztése jelentősen megnövekedett. A szerencsi cukorgyár felépítésével (1888) biztos piaca lett a cukorrépának. Igaz, még 1905-ig Demecserig kellett „szekereztetni” – hiszen vasúti szállítás csak onnan volt – mégis megérte a fáradságot, mert jól fizetett. Az ibrányi határ bizonyos részei kiválóan alkalmasak a répa termesztésére. Sőt a takarmányrépa termesztésének ekkorra már hagyományai is vannak a településen. (Répasziget helynév.)

A megye gazdasági helyzetéről szóló 1889. évi jelentés²⁰⁵ bizakodóan fogalmaz. „A szerencsi cukorgyár felépítése következtében az elmúlt évben a cukorrépa megyénkben is termeltetett, bár csak inkább kísérletképpen, de már az első évben elért eredmények e téren a legszebb reményekre jogosítanak.”

A kender feldolgozására Odescalchy herceg gyárat építtetett Nagyhalászban. A gyár tilolt kendert állított elő, és ennek jelentős részét Németországba szállította.²⁰⁶ Szezonban 80–150 munkás dolgozott itt, áztatta, tilolta azt a kendert, amit az ibrányi és nagyhalászi hercegi birtokon termeltek.

Az ipari növények termesztésébe fokozatosan bekapcsolódtak a kisparaszti gazdaságok is. A kevéske kis földet igyekeztek maximálisan hasznosítani, és ezért munkaigényes növényeket termesztettek.

1905-ben megépült a kisvasút, így az ipari növények és a munkaigényes mezőgazdasági termények szállítása, értékesítése könnyebb lett. A paraszti földeken a fő termények, a gabona, tengeri, krumpli mellett egyre nagyobb teret kap a káposzta, kender, menta, répa és a zöldségfélék termesztése. Erre alapozva épül majd az 1930-as években Ibrányban egy zöldségszárító üzem, ahol szárított zöldségféléket állítanak elő és küldik a nagyvárosi piacokra.

Az uradalmakban a századforduló után sajátos munkamegosztás alakul ki. A gabona munkáját az aratásig jórészt a cselédség végzi, a tengeri- és a krumpliföldeket harmadosokkal műveltetik, és a munkaigényes ipari növényeket napszámosokkal, hónaposokkal és summásokkal dolgoztatják.

Harmados földhöz jutni bizony nem volt könnyű dolog! Az aratók rendszerint úgy igyekeztek szerződni, hogy a „részelésen” felül még harmadost is kapjanak. Az uradalmak haszonbérloői kihasználták a földéhséget, és csak azoknak juttattak harmados krumplit vagy tengerit, akik a harmados föld megmunkálásán felül ingyen még más munkát is elvégeztek. Az 1910-es években Blaur Bertalan (Lónyay János haszonbérloje) csak úgy adott 1000 négyszögöl krumplit és 1000 négyszögöl tengerit harmadába, ha egy hold cukorrépa munkáját is elvállalta ingyen a harmados.²⁰⁷ Boschán Jakab, Odescalchy herceg bérloje elvárta a harmadosoktól, hogy télen át a sertéstelepen ingyen takarítsák ki a trágyát a disznók alól.²⁰⁸ Aki nem ment, „elhúzta magát”, a másik esztendőben nem számíthatott arra, hogy „kepét” arat, harmados földet kap.

A harmados föld szántását a földtulajdonos végezteti el, ő adja a vetőmagot is. Minden más munka – a termés behordásán kívül – a harmados feladata. Az ilyen földben kezdetben kizárólag krumplit vagy tengerit termeltek, később cukorrépát is. A krumplit kezdetben nem csíráztatták, de igyekeztek idejében elültetni. Termelték a veres krumplit, a korai rózsza krumplit, a „Fortenzit” (Hortenziát), a dücskös sárga krumplit. Ásáskor a krumplit először „felindázták” – kézzel felhúzták az indáját, leszedték róla a krumplit – csak azután nyúltak kapával a „fészki”-hez. A jófajta könnyen termett száz mázsát is holdanként. A kemecsei szeszgyárba hordták az uradalmak krumplitermését. 60–80 krajcárt is adtak egy mázsáért.²⁰⁹

Kukoricából is többfélét termeltek. A legrégebbinek a „piros” és „fehér tengerit” tartják. De termeltek „lófogú”-t, „száznapos”-t, „csinkanti”-t, „szűrós”-t is. A „magyar tengerit” tartották a legtöbb-

re, mert ez jóízű volt emberi ételnek is, és a jóság is jobban hízott tőle.

A tengerit frissen szántott földbe vetették kapával. Az ősi vetési módot, a szántás alá való „csorgatás”-t itt csak ritkán alkalmazták.²¹⁰ Az ekeka pa elterjedése előtt kézi kapával művelték a tengeri földjét. Kétszer kapálták, az első kapálás „egyeles” is volt, „töltögetés” is volt, vagyis a kikapált gatz a sorok között „bakkhátra” összehúzták. A második kapáláskor, a „másodolás”-kor a tengeri töve köré húzták össze a földet.

Általánosan elterjedt szokás volt, hogy a tengerisorok között „köztest”, azaz tököt vagy babot (paszulyt) is termeltek.

A tengeri törése kezdetben „suskó”-val együtt történt. Ezt a betakarítási módot több dolog is indokolta. A korábban termesztett fajtákat csak nehezen lehetett kibontani, speciális szerszám – egy hegyes fa – kellett hozzá. A suskóra a dohány csomózásakor szükség volt, ezért azt a „hántolás”-kor gondosan összegyűjtötték és eltették. A „csutkát”, a tengeri szárát „görbékéssel” levágták és télen át a jószággal etették. A lerágott tengeriszárát, az „izék”-et kúpokba rakták, és egész nyáron sütöttek-főztek vele. Kenyérsütéskor ezzel fűtötték be a kemencét is.

Mint *Nyarády Mihály* megállapította „A szegény ember a krumpliból, a tengeriből meg a cukorrépából pénzelt.”²¹¹ Ha volt „krompé”, akkor nem volt éhezés. A tengeriből „málé”-t sütöttek, „puliszká”-t főztek. A csutkán meg pár mázsa répán elvult a jóság egész télen.

Az 1890-es években még „felibe” adták ki a krumpli- és tengeriföldeket. Igaz, már akkor is kaszálni kellett érte, különösen a hercegi uradalomban, ahol 1600 holdas rét is volt. A felesek a maguk kenyereén kaszálták a réti füvet, és szerencsések voltak, ha a haszonbérli 1–2 liter pálinkát küldött.

A szántóföldi növénytermesztés agrotechnikájában csak a XX. század elején következik be számottevő változás. Noha a nyomásos gazdálkodás itt-ott még az első világháború után is fellelhető, a gépek alkalmazása, az ipari növények térnyerése már jelzi a változás irányát.

Szabolcs megye gazdasági helyzetéről még az 1889. évben is a következőket jelentette a gazdasági felügyelő: „vetésforgó gyanánt a közbirtokossági és volt úrbéresi tagosított birtokoknál a hármás nyomás van elfogadva, mely őszi kalászos, tavaszi kapás és ugarfor-

dulókból áll, de jobbadán minden községben már a tagosítás alkalmával egy negyedik, bár rendszerint kisebb fordulót hasítottak ki a község közvetlen közelében, mely szabad gazdálkodásnak lón fenntartva, hol takarmányfélék, répa, kender vagy bármi egyéb tetés szerint vethető ugar mellőzése mellett. A nagyobb gazdaságokban az ugarnek egy része zöld ugarként, takarmánynak használtatik.”²¹²

Ibrányban két helyen is volt ilyen „negyedik forduló”, mely a szabad gazdálkodást biztosította. Az egyik a „Kertalja” nevű határ-rész, a másik a „Palocska” keleti részén a zsellérek legelője. Az árvízmentesítés előtt a „Kertalja” is legelő volt, egy része az „úrbéres jobbágyságok legelője”. A tagosításkor közös megegyezéssel feltörték, és szabadon kezdtek gazdálkodni rajta.²¹³

A földművelés technikája a határhasználat módjához viszonyítva könnyebben változik. Már az 1870-es, 1880-as évektől elterjed a vaseke használata. A század végére az uradalmakban megjelennek az első gépek: lokomobílok, cséplőszekrények, szecskavágók stb.

1895-ben az ibrányi uradalmak a gépesítettség szempontjából a megye élvonalába tartoztak. Száz holdon felüli nagybirtok négy volt a településen. Ezek az alábbi agrotechnikai eszközökkel rendelkeztek:

1. *Beer Samu* (földbirtokos, tulajdonos) 17 hold szántó, 1 lokomobí (gőzgép), 1 cséplőszekrény, 1 rosta, 6 eke, 3 borona, 1 henger
2. *Blauer Bertalan* (tulajdonos, haszonbérő) 1010 hold szántó, 1 lokomobí, 2 cséplőszekrény, 2 vetőgép, 2 rosta, 18 eke, 1 trieur (konzolyzógép), 3 borona, 3 henger
3. *Blauer Mór és társa* (tulajdonos, haszonbérő) 1040 hold szántó, 1 lokomobí, 1 cséplőszekrény, 2 vetőgép, 2 rosta, 25 eke, 1 trieur, 1 szecskavágó, 4 borona, 2 henger
4. *Boschán Jakab* (haszonbérő) 1102 hold szántó, 2 lokomobí, 2 cséplőszekrény, 4 vetőgép, 3 rosta, 45 eke, 2 trieur, 1 szecskavágó, 24 borona, 6 henger

Összesítve a 3169 szántóterületre:

5 lokomobí, 8 vetőgép, 6 cséplőszekény, 4 trieur, 2 szecskavágó, 8 rosta, 94 vaseke, 34 borona, 12 henger.²¹⁴

A kisparaszti gazdaságokban a tőkehiány miatt természetesen közel sincs ilyen technikai haladás. De a kasza használata az aratáskor, a vaseké és boronák terjedése, a „negyedik fordulás” gazdál-

kodás, mely egyfajta út a vetésforgó felé – mégis áttörést jelentenek az előző századok agrotechnikájához képest.

b) *Dohánytermesztés*

Az 1720-as években *Bél Mátyás* bejárta Szabolcs vármegye nagy részét. Ibrányban bizonyára megfordult, mert azt írja: „Láttam, mennyire biztos ez a hely, kastélya, tornya messzire látszik, és Ibrányi Ferenc két évszázaddal korábban jelesen építtette.”²¹⁵ Talán a várkastély mellett a dohánytermesztésre is figyelte, melyet állítása szerint a megyében mindenfelé termesztettek és mint mezei növényt gondosan ápolták.²¹⁶

1848-ban *Fényes Elek* már az ibrányi emberek egyik fontos foglalkozásaként jelöli meg a dohánytermesztést. „Földje terem búzát, rozst, tengerit, zabot, árpat, burgonyát, de különösen dohányt, melyből pénzelnék.”²¹⁷

A község dohánytermesztésére vonatkozóan ez az első megbízható adatunk. Egyben határárkó is a dohánytermesztés történetében. 1851. március 1-től ugyanis császári nyílt parancssal a dohány termesztését és árusítását állami monopóliumnak, kincstári jognak nyilvánították. A monopólium előtti és utáni dohánytermesztés agrotechnikájában, eszközigényében, a dohány megmunkálásában, értékesítésében jelentős különbségek vannak.

A jobbágyfelszabadítás előtti dohánytermesztést bizonyos kényszerítő körülmények ösztönözték. A XVIII. század végén, a XIX. század elején, amikor az úrbérrendezés nyomán a régi lakosság egy sereg haszonélvezettől, munkalehetőségtől, keresettől és földtől elesett, nagyfokú a hajlandóság arra, hogy munkaigényes növények művelésével, kis területen is keressék megélhetésüket.²¹⁸ Ilyen munkaigényes növény a dohány is, melynek termesztését a monopólium előtt semmi sem gátolta, csupán az, hogy a nyomásos gazdálkodási rendszerbe sehogyan sem fért bele. Olyan területekre volt szükség, melyeket kivehetnek a nyomás alól, és amelyek a dohány munkaigényessége miatt közel vannak a településhez.

A jobbágyok ilyen földterületeket csak úgy szerezhettek, ha feltörték a nádasokat, irtáshelyeket. Az itt termelt dohányból a földesúr dézsmát szedett. Ibrányban a tagosítási perben vitatott egykori nádasok voltak a dohánytermő területek.

Közvetett adatok utalnak a dohánytermesztés technikájára, a szárítás módjára és az értékesítésre. 1843-ban dohányszárító pajta

még nem volt a településen,²¹⁹ ezért arra gondolhatunk, hogy a letört és felfűzött dohányt az eresz alatt vagy kerítésre aggatva, jobb esetben „álló”-kon száríthatták. A megszáradt dohányt a padláson szalmára tették.

Csak a jobbágyok foglalkoztak dohánytermesztéssel a nyomás alól kivont területeken. Az allodiális birtokon dohányt nem termeltek.²²⁰ Az értékesítéssel nem volt nagy gond. Legtöbbször helyből is elkelt, de ha jobb pénzt akartak érte kapni, Rakamazra vitték. Az értékesítő helyek ugyanis a fontos utak mentén, átkelőhelyeknél alakultak ki. A monopólium következtében a nagybirtokokra koncentráldott a dohánytermelés. Az egykori kistermelők feleskertészek álltak az uradalmakba. A felesdohányosok a nagybirtokokon hasznosították azt a tapasztalatot és szakértelmet, melyet századok óta hagyományként őrizgettek. Egyes uradalmak híres dohánytermelő területekről hívtak kertészeket. Ibrányban is voltak hevesi dohányosok, de a feleskertészek zöme Ibrányból vagy a környező községek lakóiból került ki.

Az Odescalchy uradalomban már az 1870-es évektől nagy területeken termesztettek dohányt. A Nagyerdő tanya és a Fekete-vár tanya (ma Nagytanya) volt a dohányosok központja. A Nagyerdőn a pajták mellé már csomózót is építettek, a Feketeváron ilyen nem volt, ott csak a házakban csomóztak.

Palánki János 1950-ben, 85 éves korában így emlékezett vissza arra a hat évre, melyet az ibrányi uradalomban feleskertészként eltöltött:²²¹ „A feles félvégű házat kapott, ezért bért nem kellett fizetnie. Ketten laktak egy konyhán, de megszokták, mert mindenütt így volt. Voltak olyanok is, akik földházakban laktak. Volt olyan év, hogy „lótartás”-t is kaptak. Ez azoknak járt, akik távol laktak a pajtáktól, és ott, ahol nem volt csomózó. Talyigán hordták haza a dohányt, úgy csomózták.

Havonta 10 pengőt kaptak kenyérre. A napszámosok fizetésére külön adtak minden két hétben. Kezdetben még a palántanevelésért is adtak egy mázsa gabonát. Számadáskor mindent levontak, de ritka volt az az év, hogy egy kis nyereség ne lett volna.”

A dohánytermesztés térhódítása a megye területén egybeesett az árvízszabályozási munkák befejezésével. A század közepén Szabolcs megye még csak 5%-át adta az ország dohánytermesztésének. A század végén már az ország termőterületének egynegyede Szabolcsban volt.²²²

Az árvízmentesített ibrányi határban arányaiban hasonló módon növekszik a dohány termőterülete. A termesztéshez a talaj adottságai megfelelnek, olcsó munkaerő is van, így a század végére már a Blauer-birtokon is dohánytermesztés folyik. Az itt felépített három hatalmas páját csak az 1960-as években bontották el.

Többfajta dohányt termeltek: Kis-Szabolcs, Debreceni, Kapa, Ágocsdohány, Tökszamos, Csulaszamos, Szabolcsi, Hegyesszamos. A „Szabolcsi”-nak összesen 48 fajtáját ismerték, de csak néhányat termeltek belőle. A 22-es és a 48-as a legismertebb. A „Szabolcsi” törzs kinemesítése az Odescalchy uradalomhoz kapcsolódik.²²³ Itt dolgozott egy Graf nevű német növénynevelő, akinek a biztatására Máдай János a pogányszigeti tanyán kísérletezni kezdett. „Rétháti” dohányt keresztezett „Sárgaszamossal” és ebből alakult ki a „Szabolcsi” törzs. Mivel Máдай nagyhalászi lakos volt, ezért az új törzset „Nagyhalász”-nak szerette volna nevezni, de végül is a „Szabolcsi” nevet kapta.

Kezdetben a dohánymagot is a feleskertészek gyűjtötték, később már az uradalom biztosította. Vetés előtt a magot csíráztatták. Langyos vízbe beáztatták, majd egy szűrदारabból csinált zacskóba kicsepegtették. A zacskót a párna alá vagy az ágyba tették, hogy melegen legyen. A magot homokkal vagy hamuval vegyesen vetették.

A melegágy helyén 40–50 cm mélyen kihányták a földet, helyére trágyát tettek, és jól letaposták. Erre jött az „alsó föld”, 8–10 cm magasságban. Az a föld, amit a gödörből kihánytak. Az „alsó föld”-re rakták a „magházföld”-et, amit akácerdőben vagy a trágyaszélből szedtek.

A melegágyat gyakran sövénykeretbe rakták. Ez azért volt jó, mert így a baromfi nem tudta szétrúgni, ezért nem is nagyon kellett keríteni. Volt úgy is, hogy csak a magházföld kapott egy kis keret lécből, deszkából, néha csutkaszárból. A Fekete vár tanyán „hidegágyat” is készítettek.²²⁴ Az ágyakat „nádacsurá”-val vagy „molinó”-val takarták.

A dohányföldet ősszel leszántották, tavasszal kapáló géppel keresztbe-kasba megjáratták, majd közvetlenül az ültetés előtt nagyfogú boronával megboronálták.

Az ültetéshez legalább három ember kellett. Egy a fészket csinálta, egy palántázott, egy pedig locsolt. A „fészek” a következőképpen készült: a kapával kiemelték egy darab földet, majd a kapa fokával

kétszer-háromszor az így keletkezett gödörbe ütöttek, hogy a rögöket összetörjék és a fészek puha legyen. Legalább háromszor kapálták a dohányt, de volt olyan tanya, ahol négyszer-ötször is.

A kifejtett dohányt legjobban a jégtől és a nagy szélről féltették. 1905-ben mindent elvert a jég. „Tiszalök, Nagyhalász és Ibrány községek határában fordultak elő nagyobb jégverések, melyek különösen a dohányültetvényekben igen nagy kárt tettek.”²²⁵

Régebben az érett dohányt egyszerre szedték le, vagyis „törték”. A „színdohányt” persze külön szedték az „aljdohány”-tól. „Féllapátos” vagy „egészlapátos” tüvel fűzték. Szárítani az uradalmi pajtákba vitték, de ha sok volt, aggattak mindenhova, még a „dohánygóró”-ra is.²²⁶

A szárított dohányt télen válogatták, csomózták, bálázták. A válogatásnál a hosszúságot és a színt nézték. A csomózás már könnyebb volt. A csomókat „suskó”-val kötötték össze, a színdohány-nak pántlikát csináltak. A csomókat „bálákba” rakták, amit négy „bálfa” fogott össze. Ezeket előbb vesszővel, később dróttal kötötték szorosra.

1889-ben a következő minőségű dohányok voltak: szivar- és válogatott, első osztály, második osztály, harmadik osztály, kihányás.

A bálázott dohányt Rakamazra szállították, ahol 1889-ben 3024 kat. hold termését váltották be.²²⁷

A dohány téli munkája alkalmat adott a beszélgetésre, mesélésre, tréfálgatásra. A beszélgetések egyik témája a gyűlölt finác volt. Kizárólag olyan történetekben szerepelt, ahol mindig pórul járt. Gyakran utánozták mozgását, beszédmodorát, eljátszották azt is, hogy hogyan keresi a „szűzdohány”-t. A csomózóban egymással is vicceltek az emberek. Aki kiment a dolgát végezni, „vizet tettek alá”. Felhajtották a dohánylevél széleit, vizet öntöttek bele, majd összecsomózták. Ha ráült, volt nagy derűtségek.²²⁸

A kukások egzisztenciája mindig bizonytalan volt. Az időjárástól, a gazdától, az átvételtől függött évi jövedelmük. Csak ritkán volt olyan esztendő, hogy minden kedvezően alakuljon. Ezért aztán vándoroltak, uradalomról uradalomra járva keresték a kedvezőbb feltételeket. Meggazdagodni senki sem tudott közülük.

c) *Állattartás, állattenyésztés*

A XIX. század változásai a hagyományos, külterjes állattartásnak nem kedveztek. Előbb a jobbágyfelszabadítás csökkentette sajátos módon a legelők nagyságát. A tagosításkor ugyanis a száraz réteket

a gazdák feltörték, szántóföldi művelés alá vonták. A gabonakonjunktúrában búza- és gabonatermő szántóföldekre, nem pedig legelőre volt szükségük.

Ugyanez a folyamat játszódott le az árvízmentesítési munkák után is. Ennek eredményeként a századfordulóra csak a közös, úgynevezett közbirtokossági legelő marad és az évente változó ugar. A nyomásos gazdálkodást sokáig az is fenntartotta, hogy a száraz legelők feltörésével nem maradt más legelő, mint az ugar. Az 1894. évi XII. tc. 2–5. paragrafusa éppen ezért minisztériumi engedélyhez köti a nyomás megszüntetését, ha a településen nincs más legelő, csak az ugar. A legelők és a kaszálórétek csökkenésével az állattartás módja is megváltozik. A takarmányfélék termesztésének egyre nagyobb szerepe lesz. A háromnyomásos földművelési rendszer továbbélése azonban éppen a takarmányféléket zárta ki a vetésforgóból.

Ibrány.község az állattartás feltételeit tekintve megkülönböztetett helyzetben volt a századforduló táján. A legelőterület ugyan itt is jelentősen csökkent, de a megmaradt területek igen jó minőségűek voltak, és tavasztól ősziig bőven biztosítani tudták a jószágok élelmét. A közbirtokossági legelő három darabban volt, a Várszigeten, az Espántován és a Sajtházban. A legelők területe több mint 500 hold.²²⁹ Az uradalmak tulajdonában hasonló nagyságú terület van, de ott még 2000 holdas rét is biztosítja az állatok takarmányozását.

Ez az egyik magyarázata annak, hogy az országosan tapasztalható visszaesés ellenére Ibrányban a jószágállomány növekszik. A másik ok a gabonaárakban bekövetkező időszakos visszaesés. 1884. szeptember 7-én a „Nyírvidék”-ben így panaszkodnak a birtokosok: „A gabona alacsony ára miatt általános az elcsüggedés és az aggodalom. Termelők és kereskedők egyformán sújtva vannak, mert még így sincs kivétel. Az árakat az olcsó indiai és orosz búza nyomja le.”²³⁰

Az élő állatok és az állati termékek kereslete viszont, a gyapjú kivételével megbízhatóan stabil. A Boschán-féle uradalom éppen erre alapozta gazdaságát. Ezerötszáz sertést hizlalt és értékesített évről évre.²³¹

A sertéstartás, különösen a kisparaszti gazdaságokban uralkodó ágazattá vált. Ennek valószínűleg az a magyarázata, hogy a sertés-ólak építése nem igényelt különösebb tőkebefektetést. A tengeri és krumpli termesztése pedig biztosította az éves takarmányt. Az iga-vonó jószágokon kívüli marhatartás viszont megkövetelte az istállók

építését, bővítését, kaszálók és rétek művelését. Ebből pedig a kisparaszti birtokokon egyre kevesebb lesz.

Számszerűleg ugyan nem tapasztalunk visszaesést a marhatartásban, de a századforduló táján a Lónyay-uradalomhoz koncentráldik, mert a feltételek itt adóttak, vagyis: legelők, rétek, istállók.

A lótaratást évtizedeken keresztül a stabilitás jellemzi. 1895-től 1935-ig 500–600 ló van a településen. Ennek egyharmada az uradalmakban, kétharmada pedig a kisparaszti gazdaságokban található. Az alábbi táblázat, az 1895-ös statisztikai adatok alapján²³² az uradalmak és a kisparaszti gazdaságok szarvasmarha-, ló- és sertésállományáról tájékoztat.

	<i>uradalmak</i>	<i>paraszti gazdaságok</i>	<i>összesen</i>
szarvasmarha	646	518	1164
ló	98	320	418
sertés	2062	1360	3422

A juhtenyésztés teljesen visszaesett. Az uradalmakban egyáltalán nincs, a paraszti gazdaságokban itt-ott még megtalálható, de számszerűleg igen csekély. 1895-ben 300 juh van a településen.

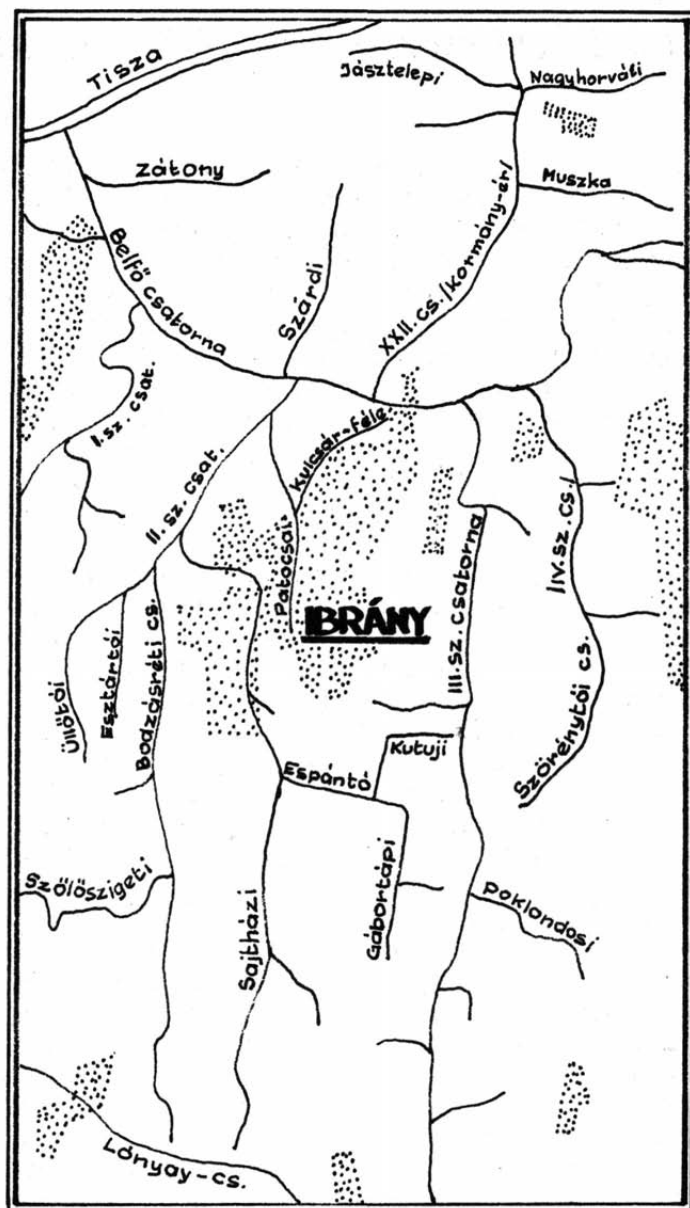
Az intenzív állattenyésztésre való áttérés a takarmányfélék termelésén kívül a helyes fajta kiválasztását is megkövetelte. Míg századokon keresztül csak állattartásról beszélhetünk, mert sem a földesúr, sem a jobbágy nemigen törődött a fajta megválasztásával, az 1880-as évektől a tenyésztés is megkezdődik. Igaz, ez eleinte nagyon szerény eredménnyel járt. Sőt a tájékozatlanság és szervezetlenség miatt néha kifejezetten károkat is okozott, de mind a marhatartásban, mind a sertéstartásban lassan új szemlélet kezdett kialakulni.

A magyar szarvasmarhát a Svájcból importált „simmentháli” fajtával keresztezték. Így gyorsan fejlődő, jól hízó és jól tejelő fajtát kaptak. Az 1920-as évektől a szomszédos Nagyhalászban volt egy keresztező központ.²³³ De a Lónyay-uradalomban már a századforduló táján „tarka” (keresztezett) csordák voltak.²³⁴ A parasztgazdák eleinte nem sokra becsülték a „piros-tarka” jószágot. Nem volt olyan szívós, egészséges, mint a „magyar szürke”, a takarmányra meg egyenesen „kényes” volt. Ezért csak az uradalmak kísérleteztek vele. Tenyésztési eredményeiket időnként kiállításokon is bizonyították. 1910-ben ilyen kiállításon nyert díjat a Lónyay-uradalom

törzskönyvezett csordája.²³⁵

A sertétenyésztésben sokkal hamarabb megtörtént az áttörés. A századforduló táján már sok paraszti gazdaságban is mangalica fajtát tartanak. A jelentősebb uradalmak pedig törzsállományt alakítanak ki belőle. Az Odescalchy-birtokon megszerezte híres mangalica törzsállomány volt az 1920-as években.

Századunkra Ibrány községben a szántóföldi növénytermesztés lett a fő megélhetési forma. Az állattartás – mely a természeti adottságokra alapozva századokig első volt – a második helyre szorult. Ez a változás azonban nem az állattartás visszaeséséből adódott, hanem a növénytermesztés igen gyors ütemű fejlődéséből. Az állattartás, állattenyésztés jelentőségét továbbra is megőrizte, és napjainkban is meghatározó ágazata a község mezőgazdaságának.

Ibrány csatornahálózata

VII. Földosztó mozgalom a XIX. század végén

A felemás, porosz utas gazdasági-társadalmi fejlődésből fakadó ellentétek a század végére országszerte kiéleződtek. A Viharsarokban már az 1890-es évek elején fellángoltak az agrárszocialista mozgalmak, melyeknek résztvevői elsősorban földmunkások voltak. A Rétközben az 1890-es évek végén terjed el a Várkonyi-féle mozgalom, amely a nyírségi és bodrogi szervezkedésekkel együtt a századvégi agrármozgalmak tetőpontját jelentette.

A szervezkedések okait keresve egészen a jobbágyfelszabadításig kell visszanyúlnunk. Alapvető okként ennek korlátait és az ebből adódó következményeket jelölhetjük meg. Közvetlen okként pedig a mezőgazdasági termények értékesítésében bekövetkezett dekonjunktúrát, amelynek terheit a birtokosság az agrárproletariátusra igyekezett hárítani.

A Szabolcs megyei földosztó mozgalom történetét már többen feldolgozták.²³⁶ Úgy gondoltuk azonban, hogy a főként összegző jellegű, teljességre törekvő munkákat kiegészítheti egy olyan próbálkozás, mely egy településre koncentrál, és igyekszik feltárni az itt jelentkező mozgalomban az egyéni sajátosságokat is.

A földéhség, a harmados föld utáni vágy magyarázatát a birtokviszonyokban kell keresnünk. Korábban már szóltunk arról, hogy a század végén Ibrányban négy százholdon felüli birtok volt. Ebből egy kétszáz hold alatti, kettő 1500 holdas, egy pedig több mint 4000 holdas, mely a nagyhalászi és kótaji határ egy részét is magába foglalta.

Most vizsgáljuk meg a kisparaszti birtokokat, melyek alapvetően háromféle földterületből állnak. A házhoz tartozó kertből, a település határába lévő szántóföldből és legelőből, rétből. Ez utóbbi azonban a szabályozás óta gyorsan fogy, feltörik és szántóvá alakítják. A XX. század elejére legelőnek csupán a közös „közirtokossági” legelő marad.

Az 1901. évi országos kataszteri felmérés²³⁷ alapján a házhoz tartozó kertek nagyságáról pontos képet kaphatunk. Ahogyan az alábbi táblázatból is kitűnik, a beltelkek (az udvar, a kert és az esetleg ehhez tartozó szántó) a század végére nagyon elaprózódtak. Több mint 60%-uk csupán 100–600 négyszögöl közötti földtulajdon.

100 □-öl alatt	200 □-öl alatt	300 □-öl alatt	400 □-öl alatt	500 □-öl alatt
18	26	60	88	43
600 □-öl alatt	700 □-öl alatt	800 □-öl alatt	900 □-öl alatt	1000 □-öl alatt
37	28	17	18	16
1000–1500 □-öl között	1500–2000 □-öl között	2000–3000 □-öl között	5000–4000 □-öl között	
56	30	18	7	

Az aprózódás oka az, hogy a népesség az 1860-as évektől rohamosan nő, új földterületeket viszont a magas árak miatt nem tudnak venni, így a régi telkeken osztozkodnak. A legszegényebbeknek már csak annyiuk van, hogy éppen elfér a lakóház rajta, pedig a megélhetés szempontjából a kert alapvetően fontos, hiszen a család szükségletére szánt élelmet, a gabonán kívül, nagyrészt itt termelik meg. Néhány szomorú bizonyíték a szegénységre:

„Harsányi Sándor lakóház és udvar 54 □-öl
Szabó Mihály lakóház és udvar 79 □-öl
Berencsi János lakóház és udvar 42 □-öl
Mátyás József lakóház és udvar 38 □-öl
Imre András szántó 73 □-öl, lakóház és udvar 80 □-öl
Korka Lajos szántó 80 □-öl, lakóház és udvar 48 □-öl.”²³⁸

A kataszteri felmérésben szereplő 462 beltelek közül 192 négyszáz négyszögölön aluli. Mindez sajátos bizonyítéka a nincstelenek nagy számának, hiszen a századforduló táján a paraszti gazdálkodás elengedhetetlen feltétele volt a megfelelő nagyságú udvar, istállók, ólak, szérűskert, melyhez legalább 400 □-öl terület kellett.

A kisparaszti birtokok szántóterületeit vizsgálva a legszembetűnőbb sajátosság, a megosztottság tűnik először fel.²³⁹ Egy-egy gazdának, a határ különböző részein 4–5 táblában van szétszórva a birtoka. Ez az agyonparcellázott határ egyfajta feudális örökség, hiszen még azt az állapotot tükrözi, amikor a jól termő földekből mindenki egyaránt részesedni akart, ezért a közösen használt földet szétdarabolták, és időnként felosztották.²⁴⁰

A másik sajátosság az, hogy módosabb paraszti birtokot szinte alig találunk a századfordulón Ibrányban. Van ugyan néhány család, amely az átlagosnál nagyobb földterülettel rendelkezik, de ez a földterület csak az ibrányi átlaghoz viszonyítva nagy. A legmódosabb gazda Szász Ferenc 47 hold földdel, ebből 13 hold egy darabban van. Ez egyébként a határban a legnagyobb összefüggő birtoktest a paraszti tulajdonban levő földek között. Kovács Ferenc is a tehetősebb gazdák közé számít, 26 holdja négy darabban van. De Ibrányban módos parasztnak számít minden 15–20 holdas gazda, mert a paraszti népesség túlnyomó többsége csak törpebirtokkal rendelkezik.

A szántóterület megoszlása az egybefüggő földterületek nagysága alapján.²⁴¹

600□-öl alatti tábla	600–1200□-öl közötti tábla	1–2 hold közötti tábla	2–3 hold közötti tábla	3 hold feletti tábla
412	362	297	60	47

A kataszteri felmérés szerint a gazdaságok száma 281, tehát ennyien rendelkeznek valamilyen nagyságú szántóföldi területtel. A beltelkek száma 462, a lakóházak száma 445. A családok száma ennél magasabb, hiszen gyakori a háromgenerációs együttélés is. Vagyis a megélhetést valamilyen szinten biztosító szántóföldi földtulajdonnal csak minden második család rendelkezik. „Az agrárproletariátus Magyarországon az egész népesség több mint ¼ részét tette ki.”²⁴² Ibrány tehát az agrárproletariátus százalékos arányát tekintve az országos átlag kétszeresével érkezett el a századfordulóhoz.

Annak az agrárszocialista mozgalomnak, amely az 1897–98-as években elemi erővel bontakozott ki a településen, eredendő oka ez. A helyzetet súlyosbította, hogy a nagybirtokosok az 1890-es évektől nagyhaszonbérletnek adták ki földjeiket, akik az emelkedő bérleti díjakat a mezőgazdasági munkások keresetéből akarták kispórolni. Országosan 9,3%, Szabolcs megyében 21,33% a haszonbérletek aránya.²⁴³ Ibrányban 72,2%, a környező településekhez viszonyítva is

messze a legmagasabb. A nincstelen a harmados földért szinte mindenre képes volt. Pedig már csak 500–600 öles táblákat adtak, de az „úrdolgát”, az 1–2 heti ingyenmunkát ugyanúgy megkövetelték.

A munkaalkalmak csökkenése is a munkabérek leszorítását eredményezte. Befejeződtek a nagy gát- és csatornaépítési munkálatok, sok embernek elveszett a biztos kenyere. Megindult a gépesítés is. Ebben az időszakban terjed el az ekeka használata, mely a tengeri-, kender-, krumpliföldeken csökkenti a napszámos munkát.

Nem csoda tehát, ha a „czuczilista világban az ibrányi zsellérgazdák egynémelyike nyílt mellet állított a csendőrpuska elé. Még biztatta is: csak jól célozzon csendőr úr, itt az igazság.”²⁴⁴

Egyes források szerint a századvégi földosztó mozgalom Dombórád, Ibrány és Gáva községekben indult meg, oly nagy terjedelemben, hogy mindjárt a mozgalom kezdetén a most nevezett községekben több százra ment a szocialisták száma.²⁴⁵

Más források a szabolcsi mozgalom bölcsőjének Apagyot tartják, ahol már 1897. szeptember 12-én megtartották az első nyilvános gyűlést.²⁴⁶ Ibrányban a szakegylet október 20-án alakult meg, elnöke Kató Antal, jegyzője G. Gégény János, aljegyzője Németh András és megválasztott bizottsági tagjai Baranyi István és Kiss András lettek. Az 5 tagú vezetőségben négy tag nincstelen agrárproletár, egy tag iparos. A szakegyletek alapszabálya általában nem fogalmazott meg politikai célokat. Olvasóegyletnek, művelődési körnek igyekezett feltüntetni a szervezkedést. Az ibrányiai alapszabályát nem ismerjük, de a szomszéd község, Nagyhalász alapszabálya az utókorra maradt. Ez a következő célokat fogalmazta meg:

1. felolvasások a tudomány és a Művészet minden ágából
2. hasznos és népszerű könyvek olvasása, hírlapok beszerzése...²⁴⁷

Az igazi célok persze egészen mások voltak. Ezeket fogalmazta meg az a kérvény, melyet az ibrányi egylet a főszolgabírónak küldött 1897. december 14-én.²⁴⁸ A kérvény kilenc pontja felsorolja a földműves nép legfőbb sérelmeit. Kéri a csekély napszámok felemelését, a harmados és feles földekre tett uzsorák megszüntetését, az idegen munkások eltiltását a községből. Követelik, hogy szerződést vagy vállalást a pártjuk tisztviselőinek jóváhagyása nélkül senki ne köthessen. Az aratásoknál a kepeléssel való önkényeskedés az uraságok részéről szűnjön meg. Tiltsák el a „földes uraságokat és az izraelita zsidókat” a mázsapénztől, melyet a feles dohányosoktól vonnak le. „A cselédbernek való felemelését és a szegény cselédségnek a szabad

magánlakást, szabad fűtő, szabad fát megadatni és a szegény cselédnépre eddig rájuk rótt nagy uzsorát eltöröltetni, minden ünnepek, vasárnapi napokat, Május első napjának való megünneplését megadatni teljes tisztelettel kérjük.”

A mozgalom gyors terjedésében, a szervezkedés sikerében Várkonyi lapja, a „Földművelő” központi szerepet játszott. A lap egyes példányait még a mozgalom bukása után is évtizedekig őrizgették. Kató József, 74 éves (Lehel u. 43) 1936-ban a nádtető javítása közben egy köteg „Földművelő”-t talált. Állítása szerint lehetett vagy 100 darab. Az újságokba hajtva igazolványfélék, elszámolási ívek voltak. Apjának megmutatta, aki begyűjtatott a kemencébe, és mindent elégetett. Azért teszi – mondta a fiának –, mert az ő apjára ez az újság már egyszer bajt hozott.

1897. decemberében éppen a „Földművelő” cikkének hatására lett forró a hangulat a településen. 14-én a főszolgabíró is Ibrányba jött, hogy megpróbálja csillapítani a forrongást. Az alispánhoz küldött jelentését érdemes idéznünk, mert kitűnő forrásként szolgált az ibrányiak elszántságára. „Tisztelettel jelentem azon sajnos körülményt, hogy a szocializmus a járásomhoz tartozó Ibrány községben is felütötte fejét, ami különben természetesen várható is volt, s ez ma már minden községben van, csak nem oly nyilvánosan, mint Ibrányban. ... folyó hó 14-én Ibrány községben megjelentem, s a lakosságot összehívtam, és pár szóval tudomásokra adtam, hogy mily balga és meddő dolgot követelnek, amikor a rosszakaratú izgatók beszédére s a képtelenséget magukba foglaló hírlapi cikkekre hallgatnak... beszédemet mintegy 300–400-an teljes csendben hallgatták, és a mellékelt kérvény átadásával kijelentették, hogy ők semmi rendbontást nem akarnak... bárha azért azt hiszem – ismerve az ibrányiaknak a régebbi időkben viselt dolgaikat, mikor a csendbiztost is agyonverték, hogy a békés szellemet a 9 csendőr látása öntötte beléjük.”²⁴⁹

A főszolgabírónak bizonyára igaza volt, mert két nappal korábban, december 12-én az ibrányai „czuczilisták” még a reakciós papot is kioktatták istentisztelet közben. Az előzményekhez tudnunk kell, hogy a református lelkész, Szikszai András és a kántortanító, Bandár Miklós régóta politikai ellenfelek voltak. A pap Habsburg-párti, a kántor pedig Kossuth-párti volt. Egy évvel korábban, a millenniumi ünnepségek alatt, a pap sárga-fekete üvegtáblákat rakatott a templom ablakába. A Kossuth-párti kántor ekkor a templommal

szomszédos iskola udvarán, saját költségén, jelképes Kossuth-sírt csináltatott.

A jelképes sír afféle látványosság lett, istentisztelet előtt köréje gyűltek az emberek, amiért a lelkész rendkívül haragudott. A pap és a kántor vitájában falu lakossága egyértelműen a kántor oldalára állt, de a nyílt állásfoglalástól mindaddig tartózkodott, amíg egy különleges eset nem történt. 1897. december 12-én a pap szokatlan témáról prédikált. A szocializmusról, mint a Gonosz hatalmának földi megtestesüléséről, a „czuczilistákról” pedig mint olyanokról, akik a Sátán katonái, mert lelküket eladták az ördögnek.

A furcsa prédikáció közben két nő valamin elnevette magát, mire a pap megdorgálta őket, mondván, hogy ez Isten háza, itt ne nevetkezzenek. Erre G. Gégény János, a szocialisták jegyzője felpattant, és odakiáltott a lelkésznek: „ha ez Isten háza, akkor Isten igéjét hirdesse, ne ilyeneket beszéljen!” Az istentisztelet személyes vitává fajulva ért véget. Este pedig a sárga-fekete templomablakok közül többet betörték.²⁵⁰

A földosztó mozgalom 1898. januárjában érte el tetőpontját a településen. Ekkor az egyesület tagjai a „Földművelő” biztatására kíséreltet tettek a szervezkedés területi összefogására. Január 24-én Ibrány, Halász, Kótaj, Paszab és Bercel községek földművelő munkásegyületének vezetőségi tagjai közös értekezletet tartottak Ibrányban.²⁵¹ Az értekezlet elnökének Kató Antalt, az ibrányi egyesület vezetőjét választották meg. Az elfogadott határozatok elsősorban a napszámosok problémáival kapcsolatosak. Meghatározták, hogy milyen napszámbevételeket követeljenek az egyes mezőgazdasági munkáknál, megegyeztek, hogy a munkavállalásoknál nem licitálják túl egymást. Határozatot hoztak arról is, hogy kérvényezni fogják a szegény és árva gyermekek ingyenes iskoláztatását.

A határozatoknak összességükben közel sincs olyan politikai élük, mint az ibrányiak kérvényének volt. Ez azzal magyarázható, hogy a vármegyei hatóságok minden eszközzel igyekeztek megakadályozni a szervezkedést, és ürügyet kerestek arra, hogy a már működő egyesületeket feloszlassák.

Az ibrányi egyesület erre a támadásra igen érdekes módon reagál. Feliratot intéz a vármegye vezetőihez, melyet a „Nyírvidék”²⁵² című lap tesz közzé. Ebben felsorolják azokat az okokat – nyomorúságuk teljes tárházát –, melyek a szervezkedésre kényszerítették őket. Garanciát kérnek a kormánytól a sérelmek megszüntetésére, válaszul

a szervezkedést ők is abbahagynák.

Ezt a feliratot a „Földművelő” 1898. január 7-i száma felajánlkozásnak minősíti, és részletesen elemzi: „az ibrányiak a „Nyírvidék” című zsarnokok lapjában a megyéhez feliratot intéztek, melyben nyomorukat panaszolva a hatóságoknak, kéri, hogy bajaikat a törvény útján igazítsák el, kéri, hogy emberi és polgári jogait adják meg a kormány, akkor ők majd le fognak térni arról az útról, amelyen most járnak, és szövetkezetük azon pillanatban feloszlik. A cikkben azt mondják, hogy a nyomorúság okozta, hogy elméjük fennakadt, és hogy nem tudnak megfontolólag cselekedni, ezek miatt halt ki belőlük az erkölcsi érzék, a vallásosság, Isten és emberek iránti bizalom...”

A „Földművelő” cikkírója ezek után történeti és bibliai példákkal bizonyítja, hogy a felirat lényegében a mozgalomtól való elfordulást, a meghátrálást jelenti, majd tanácsokat ad a helyes cselekedetre is.

Ma, közel 100 év távlatából a megyéhez küldött felirat, melyet a megyei lap közölt, inkább tudatos lépésnek, mint meghátrálásnak tűnik. Hiszen a széles olvasóközönség elé tárja a szervezkedés valódi okait, a földműves nép nyomorúságát. Megoldást ajánl, és a szervezkedést csak a feltételek teljesítése esetén hajlandó megszüntetni. Kétségtelen, hogy tartalmát tekintve bizonyos naivitás, hiszékenységgel is jellemzi, de ez századok óta szinte minden parasztmozgalomban megtalálható.

A mozgalom résztvevői Ibrányban a napszámosok, feles dohánnyosok és a cselédség soraiból kerültek ki. A kérvények, határozatok a paraszti rétegek gondjaival foglalkoznak leginkább. A településen 120 cseléd él,²⁵³ ami a századvégi 3888 fős népességnek $\frac{1}{6}$ -a, családonként 5 fővel számolva. Közel kétszer annyi a „zsellér-gazda”²⁵⁴, aki csak 1–2 hold szántóval rendelkezik, és mivel feles vagy harmados földet nem kap, ezért napszámba jár.

Az egyesület létszámáról pontos adataink nincsenek, de már megalakulásakor többszáz főre becsülték a hatóságok.²⁵⁵ 1898. márciusában, a mozgalom hanyatló szakaszának kezdetekor, a szomszédos Nagyhálaszban 148 fős tagság van.²⁵⁶ Joggal feltételezhetjük, hogy a körzeti központot betöltő Ibrányban a tagság még ennél is nagyobb létszámú volt.

A Felső-Tisza vidéki földosztó mozgalom tetőpontját a nyírkarácsi földosztással és a kisvárdai véres zavargásokkal érte el.²⁵⁷ A reakció a „Földművelő”-t 1898. február 18-án betiltotta, Várkonyi

István külföldre menekült, ahol letartóztatták.

A vezér nélkül maradt mozgalomban gyors hanyatlás következett be. Május végére a szervezkedések gyakorlatilag megszűntek, az aratás pedig rendben lezajlott.

A belső feszültségek azonban továbbra is megmaradtak, és a keserűség hol egy szomorú nótában, hol egy véres verekezésben utat tört magának. 1898, május 15-én az ibrányiak kivertek a faluból hét felvidéki munkást „azért, hogy csak ne vállalják el előlük a munkát.”²⁵⁸ A „Túl a Tiszán faragnak az ácsok” című népdal dallamát új szöveggel énekelték a Rétközben és a Bodroghözben.

„Tul a Tiszán szépen muzsikálnak
De jó kedve van a cucilistának
Én nekem is de jó kedvem volna,
Ha a babám cucilista volna”²⁵⁹

Ibrányban 1898 júniusában vizsgálatot indítottak a Kossuth-párti kántortanító, Bandár Miklós ellen. Azzal vádolták, hogy az iskolai ünnepélyen olyan értelmű párbeszédet adatott elő a gyerekekkel, „melyek tartalma igen alkalmas eszköznek mutatkozik arra, hogy a gyermek fogékonyabb lelkét a szocialisztikus eszmék megkedveltetésére serkentse.”²⁶⁰ Az eszme tehát tovább él, élteti a földműves nép nyomorúsága. Élteti az az igazság, mellyel az ibrányiak a puska elé álltak: a föld azé legyen, aki megműveli!

Ibrány főutcája az 1950-es években

J. C.

Sinkelt Gegenz. Panas Procrilista

Legy 20 is Kato Antal irak

Törjünk ezen pár szünkhét aróssas
kötői lakosok érdekében az intézkedést
egy pár sorrásban alaposan hozant
szervekezésnek elkielteni Kötői 1898/XII.
Maradunk hisztetel. Mon. György

A kótaji szocialisták a szervezkedésre vonatkozó utasításokat kérik az ibrányai vezetőktől

Jegyzőkönyv.

Felvitetett Ibraimban 1898-én Február
11-én a községben előtti kérem tartott nyitványs
gyűlésen.

Előadók

Az ibraimzi (fuzelleaszi) szociális földművelő
művelés és hisz nagyoniak szervezete nagy
szélete a fűző 1898-én április 10-én és 11-én —
Török szent Miklósban tartandó kongresszusra
fuzetlen szociális szervezete nagy II. dík országos
földművelő kongresszusán Kató Antal és József
János által képviselteti magát.

J. József János
jegyző

Kató Antal,
előadó

Jegyzőkönyv kitételek.

Hagy Béla.

Horváth Károly

VIII. Összegzés, pillantás ibrány legújabbkori történetére

1. A XIX. századi gazdasági-társadalmi átalakulás összefoglalása

A gazdasági-társadalmi fejlődés folyamatában bizonyos időszakok központi szerepet kapnak. A felgyorsult fejlődési tempó, az alapvető változások azt a látszatot keltik, mintha a korábbi századokban a mozdulatlanság lett volna a történeti fejlődés jellemzője. Pedig – ahogyan ezt a XIX. század is bizonyítja – azok az erők, amelyek létrehozták az új gazdasági-társadalmi rendet, az előző századok látszólagos mozdulatlansága idején izmosodtak meg. A magyar nép történetében a XIX. század a tőkés termelési mód, a kapitalista társadalmi rend kibontakozásának százada. Olyan kor, melyet a régi és az új harca jellemez, melyben az átalakulás keservét-kínját a fejlődés jellegéből adódóan a dolgozó népre hárítják.

A Rétköz, természeti adottságainál fogva, sajátos helyet foglal el az átalakulási folyamatban. A rétközi községek életében ugyanis a középkorban az átlagosnál nagyobb szerepet kapott a természeti környezet szabad hasznosítása. Az ősfoglalkozások egészen a tőkés termelési mód kibontakozásáig tovább éltek, és a megélhetés szempontjából mindig fontos szerepet játszottak. Az árvizek miatt nem a földművelés, hanem az állattartás volt a fő foglalkozási forma, mely a zsákmányoló, gyűjtögető életmóddal együtt a történeti fejlődés legkorábbi szakaszát idézte még a XIX. század első felében is.

A rétközi községek mindennapi életét a szabályozás előtt a víz határozta meg. Szeszélyeihez alkalmazkodott a település formája, a lakóházak építési technikája, a rétközi emberek életmódja. Ebbe a zárt, természet által szabályozott világba, a feudális társadalom kötöttségei csak nehezen tudtak betörni. Mindaddig, amíg a megélhetés elemi feltételeit a természeti környezet biztosította, a földtulajdonnak nem volt központi szerepe. A halászat, vadászat, nádlás, szénagyűjtés és az ehhez kapcsolódó állattartás, makkoltatás, szulymászat, vesszőfonás ugyanis – a szokásos dézsma mellett – egész településeknek munkát, megélhetést adott.

A XIX. század változásai, a kibontakozó új gazdasági rend éppen ettől a biztos megélhetéstől fosztják meg a rétközi falvak lakosságát. Az átalakulás ezért ebben térségben a szenvedések, megpróbáltatások láncolatát eredményezi, és igen hamar kielezi azokat az ellentéte-

ket, amelyeket a megszülető új már eleve magában hordoz.

A jobágyszabadítással mesterséges gátat emelnek a lakóság és a megélhetést adó környezet közé. A szabályozási és ármentesítési munkák idején a valóságos gát is megépül, melynek hatására az évszázados környezet lassan megváltozik.

A megélhetés kizárólagos forrása a földtulajdon lesz. A jobágyszabadítás korlátaiból adódóan azonban a rétközi községek lakossága csak igen kevés földdel szabadul fel, hiszen a víz által behatárolt jobágyszeltek a természetes szaporulat következtében gyorsan aprózódtak. Ahogyan azt Ibrány község példáján is láttuk, ez az oka annak, hogy a térségben az agrárproletariátus száma az országos átlag másfél-, kétszerese lesz.

A földéhség, a földtulajdon utáni vágy a tőkés termelés ciklikus válságai következtében elemi erővel robban ki, és végleges megoldásáig, 1945-ig központi kérdés marad. A századfordulóra fokozatosan kialakul az új gazdasági rend, melyben döntő szerepe a nagybirtoknak van. A gépesítéssel, az ipari növények termesztésével, hatékonyabb és piacorientált gazdálkodással az uradalmak egy része gazdaságilag stabilizálódik. A kisparaszti gazdaságok a népesség növekedése következtében tovább b aprózódnak, képtelenek versengeni az uradalmakkal. Az elárverezett földeket módosabb gazdák veszik meg, így fokozatosan polarizálódnak a paraszti birtokok is. A nincstelenek nagy tömegei válnak munkanélkülivé, akiket sem a kibontakozó gyáripár, sem a kapitalizálódo mezőgazdaság nem tud foglalkoztatni. Megindul a kivándorlás Amerikába. Itthon virágzik az embervásár, a rétközi nincstelenek hetente a hegyaljai szőlősgazdánál, bérlőknél próbálnak munkához jutni.

A Rétköz gazdasági-társadalmi átalakulásán tehát a XIX. század minden gondja hatványozottan jelentkezik, és a kétségtelen fejlődés, előbbrelépés jeleit eltakarja munkátkereső tömegek nyomora.

Mégis úgy gondoljuk, hogy a változás, átalakulás eredményeit tekintve igaza van a vármegye közzgazdasági előadójának, amikor az 1889. évi jelentésében így fogalmaz: „a vízszabályozások, melyek súlyos teherként nehezettek a vármegyére, nagy áldozatokkal immár jobbadán keresztül vitettek és ki csak 10 év óta nem járt a vármegyében, csodálkozva vonul ma végig, mert míg előbb síkvizeknél, mocsaraknál, homokdomboknál úgyszólván kevés egyebet látott, ma mindenütt a kultúra tetemes haladását és okszerűen kezelt fejlődő gazdaságokat talál.”²⁶¹

2. Pillantás Ibrány legújabbkori történetére

A XX. század elejére kialakult a település új arculata. A lápok, mocsarak, halászó tavak eltűntek, a vízlevezető árkok és csatornák erekként hálózta be az Ibrányi határt. A réti földeken új növénykultúrák honosodtak meg, de a hagyományosnak számítható gabonatermesztés továbbra is meghatározó maradt a szántóföldi növénykultúrában.

A földhiány miatt a lakosság sorsa a három nagy uradalomtól függött. Akinek nem jutott napszám, azok Sátoraljaújhelybe, Tokajba, Sárospatakra jártak szőlőmunkára. Kenyeret, hagymát, szárított tésztát vittek magukkal, de szigorúan beosztották, mert ha nem kaptak munkát, hétvégén a családnak is hozni kellett belőle.²⁶²

Munkaeróból, mezőgazdasági munkából állandóan túlkínálat volt a faluban. A század első évtizedében még a földművelő népesség tagozódása sem indult meg erőteljesen. Tehetősebb gazdák alig vannak, és szinte mindenki rászorul a harmados földek vállalására, az idénymunkára vagy a napszámra. „Ibrány községben 245 gazdasági munkás bármiféle munkára ajánlkozik” – közli a „Nyírvidék” 1913. december 28-i száma. A kivándorlás a XIX. század végétől folyamatos, de a gyors népességnövekedést nem képes ellensúlyozni.

Ibrány népességének alakulása 1930–1980 között.²⁶³

Év	1930	1941	1949	1960	1970	1980
Népesség (fő)	6028	7043	7173	7189	7037	7127

A gyors népességnövekedés oka a természetes szaporodás. Nem volt ritka az olyan család, ahol 8–10 gyermek született. Ez is magyarázza, hogy harminc év alatt 281 kisparaszti birtokból 445 törpebirtok lett.²⁶⁴ A földkérdés megoldatlansága ismét a társadalmi feszültségek legfőbb forrása lesz. Ennek súlyára jellemző, hogy 1919 februárjában 526 jogos földigénylő családot írtak össze a településen.²⁶⁵ Szabolcsban összesen 61 községben írták össze a földigénylők számát, és ebből csupán 5 településen van több földigénylő, mint Ibrányban! (Tiszavasvári, Polgár, Tiszadob, Nyírcsád, Nyíregyháza.)

Egyáltalán nem véletlen tehát, hogy a földosztás 1919-ben, Szabolcs megyében, Ibrányban kezdődött meg. Erről a „Nyírvidék” 1919. március 5-i száma a következőképpen tudósít: „Tegnap megkezdődött Szabolcsban az új világot jelentő hatalmas munka, amely megszünteti a földbirtok terén lévő évezredek igazságtalanságokat, amely végét veti a kerges paraszttenyér kiuzsorázásának, amely a

földet a dolgozó falusi szegénység kezébe juttatja. - . A birtokrendező bizottság tagjai elsőnek Ibrányba szálltak ki... A bizottságot a vasúti állomáson fogadta a falu népe, amelynek nevében Nagy Imre, az ibrányi szociáldemokrata párt elnöke üdvözölte az érkezőket... Ibrány község határában Lónyay János grófnak és társainak mintegy háromezer katasztrális hold földje kerül földosztás alá, és ebből a területből valószínűleg minden ibrányi igényt ki lehet elégíteni.”²⁶⁶

Még be sem fejeződhetett a földosztás, amikor a községben megjelentek a románok. Közeledtük hírére a reakciós református lelkész utasította egyházszolgáját, hogy a megadás jeléül fehér zászlót tűzön a torony ablakába. Szentesi András azonban a parancsot megtagadta, azzal, hogy ő bizony nem adja meg magát a románoknak! „Magam voltam kénytelen egy lepedővel a toronyba mászni”²⁶⁷ – jegyezte fel saját „dicsőségére” Szikszai András, akinek politikai gondolkodásáról már korábban szoltunk.

Az ibrányi direktórium tagjait a románok Brassóba hurcolták, ahol Imre Balázst nyomorékká verték. Az ellenforradalmi kormányzat 1923-ban megrendezte a földosztás komédiáját. Ibrányban a szükséges 3000 katasztrális hold helyett alig 700 holdat juttatott a nincsteleneknek a Blauer és a Groák uradalmak földjéből.²⁶⁸ Így a földkérdés továbbra is a település központi problémája maradt.

Megoldatlansága, a nincstelenek növekvő száma táplálta azt a politikai aktivitást, amely a két világháború között az ibrányi embereket jellemezte. A Szociáldemokrata Párt helyi szervezete 1931-ben újjáalakult, és rövidesen 800 fős tagságot számlált. „Ezeknek 98%-a nincstelen és csak 10%-a az, amely a gazdák sorába számít, és a nagy adósság miatti elkeseredésben lépett be a pártba... A belépésre nem erőszakkal veszik rá az embereket, hanem a nyomor hajtja be őket.”²⁶⁸ Ez a magyarázata annak, hogy a szervezkedést a legdurvább erőszak sem tudta meggátolni. „Aki pedig emberek belép a szociáldemokrata pártba, annak az adóját én duplájára emelem. Mert én tehetem! Ha pedig én valakinek az adóját felemelem, azt az úristen sem veszi le róla”²⁷⁰ – mondta a főjegyző az ibrányi nincsteleneknek.

A nyomor, a reménytelenség táptalaja volt a különféle vallásos szekták terjedésének. Az ibrányi szekta, mely magát „felekezeten kívülinek” nevezte, 1930-tól gyakorlatilag vagyonszűkösséget valósított meg. Tagjai egyforma sötét ruhában jártak, egymást „testvér”-nek szólították, bélyegzőjük, alapszabályuk volt. A szektaszövetke-

zet 1940-ben a hatóságok nyomására oszlott fel.

A két világháború közötti politikai hangulatot tehát a szélsőségek jellemezték a településen. Az átlagosnál jóval radikálisabb, baloldali magatartás miatt a község a „kis Moszkva” elnevezést kapta. 1932-ben az ibrányiak azt a hírt terjesztették, hogy az aratási szerződéseket felesleges aláírni, mert: „a nyáron jön a szovjet, és majd közösen aratnak.”²⁷¹

A felszabadulást háromezer nincstelen várta. A községbe érkező néhány fős szovjet egységet a bíró bocskorban fogadta,²⁷² akaratlanul is bizonyítva a lakosság nyomorúságát. De az üdvözlők kezében zászló is lengett. Szabó Zoltánné vörös ágyterítőből maga varrta.²⁷³ 1944. november elseje, a halottak napja, a község számára egyben a feltámadás, megújulás napját is jelentette. Napok, hónapok alatt igyekeztek volna pótolni az évszázados elmaradásokat. Szabolcsban elsőként kezdték meg az oktatást. 1945 januárjában, az Ambrózy-uradalom dohánycsomózójában már a betűvetéssel ismerkedtek az uradalmi cselédek gyermekei.²⁷⁴

A népi szövetkezetet az országban is az első között alapították meg. 1948-ban az alapító tagok közül öten Kossuth-díjat kaptak.²⁷⁵ A szövetkezet „vagyonát” a tagság hordta össze: 1–1 liter olajat vagy néhány tojást, 1–2 kilogramm lisztet, krumplit adtak.

A Kommunista Párt helyi szervezete már 1944. december 21-én megalakult. Irányításával 1945 februárjában megindult a földigénylők összeírása. Családonként 3 hold, gyermekenként 800 négyszögöl földhöz jutottak a nincstelenek.

Megvalósult az évszázados álom, 4364 kat. hold föld kiosztásával²⁷⁶ a föld azé lett, aki megművelte! 1983. április 4-én a földért folytatott évszázados harcnak méltó emléket állított a község lakossága. A Földosztó-dombormű stilizált alakjai az ibrányiak számára rövid idő alatt valóságos személyekké váltak. A kőbe véselt arcok, alakok nevet kaptak, azoknak a nevét, akik a legnehezebb időkben is vállalni merték a harcot az igazságosabb, emberibb jövőért.

Egy rétközi település gazdag múltja így mai valóságunk szerves részévé vált, hogy példájával segítsen bennünket a mindennapok küzdelmében.

Borbás Tibor:
„Földosztó”
1983.

1. Konsztantisz Kavafisz: Ithaka. A világirodalom legszebb versei: II. 28. Bp. 1978.
2. A terület terepbejárásáról beszámol: Kalicz Nándor-Makkay János; Die Linienbandkeramik in der Grossen Ungarischen Tiefebene 135. o. Bp. 1977. (Melis Katalin terepbejárása)
3. Szabolcs vármegye monográfiája, Szerk.: Borovszky Samu (a továbbiakban Borovszky) 377–378. o.
4. Ezt a feltevést erősítette Lőrinczy Gábor: Adatok Nagyhalász honfoglalás és Árpád-kori történetéhez c. előadásában. Elhangzott a Jós András Múzeum tudományos dolgozóinak tanácskozásán 1986. okt. 6-án.
5. Dr. Németh Péter: Ibrány múltja a korai középkorban. Élet és iskola (Az ibrányi Móróc Zsigmond Gimnázium KISZ szervezetének lapja XIII. évf. 2. 1–416)
6. Kiss Lajos: Régi Rétköz. Bp. 1961. 46., 260., 269. o.
7. A református egyház jegyzőkönyve II. köt.
8. Wertner Mór: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig (I., II. Temesvár 1891, 1892) II. k. 266 o.
9. Mező András-Németh Péter: Szabolcs-Szatmár megye történeti-etimológiai helységnévtára, Nyíregyháza, 1972. 54–55. o.
10. A festményekről ír (sajnos jegyzet nélkül) Tóth Endre: A Tiszakönyök történelméhez 85., 87., 90. o. Miskolc, 1974. Említi Fényes Elek is. Magyarország geographiai szótára I. k. 128. o. Bp. 1851.
11. A templom történetére vonatkozó adatokat Lukács Zsuzsanna: Jelentés az ibrányi ref. templom 1983. évi kutatásáról c. dolgozatából kölcsönözttem (Jós András Múzeum régészeti adataira 1985/28.
12. Kiss Lajos: Régi Rétköz. 132. o.
13. A Református Egyház jegyzőkönyve II. k.
14. A Református Egyház halálozási jegyzőkönyve III. k. 1842-es bejegyzés.
15. Németh Péter: Ibrány múltja a korai középkorban i. m.
16. Fehértói Katalin: Árpád-kori kis személynévtár Bp. 1983. 166. o.
17. Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza Bp. 1987. I. k. 668. o.
18. Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I. Bp. 1986. 434–437. o.
19. Szabolcs-Szatmár megyei Levéltár (továbbiakban SzSzMLt) Fasc. 65. N. 465. 1764.
20. Archeológiai Közlemények II. k. (1861) 309. o.
21. Kiss Lajos: Régi Rétköz Bp. 1961. 136. o.
22. Mező András-Németh Péter i. m. 54. o.
23. Codex diplomaticus Hungariae Georgii Fejér (a továbbiakban Fejér) X/7, 739. o.
24. Leleszi Országos Levéltár Prot. 31, N. 41, 1584.
25. Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I. i. m. 434–437. o.
26. A nagykállyói Kállay család levéltára Bp. 1943. (a továbbiakban Kállay) I. 21. 58 reg. N. 39.
27. Fejér V/III. 32–33. o.
28. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II. k. 319. o.
29. Kállay It. I. 21, 58 reg. N. 39.
30. Gróf Zichy okmánytár. Szerk.: Kammerer Ernő Bp. 1907. (a továbbiakban Zichy) I. 345 reg.
31. 1317 – A Pécz nemzetség Apponyi ágának az Apponyi grófok családi levéltárában őrzött oklevelei I. 1241–1526. Bp. 1906. I. 50.
1322 – Wertner M. i. m. 266. o.
32. Foltin János: A zászty-i apátság, Eger, 1883. 146–150. o.
33. Kállay I. 559 reg.
34. Leleszi Országos Levéltár A. A. fasc. 22. N. 16.
35. Wertner M. i. m. 266. o.
36. Kállay I. 328 reg.
37. Foltin J. i. m. 146–150. o.
38. Zichy IX. 445 reg. XI. 52 reg.
39. Leleszi Országos Levéltár Prot. 5. fasc. 122.
40. Uo. Prot 31, N 41, 1584.
41. SzSzMLt fasc. 41. N 25, 1623.
42. Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I. i. m. 435. o.
43. Borovszky i. m. 433. o.
44. Monumenta rusticarum in Hungaria rebellium annó MDXIV. Bp. 1979, 158 o.
45. Mező András-Németh Péter i. m. 54. o.
46. Szabolcs-Szatmári Szemle 1985/4, 72–111. o.
47. Conscriptiois portarum OL Dicajegyzékek Rak. sz. A 2662 Tom. XLI, 1543–1566
Rak. sz. A 2663 Tom. XLII, 1567–1602
48. SzSzMLt IV. A. 1. Fasc. 9. N. 16, 1588.
49. SzSzMLt Fasc. 9. Act. N. 16. 1588.
50. Magyarország története 1526–1686. Bp. 1985. 715. o.
51. Szalárdy János: Sírmas magyar krónikája Bp. 1980. 299. o.

52. Országos Levéltár P. 317. Ibrányi család iratai 3. csomag rendezett iratok 1621–1645.
53. SzSzMLt Fasc. 41 N. 25. 1623.
54. Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I. i. m. 436. o.
55. Tóth Endre: A Tiszakönyök történelméhez, Miskolc, 1974. 112. o.
56. SzSzMLt IV. A. 1/g. 1365. Urbárium.
57. Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I. i. m. 437. o.
58. Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787) Bp. 1960, 158. o.
59. SzSzMLt XV. 5. 43. dz.
60. SzSzMLt IV. A. 1. Fasc. 9. N. 635. 1793.
61. SzSzMLt IV. A. 7/a. 9. k. 73–76. 79–82 folio
62. SzSzMLt IV. A. 1. 45. cs. 762d. 1843, (Ibrányi Ferenc a családi vagyon elherdálója – a későbbiekben még utalunk rá)
63. Református egyház jegyzőkönyve III. köt.
64. Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára 1851. I. köt. 128. o.
65. Kállay II. 1781. reg.
66. Országos Levéltár DL. 96. 761. Vay cs. lt. közli: Mályusz Elemér: Zsigmond-kori oklevéltár II/2. 5706 reg.
67. Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I. 435. o.
68. Zsigmond-kori Oklevéltár, II/2.5. (5235 reg) II. Lajos 1519. nov. 12-i oklevélből DL. 62. 428. és 62. 434. Ibrányi cs. lt.
69. Lukács Ödön: Nyíregyháza története, Nyíregyháza, 1886. 59. o.
70. Zichy X. 280–281. o.
71. Zichy XI. 50–52. reg.
72. Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium annó MDXIV. i. m. 158. o.
73. Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I. i. m. 435.
74. SzSzMLt IV. A. 1 Fasc. 1902. N. 23. 1684.
75. Az építómunkások három tölgyfacölöpnek a földben maradó részét találták meg. Magam is segitettem azokat kiásni. 1,70–2 m hosszúságúak voltak, vastagságuk 35–45 cm.
76. Borovszky i. m. 520. o.
77. Uo. 74. o.
78. Szirmai Antal: Szatmár vármegye fekvése, történeti és polgári esmérete. Buda, 1810. II. 81, 86, 89. o.
79. Uo. 376. o.
80. Magyarország története 1526–1686 i. m. 715. o.
81. Uo.
82. Magyarország története 1526–1686. Akadémiai Kiadó, 1985. 905. o.
83. Kemény János és Bethlen Miklós művei. Szépirodalmi Könyvkiadó Bp. 1980. 257. o.
84. Szalárdy János: Siralmas magyar krónikája. Bp. 1980. 299. o.
85. Uo. 609. o.
86. Borovszky 446. o.
87. SzSzMLt IV. A. 1. Fasc. 102. N. 23. 1682.
88. Esze Tamás: II. Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjárata. Bp. 1951. 24. o.
89. SzSzMLt Fasc. 4. N. 109. 1703.
90. Esze Tamás: i. m. 240.
91. Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I. 435. o.
92. Borovszky i. m. 469. o.
93. Szabolcs-Szatmári Szemle 1985/4. 72–111. o.
94. György Lajos: A magyar nábob, Erdélyi Tudományos Füzetek 129. sz. Kolozsvár, 1943.
95. Magyar városok monográfiája; Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei: Nyíregyháza, 1931. 90. o.
96. Borovszky 520. o.
97. Jókai összes művei 5. köt. 320. o. Akadémiai Kiadó, Bp. 1962.
98. Nagy Ferenc: Ki volt a „magyar nábob”? Szabolcs-Szatmári Szemle 1986/1. 60. o.
99. A családi tábla dr. Szalay Györgyné Ibrányi Olga tulajdonában. Bp. I. Döbrentei u. 6. III/4.
100. Nagy Iván Magyarország nemes családai című munkájában (V–VII. k. 215. o.) hibás évszámot közöl, Antal 1842-ig élt. Az ibrányi református egyház halálózási jegyzőkönyve, 1842-es bejegyzés. Patkó András prédikátor Antal temetések a jegyzőkönyvbe a következőket írta: „A következőkre azt jegyzem meg, hogy a kriptában már több hely nincs, hanemha a tsontok és koporsók onnét ki vettettek.” 1983-ban a templom felújításakor, a román kori szentély zárófalának kutatása közben véletlenül megtaláltuk a kriptát. A támadt szűk nyíláson át, kötéllel a derekamom leereszkedtem és fényképfelvételeket készítettem. Láttam Antal koporsóját és rajta a feliratot is.
101. Okolicsányi Miklósné Ibrányi Éva tulajdonában. Bp. Garas u. 6. magas fsz. 3.
102. A cikk géppel írt másolatát az unoka, dr. Szalay Györgyné Ibrányi Olga bocsátotta rendelkezésemre. Az eredetit nem láttam.
103. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 13. No. 53. 1772.

104. Országos Helységnevtárak statisztikai adatai 1910–1970.
105. SzSzMLt IV. A. 1. 45. cs. 762d. 1843.
106. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 13. No. 53. 1772.
107. Református egyház jegyzőkönyve. Az egyháztanács iratai. Lapszám nélkül. Az Ibrányi Református Egyház irattára.
108. Erdész Sándor: Hogyan élt a rétközi ember? Élet és Tudomány XXXI. évf. 1976. III. 5. 447. o.
109. Kiss Lajos: Régi Rétköz. Bp. 1961. 143. o.
110. Kiss Lajos: Földházak Szabolcs vármegyében. A Néprajzi Múzeum értesítője XXVIII. évf. 1936. 72–91. o.
111. Szilágyi Simon visszaemlékezése. Nagyközségi Tanács Honismereti Gyűjteménye, Ibrány. Lsz. II/7. 19. gépelt oldal.
112. Szabolcs vármegye tűzkármentesítő egyesület iratai 1843–1852. SzSzMLt IV. A. 19. 2. Ibrány 1843. No. 495.
113. Uo.
114. Az istálló 3,70 × 6 m magasságú volt. Hosszú falában 15, a rövidebben 8 darab mereglyét számoltam össze.
115. Fényes Elek: i. m. I. köt. 128. o.
116. Erdész Sándor i. m. 448. o.
117. Bél Mátyás: Szabolcs vármegye. Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás I–II. Nyíregyháza, 1979, 17. o.
118. Borovszky 428. o.
119. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 13. No. 53. 10. folio 1772.
120. Kiss Lajos i. m. 136. o.
121. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 13. No. 53. 10. folio 1772.
122. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 13. No. 53. 13. folio 1772.
123. Köröskényi János: Ibrány község története 1940. Nagyközségi Tanács Honismereti Gyűjteménye, Ibrány, Lsz. II/1. Kézirat, 1–30 számozott lap.
124. Uo.
125. Kiss Lajos i. m. 136. o.
126. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 12. No. 26. 1783. 1. folio
127. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 13. No. 53. 1772. 12. folio
128. Kiss Lajos i. m. 137. o.
129. SzSzMLt IV. A. 1. 45. cs. 762d. 1843.
130. SzSzMLt IV. A. 19. 2. No. 495. Ibrány 1843.
131. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 13. No. 53. 11. folio 1772.
132. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 12. No. 26. 1. folio 1783.
133. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 13. No. 53. 3. folio 1772.
134. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 13. No. 53. 11. folio 1772.
135. Református egyház jegyzőkönyve II. köt.
136. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 13. No. 53. 11. folio 1772.
137. Uo.
138. SzSzMLt IV. A. 1. 45. cs. 762d. 1843.
139. Schemberger Ferenc: i. m. 46. o.
140. Köröskényi János i. m.
141. Az adatot közli: Kiss Lajos i. m. 137–138. o.
142. Református egyház jegyzőkönyve II. köt.
143. Erdész Sándor i. m. 447. o.
144. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 12. No. 26. 1. folio 1783.
145. SzSzMLt IV. A. 1. 45. cs. 762d. 1843.
146. Erdész Sándor: Nyírség. Bp. 1974. 54. o.
147. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 13. No. 53. 10. folio 1772.
148. Uo.
149. SzSzMLt IV. A. 1. 45. cs. 762d. 1843.
150. Balogh István: i. m. 153. o.
151. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 13. No. 53. 11. folio 1772.
152. Erdész Sándor: Nyírség. Bp. 1974. 82. o.
153. Kiss Lajos: i. m. 134. o.
154. Bél Mátyás: i. m. 46. o.
155. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 13. No. 53. 10. folio 1772.
156. Kis Lajos: i. m. 134. o.
157. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 13. No. 53. 10. folio 1772.
158. Erdész Sándor: Nyírség. Bp. 1974. 71. o.
159. Református egyház jegyzőkönyve I. köt.
160. Kiss Lajos: i. m. 134. o.
161. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 13. No. 53. 11. folio 1772.
162. Kiss Lajos: i. m. 134. o.

163. Református egyház jegyzőkönyve. Az egyháztanács iratai. Az Ibrányi Református Egyház irattáa.
164. Uo.
165. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 13. No. 53. 3. folio 1772.
166. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 12. No. 26. 1. folio 1783.
167. Uo.
168. SzSzMLt IV. A. 1. 45. cs. 762d. 1843.
169. Fényes Elek: i. m. I. köt. 128. o.
170. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 13. No. 53. 13. folio 1772.
171. Erdész Sándor: Nyírség, Bp. 1974. 97. o.
172. SzSzMLt IV. A. 7/a. 1. 1720.
173. Kiss Lajos: i. m. 136. o.
174. Kormány Gyula: Ibrány gazdasági élete. Szabolcs-Szatmári Szemle 1981/2. 74. o.
175. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 13. No. 53. 3. folio 1772.
176. SzSzMLt IV. A. 1/g. Fasc. 13. No. 53. 13. folio 1772.
177. Schemberger Ferenc i. m. 49. o.
178. Kormány Gyula i. m. 74. o.
179. Schemberger Ferenc i. m. 74. o.
180. Kormány Gyula i. m. 74. o.
181. SzSzMLt IV. A. 19. 2. No. 495. Ibrány 1843.
182. Kormány Gyula: 100 éve épült a Lónyay-főcsatorna. Szabolcs-Szatmári Szemle 1983/4. 35. o.
183. Fekete András visszaemlékezése. Nagyközségi Tanács Honismereti Gyűjteménye, Ibrány. Magnószalagon – felvették 1978-ban.
184. Református Egyház jegyzőkönyv III. köt.
185. Uo.
186. Kormány Gyula: 100 éve épült a Lónyay-főcsatorna i. m. 39. o.
187. Sándor Pál: A jobbágyszabadság újraszabályozása 1849 után. História, 1980/4. 32. o.
188. SzSzMLt IV. A. 1. 45. cs. 762d. 1843.
189. A jegyzőkönyv, mely 1866. aug. 14-én készült az ibrányi Honismereti Gyűjteményben található. Lsz. II/21.
190. Vörös Antal: A paraszti életmód a kapitalizmus hajnalán. História, 1979/4. 8. o.
191. Az eseményt leírja Sashegyi Oszkár: Munkások és parasztok mozgalmi Magyarországon 1849–1867. Bp. 1959. 331–333. o.
192. Magyarország története. Főszerk.: Molnár Erik. Bp. 1971. II. köt. 58. o.
193. Szilágyi Simon (1897–1980) visszaemlékezése.
194. SzSzMLt XIII/9. 1. cs. II. füzet, 43. lap.
195. Borovszky 3. o.
196. Nagyközségi Tanács Honismereti Gyűjteménye Ibrány. Lsz. II/21.
197. V. ö.: Farkas József: Fejezetek az Ecsedi-láp gazdálkodásához. Debrecen, 1982. 78–93. o.
198. Borovszky 311. o.
199. 1960 évi népszámlálás 3. r. Szabolcs-Szatmár megye személyi és családi adatai. Bp. 1962. 41. o.
200. A Magyar Korona országainak helységnévtára 1900. 331. o. Magyarország helységnévtára 1937. 262. o.
201. Fényes Elek i. m. II. 128. o.
202. Cs. Tóth Józsefné (Erdei Rebeka) 88 éves visszaemlékezése. Nagyközségi Tanács Honismereti Gyűjteménye Ibrány. Lsz. II/37. 8 gépelt oldal.
203. Az olasz eredetű herceg Odeschalch család a század végén lett birtokos Nagyhalászbán és Ibrányban. A család neve az idegen hangzás miatt nehezen honosodott meg. Birtokát az ibrányiak csak „hercegi uradalomnak” mondták – jártunk napszámba a „hercegibe”...
204. Cs. Tóth Józsefné (Erdei Rebeka) 88 éves visszaemlékezése.
205. Szabolcs vármegye közgazdasági előadójának évi jelentése az 1889. évről. SzSzMLt IV. B. 404. XIV. 3.
206. Szabolcs vármegye Szerk.: Dienes István. Bp. 1939. 309. o.
207. Szilágyi Simon visszaemlékezése.
208. Fekete András visszaemlékezése.
209. Nyárády Mihály: Nagyhalász község dohány- és burgonyatermelése. 1950. évi gyűjtés, 20 gépelt oldal. Jósza András Múzeum Néprajzi Adattára 3–67.
210. Nyárády Mihály: A tengeri népi termelése Ramocsaházán. Néprajzi Értesítő, 1955. 279. o.
211. Nyárády Mihály: Nagyhalász község dohány- és burgonyatermelése. i. m. 12–14. o.
212. SzSzMLt IV. B. 404. XIV. 3.
213. SzSzMLt T. 296. 1861.
214. A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája Bp. 1897. II. köt. 376. o.
215. Bél Mátyás: i. m. 36. o.
216. Uo.
217. Fényes Elek i. m. I. köt. 128. o.
218. Takács Lajos: Dohánytermesztés Magyarországon. Bp. 1964. 19. o.

219. SzSzMLt IV. A. 19. 2. No. 495.
220. SzSzMLt IV. A. 45. cs. 762d. 1843.
221. Nyárády Mihály: Nagyhalász község dohány- és burgonyatermelése i. m. 12–14. o.
222. Dobrossy István: Dohánytermesztés a Nyírségben. Debrecen, 1978, 14. o.
223. Nyárády Mihály: Nagyhalász község dohány- és burgonyatermelése i. m. 19. o.
224. Uo.
225. SzSzMLt IV. B. 404. XIV. 3/1905.
226. Fekete András visszaemlékezése.
227. SzSzMLt IV. B. 404. XIV. 3/1905.
228. Népkünk hagyományai. Bp. 1955. 87–88. o.
229. SzSzMLt T. 196. 1861.
230. Nyírvidék, 1884. szept. 7.
231. A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Bp. 1897. II. köt. 376. o.
232. Uo.
233. Szabolcs vármegye. Szerk.: Dienes István, Bp. 1939. 46. o.
234. Szilágyi Simon visszaemlékezése
235. Szabolcs vármegye. Szerk.: Dienes István, Bp. 1939. 47. o.
236. Tóth István: Földosztó mozgalom Szabolcs megyében. Bp. 1963.
Tóth Endre: A Tiszakönyök történelméhez. Miskolc, 1974.
237. SzSzMLt VI. 102. VIII/1. 1901.
238. Uo.
239. SzSzMLt VI. 101. 60. cs. 1901. Magyar királyi országos kataszteri felmérés. Birtokrészleti jegyzőkönyv.
240. Tagányi Károly: A földközösség története Magyarországon 15. o.
241. SzSzMLt VI. 101. 60. cs. 1901.
242. A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914. Szerk.: Szabó István, II. köt. 383. o.
243. Tóth István: Földosztó mozgalom Szabolcs megyében 1897–1898. Bp. 1963. 23. o.
244. Borovszky 170. o.
245. Budapest Fő és Székvárosi Állami Rendőrség 1898. évi működése 302–4. Az adatot közli: Balassa Iván:
Földosztó mozgalom a Bodrogtóban 1898-ban. Sárospatak, 1956. 8. o.
246. Tóth István: i. m. 31. o.
247. SzSzMLt 42/a. XI. 619/1897. alispáni iratok.
248. A munkásság és a parasztság élete és mozgalmi Szabolcs-Szatmár megyében 1886–1919. Szerk.: Hársfalvi Péter, Nyíregyháza, 1981. 35. o.
249. SzSzMLt IV. B. 401.
250. A református lelkész és a kántortartó politikai vitája a népi emlékezetben ma is él. A templomi incidensről a főszolgabíró jelentése is tudósít: SzSzMLt IV. B. 411. Agrárszoc. Gyűjt.
251. Tóth István i. m. 41. o.
252. Nyírvidék, 1898. jan. 2.
253. A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája Bp. 1897. II. köt. 376. o.
254. SzSzMLt VI. 102. VIII/1. 1901.
255. Balassa Iván i. m. 8. o.
256. SzSzMLt 42/a. XI. 619/1897.
257. Tóth István: i. m. 74. o.
258. Uo. 91. o.
259. Néprajzi Múzeum Etnográfiai Adattára 1006. 89.
260. A munkásság és a parasztság élete és mozgalmi Szabolcs-Szatmár megyében. i. m. 107. o.
261. SzSzMLt IV. B. 404. XIV. 3. 1889.
262. Szilágyi Simon visszaemlékezése.
263. Az 1960. évi népszámlálás 3. r. Szabolcs-Szatmár megye személyi és családi adatai. Bp. 1962. 41. o. A Magyar Népköztársaság helységnevtára 1973.
264. Szabolcs vármegye, Szerk.: Dienes István. Bp. 1939. 340. o.
265. Nyírvidék, 1919. febr. 17.
266. Nyírvidék, 1919. márc. 7.
267. Református egyház jegyzőkönyve. Az egyháztanács iratai. Lapszám nélkül. Az Ibrányi Református Egyház Irattára.
268. A munkásság és a parasztság élete és mozgalmi Szabolcs-Szatmár megyében. 1919–1914. Szerk.: Gyarmathy Zsigmond 112. o.
269. SzSzMLt IV. B. 401. 61/1931.
270. Népszava, 1931. ápr. 18.
271. SzSzMLt IV. B. 401. 415/1932.
272. Szilágyi Simon visszaemlékezése.
273. E sorok írója tette Szabó Zoltánné. Amikor a gyászbeszédhez az anyagot gyűjtöttem, szóba került az

- ágyteritőből varrt zászló ügye. A történet hitelességét a családtagok is megerősítették.
 274. Kelet-Magyarország, 1975. márc. 3.
 275. Szabad Föld, 1948. márc. 21.
 276. Ibrány község kiosztási birtokívei 1948. Nagyközségi Tanács Honismereti Gyűjteménye Ibrány. Lsz. II/71.

Irodalom

1. A munkásság és parasztság élete és mozgalmi Szabolcs-Szatmár megyében 1919–1944. Szerk.: Gyarmathy Zsigmond, Nyíregyháza, 1982.
2. A munkásság és parasztság élete és mozgalmi Szabolcs-Szatmár megyében 1886–1919. Szerk.: Hársfalvi Péter Nyíregyháza, 1981.
3. A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914. Szerk.: Szabó István, Bp. 1965.
4. Az 1970. évi Tiszavölgyi árvíz. Bp. 1970.
5. Balassa Iván: Földosztó mozgalom a Bodrogtőzben 1898-ban, Sárospatak, 1956.
6. Balassa Iván: Lápok, falvak, emberek. Bp. 1975.
7. Balogh István: II. Rákóczi Ferenc Szabolcs és Szatmár vármegyében. Szabolcs-Szatmár megyei Levéltár kiadványai 1976.
8. Balogh István: Szabolcs megye dézsmajegyzéke 1556-ból. Jósza András Múzeum Évkönyve I. 1958.
9. Béli Mátyás-Schemberger Ferenc: Szabolcs megye a XVIII. században. Szabolcs-Szatmár megyei helytörténet-írás I–II. Nyíregyháza, 1979.
10. Dám László: Lakóházak a Nyírségben. Debrecen 1982.
11. Dobrossy István: Dohánytermesztés a Nyírségben. Debrecen, 1978.
12. Erdész Sándor: Nyírség. Bp. 1974.
13. Esze Tamás: Tarpa és Esze Tamás. Nyíregyháza, 1956.
14. Farkas József: Fejezetek az Ecsedi-láp gazdálkodásához. Debrecen, 1982.
15. Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára. Pest, 1851.
16. Kiss Lajos: Földházak Szabolcs vármegyében. Néprajzi Múzeum Értesítője, Bp. 1937.
17. Kiss Lajos: Régi Rétköz. Bp. 1961.
18. Kolléga-Tarsoly Sándor: Parasztsors megyénkben. Szabolcs-Szatmári füzetek 4. 1956.
19. Kormány Gyula: Ibrány gazdasági élete, Szabolcs-Szatmári Szemle 1981/2.
20. Kormány Gyula: 100 éve épült a Lónyay-főcsatorna. Szabolcs-Szatmári Szemle 1983/4.
21. Mező András-Németh Péter: Szabolcs-Szatmár megye történeti-etimológiai helységnevtára. Nyíregyháza, 1972.
22. Németh Péter: Borsova határvármegye természeti földrajza. Jósza András Múzeum Évkönyve XII–XIV. 1972.
23. Németh Péter: Ibrány múltja a korai középkorban. Élet és Iskola, az ibrányi Móróc Zsigmond Gimnázium KISZ szervezetének lapja XIII. évf. 2. 1–44.
24. Nyárády Mihály: Az őszi rozs termesztése Ramocsaházán. Néprajzi Értesítő, Bp. 1950.
25. Nyárády Mihály: A tengeri népi termesztése Ramocsaházán. Néprajzi Értesítő, Bp. 1955.
26. Nyárády Mihály: A Rétköz régi halászata. Ethnographia, Pépetel 1938.
27. Szabad György-Vörös Antal: Parasztságunk a Habsburg-önkényuralom korszakában 1849–1867. Szerk.: Sándor Pál
28. Szabolcs-Szatmár megyei földrajzi olvasókönyv I–II. Nyíregyháza, 1979.
29. Szabolcs vármegye monográfiája. Szerk.: Borovszky Samu Bp. 1899.
30. Szabolcs vármegye. Szerk.: Dienes István, Bp. 1939.
31. Tagányi Károly: A földközösség története Magyarországon. Athénæum Könyvkiadó (év nélkül)
32. Takács Lajos: Dohánytermesztés Magyarországon. Bp. 1964.
33. Tóth Endre: A Tiszakönyök történelméhez. Miskolc, 1974.
34. Tóth István: Földosztó mozgalom Szabolcs megyében 1897–1898. Bp. 1963.
35. Varga János: Jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus kései századában. Bp. 1969.

Kézírtos munkák

- Az ibrányi MKP helyi szervezetének története 1944-től 1948-ig.
 36. Összeállították: Czifronics Mihály, Oláh Ferenc, Nagy János, Szabó Lajos, Hegedűs Dezső, Kovács Sándor. Nagyközségi Tanács Honismereti Gyűjteménye, Ibrány Lsz. II/16.
 37. „Ibrány” Népi műemléktaszter, Sóstó-Múzeumfalú, Urbán István felmérése, 1963.
 38. Kormány Gyula: Ibrány földrajzi képe. Készült 1980-ban, 50 gépelt oldal. Nagyközségi Tanács Honismereti Gyűjteménye, Ibrány Lsz. II/19.

39. Ibrány község története. Írta Köröskényi János igazgató, tanító 1940-ben, kézirat, 30 oldal. Nagyközségi Tanács Honismereti Gyűjteménye Ibrány Lsz. II/6/1.
40. Lácza Magdolna: Ibrány a feudalizmus korában. Készült 1980-ban, 22 gépelt oldal. Nagyközségi Tanács Honismereti Gyűjteménye, Ibrány Lsz. II/15.
41. Nyárády Mihály: Nagyalász község dohány- és burgonyatermesztése. 1950. évi gyűjtés. Josa András Múzeum Néprajzi Adattára 3-67.
42. Visszaemlékezések: A Hazafiak Népfőnt honismereti szakkörének gyűjtése, Kéziratban és magnószalagon. Nagyközségi Tanács Honismereti Gyűjteménye, Ibrány Lsz. II/7, II/37.

Pécz Gergely 1317

